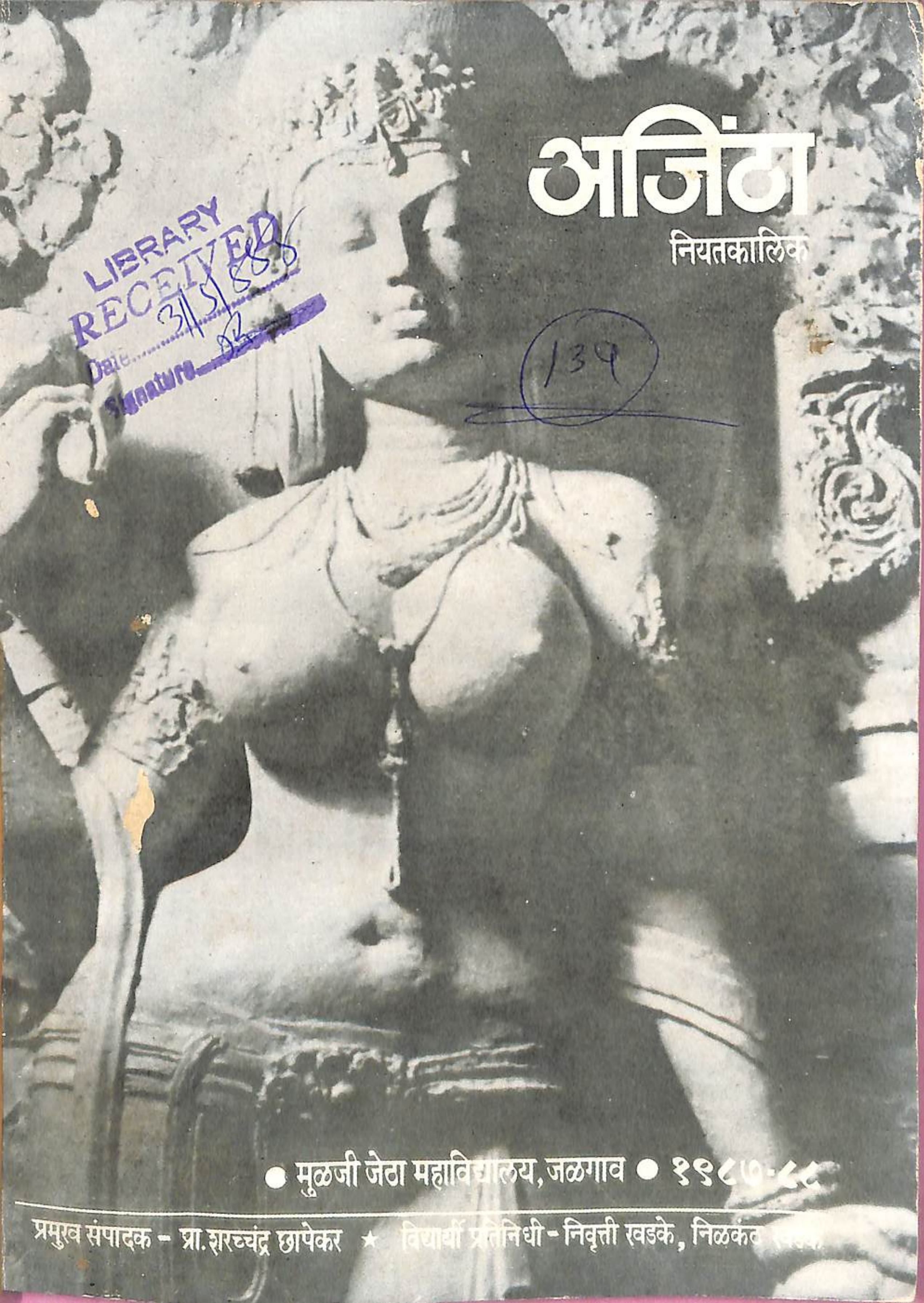

अजिंठा

नियतकालिक

LIBRARY
RECEIVED
Date 31/5/88
Signature

134

● मुळजी जेठा महाविद्यालय, जळगाव ● १९८७-८८

प्रमुख संपादक - प्रा. शरच्चंद्र छापेकर ★ विद्यार्थी प्रतिनिधी - निवृत्ती खडके, निळकंठ

* टी. व्ही.
* रेफ्रिजरेटर्स
* कूलर्स
* वॉशिंग मशिन्स

चैन नव्हे !
दैनंदिन गरजेच्या
वस्तू

* ओ व्हनस्
* मिक्सर
* वॉटर फिल्टर्स
* टेपरेकार्डर्स्

अधिकृत विक्रेते

- केल्ट्रॉन, ओनीडा, कोणार्क
  ऑर्सन, ऑप्टोनिका, PHX टेलीव्हिजन
- बजाजची विद्युत् व घरगुती उपयोगाची उपकरणे
- फिलिप्स ट्रांझिस्टर्स व टेपरेकॉर्डस्
- महाराजा मिक्सर

सर्व प्रकारची होम अप्लायन्सेस

हेमराज एजन्सीज & **हेमराज इलेक्ट्रॉनिक्स**

१४ स्टेडियम शॉपिंग सेंटर, स्टेट बँकेसमोर, जिल्हा पेठ
जळगांव ४२५००१ • फोन : ३६३६, ५४६७

KNOWLEDGE IS POWER

LIBRARY
RECEIVED
Date 31/5/88
Signature

139

अजिंठा

नियतकालिक १९८७-८८

मुळजी जेठा महाविद्यालय, जळगाव

प्रमुख संपादक
प्रा. शरच्चंद्र छापेकर

विद्यार्थी प्रतिनिधी
निवृत्ती खडके
निळकंठ खडके

संपादक मंडळ

प्रा. शरच्चंद्र छापेकर
प्रा. एस्. एस्. पाटील
प्रा. डॉ. सौ. प्रमिला भिरुड
प्रा. शा. न. पाटील
प्रा. डॉ. एन्. डी. पाटील
प्रा. ए. बी. पाटील
प्रा. एन्. डी. चौधरी
प्रा. अकबर रहमानी

विद्यार्थी प्रतिनिधी

निवृत्ती खडके
निळकंठ खडके

मुद्रक :
मे. आनंद प्रिंटर्स
जळगाव

प्रकाशक :
प्राचार्य द. स. नेमाडे
मु. जे. महाविद्यालय, जळगाव

संपादकीय,

आंजंठा नियतकालिकाचा 1987-88 चा अंक आपल्या हाती देतांना विशेष आनंद होत आहे· महाविद्यालयीन नियतकालिकाचा प्रमुख उद्देश म्हणजे या नियतकालिकाव्दारे विद्यार्थी-विद्यार्थिनींना त्यांच्या ललित कलाकृतींना अधिकृत असं व्यासपीठ उपलब्ध करून देणे हा असतो· महाविद्यालयातील वर्षभराच्या कार्यक्रमांचा, उपक्रमांचा, शिक्षणविषयक आणि अभ्यासेतर हालचालींचा परिचय सर्व संबंधितांना करून देण्याचा प्रयत्नही नियतकालिकाच्या माध्यमातून साध्य करता येतो·

हा अंक आपल्या विद्यार्थ्यांनी विविध विषयांवर केलेले लिखाण, त्यांच्या प्रतिभेचा परिचय आपणास करून देऊ शकेल· महाविद्यालयीन जीवन म्हणजे एक चैतन्य-स्तोत्रच। वर्षभर शिक्षण, क्रीडा, कला, साहित्य, संगीत,समाज सेवा यासारख्या विविध प्रांतात, विद्यार्थी जे भरघोस अन् विपुल कार्य करतात· नवी दालने, नवी क्षितिजे गाठण्याचा प्रयत्न करतात· त्याबद्दलची तपशिलवार माहितीही आपणा सर्वांस होऊ शकेल·

अंकाचे मुखपृष्ठ आपणांस नक्कीच आवडेल· खान्देशात निवास करून असलेल्या एका ख्यातकीर्त अन् आंतरराष्ट्रीय पातळीवर आपल्या कलेची पताका फडकविणा-या एका थोर कलामहर्षीची, माननीय श्री केकी मूस चाळीसगाव यांची ती एक हृदयंगम कलाकृती आहे· तुम्हा आम्हा भारतीयांचं श्रध्दास्थान असणा-या पवित्र गंगेची ती प्रतिकृती आहे· आमच्या जीवनात, आचरणात या पवित्र गंगेसारखा पारदर्शीपणा, सहिष्णुता, आणता आली तर आपल्या अन् इतरांच्या ही जीवनांत "आनंदाचे डोह" नाही का निर्माण करता येणार? या चित्राला मुखपृष्ठावर स्थान देण्याची परवानगी आदरणीय श्री केकी मूस यांनी दिल्याबद्दल त्यांचे आम्ही ऋणी आहोत·

या अंकाचे अंतर्बाह्य स्वरूप नेटके करण्यासाठी अनेकांचे परिश्रम कारणीभूत आहेत· अंकाची सजावट करणारे श्री रविंद्र चित्ते, छपाईची सर्वंकष जबाबदारी सांभाळणारे मे आनंद प्रिंटर्स चे सर्व भागीदार, व्यवस्थापन, कर्मचारी, आपले जाहिरातदार, अंकाचे लेखक, छायाचित्रकार या सर्वांचे आभार।

आपल्या सर्वांच्या प्रेरणेने हा अंक साकारला· यात जे जे म्हणून काही चांगलं असल्याचं आपणाला जाणवेल ते आपणा सर्वांचे, त्रुटी असतील त्या आमच्या, त्याबद्दल कृपया क्षमस्व!

आपणा सर्वांसाठी आमच्या शुभेच्छा।

शरच्चंद्र छापेकर

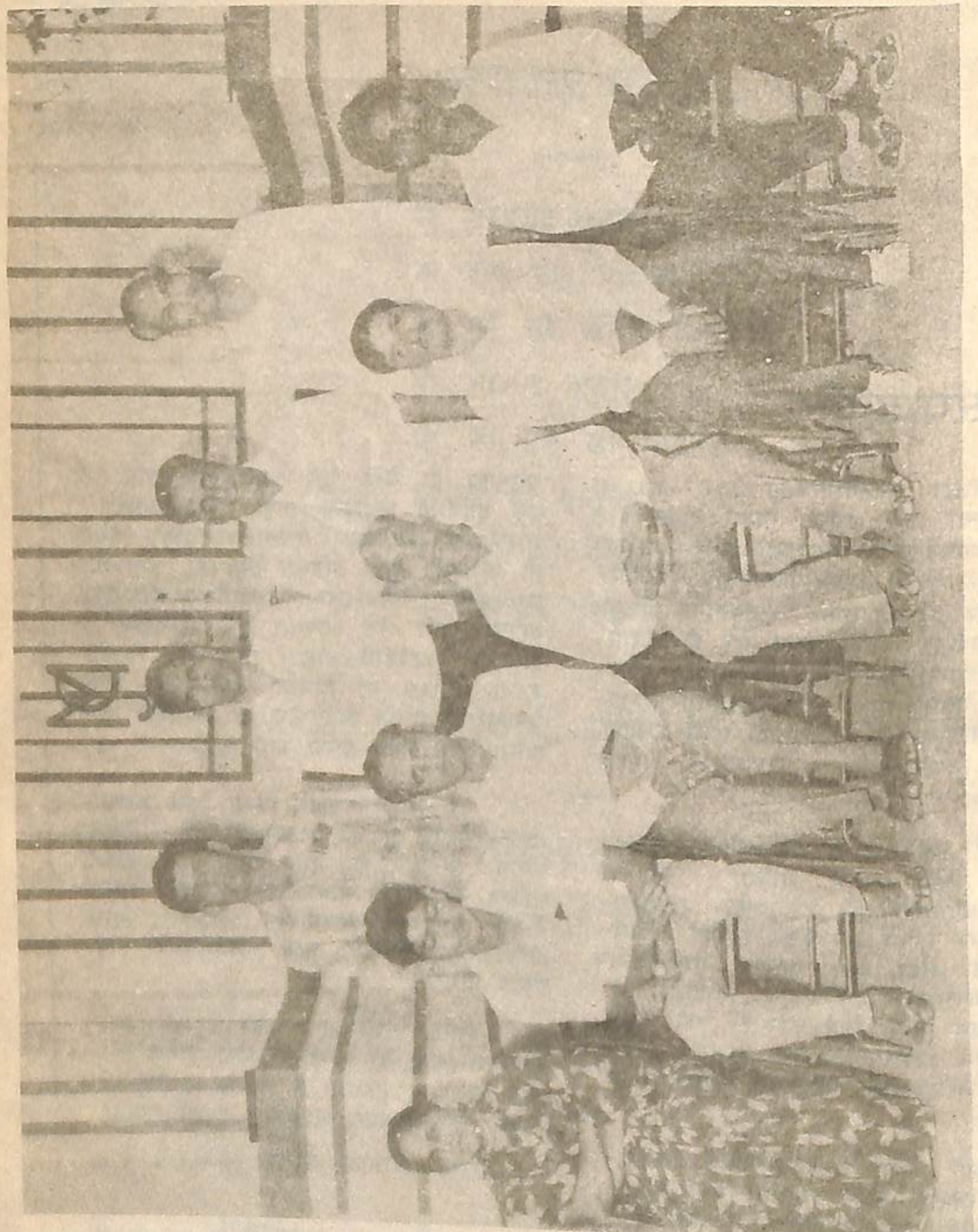

अजिंठा - स्पर्धक मंडळ

बसलेले (डावीकडून) प्रा. डॉ. सौ. भिरूड, निळकंठ खडके (विद्यार्थी प्रतिनिधी), उपप्राचार्य येवले, प्राचार्य जेमोडे
प्रा. शरच्चंद्र छापेकर, निवृत्ती खडके (विद्यार्थी प्रतिनिधी)

आमचे नवे उपप्राचार्य

श्री. पी. एल. कोल्हे

आशियाड कुस्तीसाठी तांत्रिक समितीवर निवड

प्रा. नारायण खडके

विद्यापीठ प्रतिनिधी

किरण अत्तरदे

वाङ्:निर्णय

आशा चौधरी
एम. कॉम.

सरिता एकटीच गावाहून घरी निघाली होती· एकटीने प्रवास तसा ब-याच वेळा केलेला असल्यामुळे गोंधळण्याचा किंवा घाबरण्याचा प्रश्न नव्हता·एस्·टी·मध्ये बसल्यावरही ती आरामात इतर लोकांची गडबड,धांदल मजेत बघत होती· गाडीतली गर्दी वाढत होती·मधुनच लेमन आणि खारे शेंगदाणे वाले ही हजेरी लावत होते·

गाडी सुटली तशी तिची नजर गाडीतल्या लोकांऐवजी खिडकीबाहेर भिरभिरू लागली·इतका वेळ सगळ्या लोकांचं निरीक्षण करणारी ती, पण् आपलंही कोणीतरी अगदी बारीक निरीक्षण करतोय् याचं अजिबात भान नव्हतं स्वारीला। खिडकीबाहेरची निसर्गदृष्य बघण्यात ती अगदी गुंग झाली होती·कशासाठी तरी गाडी एकदम थांबली आणि निसर्गाशी एकरूप होऊ बघणारी ती एकदम जागी झाली·तिनं गाडीत बघितलं· गाडीला अचानक ब्रेक लागल्यामुळे गाडीतले सगळेच लोक डिस्टर्ब झाले होते·सरितेच्या चेह-यावर थोडसं स्मित पसरलं·परत खिडकी बाहेर ती बघणार तोच तिला जाणवलं समोरच्या सीटवरचा तरूण आपल्याकडे अगदी एकटक बघतोय्·तिनं पाहीलं न पाहीलसं करून बाहेरची झाडं बघण्यास सुरुवात केली·थोडया वेळाने तिने हळूच त्याच्याकडे पाहीलं,कारण कुणीतरी आपल्या कडे बघतंय,खरंच बघतंय की आपल्याला भास झाला ही अनिश्चितता तिला स्वस्थ बसू देईना· तो अजूनही तिच्याचकडे बघत होता·तिने पुन्हा बघितल्यावर तो हसला।

त्याच्या हसण्यांत गोडवा होता, ओळख असल्याची ग्वाही होती·तिला त्याचा चेहेरा कुठेही पाहील्यासारखा वाटेना·आणि तो मात्र ओळख दर्शवित होता·काय करावं!हसून ओळख दाखवावी की ओळख नसताना आपल्याकडे बघून हसणा--या त्याच्याकडे रागाने बघावे?सरितेला लवकर उमजलंच नाही·तिच्या चेहे-यावरचा गोंधळ पाहून तोच सरिताकडे पाहून म्हणाला,"नमस्ते"·नकळत तिनेही नमस्कार केला·"मी अविनाश खरे,तुम्ही मला कदाचित ओळखलं नसेल पण मला वाटतं नाव सांगितल्यावर................!

"हो,मधे माझ्या नावावर तुमचं पत्र आलं होतं·"तिला एकदम आठवलं·त्या पत्राने घरातल्या सगळ्यांचीच कशी हसून हसून मुरकुंडी वळली होती·

"तुम्हाला राग आला का ? अविनाश

" अं ? राग...........नाही आला,पण........

"पण यावर विचार करावा असंही वाटलं नाही,खर नां ? अविनाशने तिचे अर्धवट वाक्य पूर्ण करीत म्हटले·

अं·हो-नाही.......ती अधिकच गोंधळली·तिच्या चेह-यावरचे झरझर बदलणारे भाव बघून त्याला खूप गंमत वाटली·तिचा लोभस वाणा चेहरा तो बघतच राहिला·

त्याला नेकमे काय उत्तर द्यावे,तिला कळेचना· सरिताची खूप चलबिचल झालेली पाहून तो म्हणाला,"त्यादिवशी स्त्री मुक्तीच्या व्यासपीठा वरून आम्हा पुरुषांना फाड फाड बोलणा-या तुम्हीच की दुसरी अजून वेगळीच अशी शंका येतेय मलां·तिने प्रश्नार्थक नजरेने त्याच्याकडे बघितले·तिची नजर फार तीक्ष्ण होती·कॉलेजमध्ये मागे मागे करणा-या मुलांना तिची एकच नजर चार हात अंतर राखण्यास भाग पाडे·आता मात्र त्याच्या रोखून पहाण्याकडे ती एक मिनीट सुध्दा नजर देऊ शकली नाही·तिने पट्कन खाली मान घातली·

त्याच्या नजरेसमोर व्यासपीठावर हातात माईक घेऊन उभी राहीलेली सरिता आठवली·

व्यासपीठापासून ब-याच दूर असूनही तिचा सावळा गोल चेहरा त्याच्या चांगलाच लक्षात राहीला·तशी चार चौघींसारखीच तर होती·पण तरी ती नेमकी का आवडली? या प्रश्नाचं उत्तर त्याला आता इतक्या जवळून निरीक्षण केल्यावर सापडलं·तिचे डोळे विलक्षण तेजस्वी होते·एरवी गप्प असताना ती कुणाला आवडेल एवढी सुंदर नव्हतीच मुळी पण एकदा बोलायला लागल्यास तिच्या ओघवत्या,ओजस्वी वाणीची छाप ऐकणा-यावर पडे तिलाही याची जाणीव होती· अनेकदा तिच्या मैत्रिणी म्हणत,"ए तू किती छान बोलतेस ग । तुझ बोलणं अगदी ऐकत राहावसं वाटतं·एकदा मनीषा,तिची मैत्रीण,तिला म्हणाली होती,"मला काल ना आमचे एस·पी·चे·सर भेटले होते·"बरं मग ? पण तुमचे सर कोणते? दोघी मैत्रीणी असल्या तरी त्यांच्या डिव्हीजन वेगळ्या होत्या·

"ते तुझ्या विषयी खुप बोलत होते" ।

"बापरे । काय बोललेत ग?.....आणि माझा त्यांचा काय संबंध।मी तर एकदासुध्दा त्यांच्याशी बोललेले नाही·"

"अग ते म्हणत होते,"तुमची मैत्रिण किती हुषार आहे।शिवाय बोलतेही खूप छान ।"मग मी त्यांना म्हटलं,"पण सर तुम्हाला कसं ठाऊक·तुम्ही त्यांना कुठे शिकवतात?" तर सर म्हणाले,अहो त्यांच्या वर्गावर जाणारे प्रत्येक प्राध्यापक त्यांच्या विषयी स्टाफरूममध्ये बोलत असतात·

"मग मैत्रिण कुणाची आहे म्हटलं। मी आपली माझी कॉलर ताठ करून घेतली·मनीषा असं म्हणाली मात्र आणि दोघी खूप हसल्या होत्या·

कुठल्या तरी स्टँडवर गाडी थांबली तसं अविनाश आणि सरिता दोघेही आपल्या विचारातून जागे झालेत·गाडी तिथे बराच वेळ थांबणार होती·फेरीवाल्यांच्या आवाजाने गाडी भरून गेली·अविनाश खाली उतरला·तिला खूप हायसं वाटलं·थोडा वेळ का होईना दोन डोळ्यांच्या तुरुंगातुन सुटका झाल्यासारखी वाटली।

त्याच्या जागेवर ठेवलेल्या त्याच्या सूटकेस कडे सरिताचे लक्ष गेलं·त्यावर टपो-या अक्षरात त्याचं नाव लिहीलं होतं·अक्षर बहुधा त्याचेच असावे·कारण ते पत्रातल्या अक्षराशी जुळत होते· पत्राची आठवण झाल्यावर तिला नकळत त्या पत्रातला मजकूर आठवू लागला·त्याने लिहीले होते·"तुमचं परवाच्या वत्कृत्त्व स्पर्धेच्या वेळचं भाषण फार आवडलं·स्त्री मुक्तीच्या संदर्भात तुम्ही अनेक मुद्दे मांडलेत·त्यात मुलीला लग्नासाठी मुलांकडच्या मंडळीना दाखवून घ्यावं लागतं आणि ते भयंकर अपमानास्पद आणि लाजिरवाणं असतं· मुलीच्या मनाचा कुणी विचार करत नाही·तिच्या वर हा प्रसंग का आणला जातो? तिचे नाव, जन्मनाव,पत्रीका,शिक्षण इतकी सगळी साग्रसंगीत माहीती असतांना,"मुली तुझं नाव काय?शिक्षण माहीत असतानाही विचारतात, तू कुठपर्यंत शिकलीस? याहून कहर केला जातो तो त्यानंतर जेव्हा मुलाच्या पूज्य मातोश्रींना आणि पिताजींना मुलगी पसंत पडते आणि त्यांचे लाडके चिरंजीव तिला बघायला येतात तेव्हा पायापासून डोक्या पर्यंत मुलीच्या फिगरचा अंदाज घेणारी त्यांची किळसवाणी नजर ।एवढं सगळं सहन करूनही ती त्या अत्याधुनिक मुलाला पसंत पडेलच असं नाही·तिच्यात अनेक उणीदुणी काढली जातात· कधी ती सावळी ठरते·तर कधी फार बुजरी, कधी ठेंगू वाटते म्हणून·नजरेला नजर भिडवून भराभर उत्तरं दिलीत तर नको इतकी धीट, मर्यादा नसलेली अशी तिची अनेक उणीदुणी काढून तिला नाकारलं जातं·हे एकदा नव्हे अनेकदा·असं का? या कां च उत्तर या सभेतील एकतरी तरूण मला देईल का?"

"तुम्हाला त्या कां"च उत्तर एकाही तरूणाने दिले नाही·तुम्हाला त्याची अपेक्षाच नसावी·कारण पुढे तुम्ही म्हणाल्यात की,"माझ्या प्रश्नाचं उत्तर मिळवणं एवढीच माझी इच्छा नाहीये तर त्याही पुढे जाऊन माझी एक आंतरीक इच्छा मला इथे व्यक्त करावीशी वाटते·ती म्हणजे मला एखादया तरूणाला अद्दल घडवायचीय"तेव्हा सगळ्यांच्याच चेह-यावर प्रश्नचिन्ह होतं·एवढीशी ही पोरगी तरूणांना कशी आणि कोणती अद्दल घडवणार म्हणतेय्? त्या सर्व प्रश्नार्थक चेह-यांमध्ये माझाही चेहरा होता·तुम्ही म्हणत होत्या·"मला ही लग्न करताना "वर" म्हणून उभ्या राहाणा-या मुलाला बघायला जायचंय,त्यालाही असेच आडवे तिडवे प्रश्न विचारायचेत्·एक तरी संधी मला मिळावी"·

"तुम्ही खूप मनापासून बोलत होत्या·तरी सुध्दा तुमची ही चाकोरीबाहेरील इच्छा ऐकून सभेतल्या तरूणांमध्ये हास्याची प्रचंड लाट उसळली आणि तरूणींच्या चेह-यावर कुतुहल मिश्रीत

आश्चर्य पसरलं·नळकत प्रत्येकीने कबूल केलं,"यू आर ग्रेट गर्ल" खोटं वाटेल वाचून,मी सुध्दा कबूल केलं·कार्यक्रम संपल्यानंतर निव्वळ केवळ कुतुहलापोटीच तुमचं नाव आणि पत्ता तिथल्या कार्यकर्त्यांना विचारले तेव्हा माझ्या मनात तुम्हाला मी हे असं पत्र लिहीन असं चुकूनही आलं नव्हतं·

कधी कुणाच्या वक्तृत्वावर गंभीरपणे मी कधीच विचार केला नव्हता·तुमचे विचार मात्र मनातून कितीदा हाकलले तरी ते आपले येतच राहीले आणि मला सतावितच राहीले. "खरंच,तुम्हा मुलींना,"दाखविण्याचा" कार्यक्रम एवढा अपमानास्पद वाटतो "? मला आतापर्यंत वाटत होतं की मुलीसुध्दा वरवर नाही म्हणत असल्या तरी त्याही उत्सुक असतात· कथा कादंब-यांमध्ये, सिनेमामध्ये घडलेल्या मुलींच्या मनाच्या दर्शनावरून तर असं वाटलं होतं की अशा काही घटना,प्रसंग असलेत की त्या लाजता आनंदाची गोड शिरशिरी त्यांच्या अंगावर उठते· त्याचवेळी आपल्या भावी पतीला पहाण्यास त्याही उत्सुक असतात·माझ्या या सर्व कल्पना तुमच्या वक्तृत्वामुळे वास्तवाशी अगदीच कशा विसंगत होत्या हे प्रकर्षाने जाणवले·

मी सैन्यातला एक रांगडा सैनिक,कोमल आणि हळुवार हे शब्द फार क्वचित वापरतो·आम्हाला विशेषतः तुम्हा स्त्रियांच्या या अशा भावनांचा फारच्च थोडा,कदाचित नाहीच संबंध ! दोन महिन्यांची रजा घेऊन मुद्दामच इकडे आलो होतो·जमलंच तर लग्न करूनच जाव म्हणून·दोन तीन मुली बघीतल्या देखील·अजून कुणालाच निर्णय कळवला नाहीये·मी सारासार विचार करून त्यातल्या त्यात चांगली मुलगी पसंत करेन अशी घरच्या लोकांची अपेक्षा आहे·त्यादिवशी तुमच्या सभेला हजर नसतो तर कदाचित नव्हे नक्कीच मी एकीला होकार कळवून टाकला असता·पण तेव्हा नाही आलेत ते प्रश्न आता मनात उभे राहातात, मी पसंत करणा-या त्या मुलीला माझं सैन्यातल रिस्की जीवन पसंत असेल का? माझा सावळा रंग तिला भावेल का? की आई वडीलांची पसंती ती आपली पसंती मानून तुमच्या म्हणण्याप्रमाणे मनाचा कोंडमारा करून ती माझ्याशी संसार करण्याची मनाची तयारी करेल? जाऊदे कुठेतरीच भरकटलो ना?

एक विचारू? तुम्ही कधी तुमच्या बाबतीत विचार केलाय? आणि केला नसेल तर माझ्या बाबतीत कराल? मी········ मला तुमच्या अगदी सर्व अटी मंजूर आहेत·अगदी तुम्ही म्हणता तसा "मुलाला"बघायचा प्रोग्रॅमसुध्दा घडवून आण ऑफकोर्स तुमची इच्छा असेल तर

"मिस्·······" अविनाश हळूच हाक मारत होता·

अं? तिची विचारांची तंद्री भंगली·

"कुठे गेल्या होत्या हो ?

"कुठे नाही,इथेच तर बसलेय" ती गोंधळली·

"खोटं,मनाने कुठेतरी दूर जाऊन आलात·होय नं? मी आपला केव्हाचा हाका मारतोय·

चोरी पकडली गेल्यासारखी ती एकदम लाजली·

"चहा घेणार?"

"नको,आणि आता गाडीही सुटण्याची वेळ झालीय·

"त्यांची काळजी नको,गाडी फेल झालीय·दुरूस्त व्हायला एक तास लागेच· चला ना,प्लीज.

त्याच्या आर्जवी स्वराने तिला उठावच लागलं· चहाचं ते एक निमित्त होतं·त्या अर्ध्या तासात त्याने आपल्या विषयी सगळी माहिती तिला सांगीतली·खिशातच असलेलं आयडेंटीटी कार्ड पण दाखवलं·तीही त्यात रस घेत होती·उत्सुकतेने सैनिकी जीवनातले प्रश्न विचारीत होती·अविनाश ही आवडीने त्याचं निरसन करीत होता· संभाषणाची गाडी त्याने मोठया कौशल्याने त्याच्या पत्राकडे वळीवली·तिच्या लक्षातही आले नाही· त्याने जेव्हा अचानक प्रश्न विचारला·

"मग तुम्ही काय विचार केला?

ती गोंधळली·त्याचं पत्र आलं तेव्हा तिच्या लग्ना विषयीचा प्रस्ताव साधा तोंडीदेखील घरात कोणी मांडला नव्हता·तिनेही फार खोलात जाऊन त्या संबंधी विचार केलाच नव्हता·

तुम्ही उत्तर नाही दिलत?······अविनाशने पुन्हा विचारले

"तेव्हा खरं म्हणजे माझ्या लग्नाविषयी मी इतका सीरीयसली विचार केला नव्हता·आणि········

आणि काय? सरीता प्लीज स्पष्ट बोल नं···

"तेव्हा तुम्ही मला संपूर्ण अनोळखी होतात·पत्रातून करून दिलेल्या ओळखीवर कितपत विश्वास ठेवायचा असं पप्पापण म्हणाले·मग हा विषय बाजूलाच पडला·

ओह ! तो नकळत उद्गारला·

आत्तापर्यंतच्या त्याच्याशी झालेल्या बोलण्यातून त्याच्या स्वभावाचे अनेक पैलू सरीताच्या निदर्शनास आले होते·स्वतःच्या क्वालिफिकेशनच आयकार्ड त्याने मघाशीच दाखवल होतं·तसं नकार देण्याजोग त्याच्यात काही नव्हतंच·दोघेही गप्प होते·त्यांना जास्त काळ तसं बसावं लागलंच नाही कारण कंडक्टर ओरडत होता,चला गाडीत बसा· दोघेही आपापल्या सीटवर येऊन बसली·दोघां मध्ये एक अनामिक मौन स्थापित झालं होतं· ब-याच वेळाने त्यांच गाव आलं तेव्हा सरीता त्याला म्हणाली,तुमचा पत्ता लिहून देता।

क्षणभर त्याने प्रश्नार्थक नजरेने तिच्याकडे बघितलं·त्याच्यातला गर्भित अर्थ लक्षात आला तेव्हा त्याचा चेहरा एकदम उजळला·म्हणजे····तू सरिता·······? त्याला शब्दही सुचत नव्हते·

तिने खाली बघत हळूच मान हलविली होकारार्थी·एक लाजरं बुजरं स्मित तिच्या चेह-यावर होतं·तिच्या कानाशी तोंड नेत त्याने हळूच विचारलं,"बघायला येणार आहेस?" तिने एकदम वर बघीतलं,तो मिस्किल हसत होता·

गाडीतून उतरल्यावर ती म्हणाली, "या आठवडयातच पप्पांना पाठवीन तुमच्याकडे"·

"तू पण ये नां" मी चहाचा ट्रे हातात घेऊन उभा राहीन तुझ्या समोर,मग तू विचार,मला तुझं नाव काय?

ए,आता पुरे ना,किती चिडवशील·तो मोठयाने हसला·तिला रिक्षात बसवून दिल्यावर तो म्हणाला,बरंय आपण लवकरच भेटणार आहोत, होय ना?

त्याचा निरोप घेताना सरितेला लागलेली हुरहुर तिची तिलाच अपरिचित होती·घराकडे जाताना प्रित,दुरावा,निरोप या शब्दाचा एक अनोखा अर्थ गवसत होता·

शपथ

जयंत फडणिस
बारावी वाणिज्य

अरे ! थांबणा-या वा-यांनो
तुम्हाला शपथ आहे माझी
तुम्ही वहातच रहा
जगाला सुखवत रहा

अहो ! थांबणा-या लाटांनो
तुम्हा शपथ आहे सागराची
तुम्ही खळखळत रहा
किना-यांना स्पर्श करत रहा

अरे !, उमलणा-या फुलांनो
तुम्हाला शपथ आहे कळ्यांची
कोमेजून जाऊ नका
सा-यांना सुवास देत रहा

अरे ! थांबणा-या चंद्रा
तुला शपथ आहे चांदण्यांची
लपू नकोस ढगामागे
जगाला प्रकाश देत रहा

अरे ! माझ्या काव्यांनो
तुम्हाला शपथ आहे साहित्याची
तुम्ही माझ्या मनी वसा
जगाला काव्यमय करण्यासाठी

अरे ! माझ्या चंचल मना
तुला शपथ आहे त्या प्रियेची
तू मात्र शांत रहा
तिची आठवण मनी साठवत जा

अवर्षण एक राष्ट्रीय आव्हान

निवृत्ती खडके
तृतिय वर्ष कला
भूगोल विभाग
मॅगेझिन सेक्रेटरी

सतत येणारी अवर्षणे म्हणजे भारतासमोर आलेले फार मोठे आव्हान आहे·त्यातही अनेक राज्यांमध्ये पडलेला 87 चा दुष्काळ फारच गंभीर आणि व्यापक स्वरूपाचा आहे·काही राज्यांना तर लागोपाठ तिस-या किंवा चवथ्यांदा अवर्षणाचा फटका बसला आहे·या वर्षाच्या अवर्षणाची तुलना 1965 मधल्या अवर्षणाशी करता येईल·तात्कालिक स्वरूपाच्या अथवा वरवरच्या उपायांनी ही जटिल समस्या सुटणार नाही·त्यासाठी मूलगामी स्वरूपाच्या दीर्घ व अल्पकालीन अशा दोन्ही स्वरूपाच्या उपाययोजनांची गरज आहे·त्यासाठी भारत वासीयांच्या निष्ठेची,त्यागाची,दीर्घोद्योगाची कसोटीच लागणार आहे·

दीर्घकालीन उपाय योजनेत गंगेचे पाणी दक्षिणेत कावेरीपर्यंत नेण्याचे स्वप्न साकारण्याची गरज आहे·त्यामुळे देशाची सर्व जमिन भिजेल· घराघरात वीज व उद्योग पोहोचेल·देश ख-या अर्थाने सुजलाम्-सुफलाम् होईल·

त्याचप्रमाणे लाखो भूमीहीन,शेतमजूर,कामगार अल्प व अत्यल्प भूधारक व गरीब शेतक-यांना आवश्यक असलेली साधनसामुग्री पुरवून उत्पादन वाढ प्रचंड प्रमाणात झाली पाहिजे·त्याच प्रमाणे राज्य सरकारांनी केंद्र सरकारच्या कृषी, पाटबंधारे आणि वीज विभागांशी निकट सहकार्य करून सुनियोजित कृती करावयास हवी·अवर्षणा मुळे येणा-या वीज-तुटीला औष्णिक वीज निर्माण करून भरून काढले पाहिजे·तसेच भक्कम न्याय्य सार्वजनिक वाटप पध्दतींचा आपण पुरेपूर उपयोग केला पाहिजे·अवर्षण उपायांच्या बाबींना अग्रक्रम देण्याची आवश्यकता आहे· सरकारच्या जोडीला स्वयंसेवी संस्थांनी, ग्रामीण भागात पिण्याच्या पाण्याची योजना युध्दपातळीवर राबवायला हवी·गुरांच्या चा-याची समस्याही त्यांनी सोडवायला हवी·आजही या संस्थांच्या कार्यात मानवता व सामाजिक बांधिलकी दिसून येते·

अवर्षणामुळे केवळ तातडीचेच प्रश्न निर्माण होतात असे नाही तर दीर्घकालिन समस्याही निर्माण होतात·आपल्या नियोजन प्रक्रीये ने त्या संबंधीचा विचार करण्याची आवश्यकता आहे· अवर्षणामुळे पर्यावरणाचा दर्जाही सतत खालावत चालला आहे·जंगलांचा -हास ही एक गंभीर समस्या आहे·त्यामुळे आपणच आपल्या नाशाला कारणीभूत ठरत आहोत·

अवर्षण हे राष्ट्रीय आव्हान आहे·त्याला तोंड देण्यातच आपली सर्वांनी कसोटी आहे·1965 च्या अवर्षणाने एक मोठे आव्हान दिले होते· कै·इंदिराजींनी त्यामुळे पण केला की काहीही झाले तरी आम्ही अन्नधान्यासाठी दुस-यावर अवलंबून राहाणार नाही·आज आपण त्या दृष्टीने स्वावलंबी आहोत·

1987 च्या अवर्षणाने दिलेले आव्हान वेगळ्याच स्वरूपाचे आहे·या तुटीच्या वर्षाला कसे तोंड द्यायचे हे आपल्यापुढे आव्हान आहे·विशेषतः अवर्षणग्रस्त भागातल्या कृषी क्षेत्राला लहरी निसर्गावर अवलंबून राहावे लागू नये म्हणून प्रयत्न करणे व या एक वर्षाच्या अवर्षणामुळे निर्माण झालेला विकासाच्या गतीतला अडथळा दूर करणे हे आपल्या पुढे एक आव्हान आहे· यावर्षी अवर्षणाबरोबरच अनेक राज्यांमध्ये नद्यांना महापूर ही आले·त्याचा देखील राज्यांच्या विकासावर परिणाम झाला·यावर्षी पूर्वी बसला नव्हता येवढा धक्का बंगाल,बिहार,व आसामला बसला आहे·या पुरांमुळे या राज्यांची फार हानी झाली आहे·या आव्हानांना तोंड देण्याचे सामर्थ्य आपल्या अर्थ व्यवस्थेत आहे आणि ती पूर्ववत करण्याची क्षमता आहे·

त्यासाठी आपण या कार्याला सामाजिक संस्थां व्दारे आत्मविश्वासाने व निष्ठेने वाहून घेतले पाहिजे·सहभाग आणि सहकार्याच्या भावनेने या कार्याला हातभार लावल्यास आपण या राष्ट्रीय आव्हानाला सामोरे जाऊ शकू·

यंत्र मानवाचे व्रत

निळकंठ खडके
द्वितीय वर्ष वाणिज्य
मॅगेझिन सेक्रेटरी

आटपाट नगर होतं·तिथं कांही विव्दान ब्राम्हण राहात होते·विव्दान असल्यामुळे अर्थातच दारिद्र त्यांच्या पाचवीला पुजले होते·पण त्या बद्दल त्यांना खंत नव्हती·त्यांचे दुःख वेगळेच होते·इतरांची दुःखे पाहून त्यांची आतडी पिळवटून जात·त्यांच्यावर आलेली संकटे पाहून त्यांची हृदये विदीर्ण होत· गोरगरिबांवरील अन्यायाने त्यांचे रक्त तापून उसळू लागे·अशा प्रकारे त्यांची आतडी सतत पिळवटल्या मुळे इतकी बारीक झाली की अन्नप्राशन करणे त्यांना अशक्य झाले·अनेकवार फाटल्याने त्यांची हृदये दुरूस्त होण्या पलीकडे गेल्याने, त्यांच्या अर्धांगीनींनी ती पुन्हा शिवून देण्याचे नाकारले· लाव्हारसा प्रमाणे सतत उसळणा-या रक्ताचा दाब त्यांच्या शरीराला सोसवेना झाला।

असे हे गलितगात्र दुःखी जीव संकट निवारण्याचा उपाय शोधण्यासाठी वनात जाते झाले। संध्यासमय उलटल्यावरही उपाय न सुचल्याने त्यांनी वनातच झाडांवर मुक्काम करायचे ठरविले·उत्तर रात्री झाडाखाली नागकन्या, देवकन्या प्रकट झाल्या व त्यांनी पूजाअर्चा करायची तयारी चालविली·तसे हे विव्दत्जन त्यांना पुसते झाले,"बायांनो!तुम्ही हे कोणते व्रत करीत आहात? त्याचे फळ काय? "देवकन्या उत्तरल्या "आम्ही हे यंत्रमानवाचे व्रत घेतले होते·त्याचे आज उद्यापन करीत आहोत· यंत्र मानवाची पूजा केल्याने उच्च प्रतीची निर्वीकारता प्राप्त होते·इतर जनांची दुःखे पाहून होणा-या वेदनांपासून मुक्ती मिळते·यंत्रमानव प्रसन्न झाल्यास त्याचे रूप प्राप्त होऊन मनुष्यप्राणी याची देही मोक्षाप्रत जातो

"महाजन" आनंदित होऊन म्हणाले,"देवी! आम्ही अशाच व्रताच्या शोधार्थ आज वनात आलो आहोत·कृपा करून हे व्रत कसे करायचे ते आम्हाला सांगावे·आम्ही उतणार नाही·मातणार नाही· घेतला वसा टाकणार नाही·"तशा त्या स्त्रिया म्हणाल्या,"तर मग हे व्रत तुमच्या कामाचे नाही· उतलात,मातलात तरच हे व्रत करू शकाल·"

तदनंतर समस्त जनांनी "ऊत-मात"करण्याचे वचन त्या स्त्रियांना दिले·व ते पुढे म्हणाले,"हे देवींनो!आमची अवस्था आपण पाहात आहातच· अशा स्थितीत हे व्रत आम्हाला करणे शक्य होईलसे वाटत नाही·आपणच आमच्यासाठी काही केले तर उपकार होतील·"तेव्हा नागकन्या देव कन्यांच्या मनांत ह्या हीनदीन जनांविषयी दया उत्पन्न झाली व यंत्रमानवाकडे शब्द टाकण्याचे त्यांनी मान्य केले·व्रताच्या सांगतेत या विव्दानांना सहभागी करून घेतले·पहाटे पहाटे यंत्रमानव अवतीर्ण झाले·नागकन्या देवकन्यांच्या सांगण्यावरून त्यांनी समस्त महाजनांवर आपली कृपादृष्टी फिरवली·

आणि काय आश्चर्य। त्यांच्या शरीरातील उसळ्या मारणारे तप्त रक्त बर्फाहूनही शीतल झाले·त्यांची हृदये दुरूस्ती पलीकडे गेली होती त्यांना '"अनब्रेकेबल" अशी अती चिवट पदार्थांपासून बनविलेली नवीन हृदये प्राप्त झाली सर्वांच्या मस्तकातील भुगा झालेला पुरातन मेंदू नष्ट होऊन त्या जागी सुबक,नेटक्या व आज्ञा धारक संगणकाची स्थापना झाली·

अशाप्रकारे नवजीवन प्राप्त झालेले हे भाग्य-वान् लोक नगरामध्ये परतले आणि त्यांना अति सुखद असे विस्मयजनक अनुभव येऊ लागले·मोठ मोठे अपघात होऊनही त्यांच्या हृदयाचा ठोका चुकेनासा झाला·अत्याचाराच्या बातमीने त्यांचे रक्त तापेनासे झाले। कुठल्याही अन्याय्य घटनेवर जळजळित प्रतिक्रिया व्यक्त करण्याची अक्षम्य चूक संगणकाकडून घडणे तर केवळ अशक्य होते·त्यांना मिळालेली हृदये सतत 48 तासांच्या तीव्र धक्क्या च्या चाचणी दिव्यातून बाहेर पडली असल्याने खून,दंगल,जाळपोळ,ह्या असल्या गोष्टीचे धक्के सहज पचवू लागले·जो मेला तो "इसम"जगला

तो "माणूस" अशी नोंद ठेवण्यात त्यांच्या डोक्यातील संगणक तरबेज झाले·मृतांची संख्या वाढली म्हणजे नोंदीसाठी जास्त जागा लागते,एवढे ते जाणू लागले ।

असे हे विव्दत्जन त्यांना प्राप्त झालेल्या निर्विकारतेमुळे लवकरच नगरश्रेष्ठी बनले व पर्यायाने चालून आलेल्या समृध्दीमुळे त्यांना आकंठ बुडलेले पाहून इतर नगरवासियांनी त्यांच्याव्दारे यंत्रमानवाकडे वशीला लावून त्याचे अभय प्राप्त करून घेतले·अशा प्रकारे सर्व नगरवासी सुखी होण्यात कोणतीच अडचण उरली नाही·

तथापि या नगरीत मूठभर वेडेपिसे असे निघाले की त्यांना उसळत्या तरुण रक्ताचा आणि धडधडत्या काळजाचा मोह सोडवेना·त्यांचा मेंदूही असा विचित्र की तो त्यांना यंत्रमानवाच्या नावाचाही व्देष करायला लावी।परिणामी हे "वेडेपीर" मधून मधून "नगरश्रेष्ठींचे मनःस्वास्थ बिघडविण्यासाठी कधीकधी घेराव,उपोषण,रस्ता रोको यांच्या आश्रयाला जाऊ लागले·बंदचे आवाहन करू लागले·

नगर श्रेष्ठींना या सा-या हालचालींपासून अतीव भय निर्माण झाले·तेव्हा नगरश्रेष्ठी पुन्हा अनन्यभावे यंत्रमानवाला शरण गेले·यंत्रमानवाने त्यांच्या डोक्यातील संगणकात दुरूस्त्या करून त्यांना परत धाडले·

आणि काय सांगावे महाराज। आता नगर श्रेष्ठी बंदलाही धूप घालीनासे झाले । नगर वासियांना तर वज्राहूनही कठीण असे कवच लाभले·"बंद"ची चाहूल लागताच सर्व नगरवासी चार भिंतीत दडून राहू लागले·ज्यायोगे महाकाय बंद देखील निष्प्रभ झाला । त्याच त्याच कारणांसाठी नगरानगरांमधून भ्रमंती करून करून बंदच्या पायाचे तुकडे पडायची वेळ आली·परंतु नगरश्रेष्ठींच्या पोटातील पाणीसुध्दा हलायचे चिन्ह दिसेना·बंदची पाठ वळायचा अवकाश सर्व नगरजन निष्क्रियपणे आपले व्यवहार करू लागत· एकदोन वेळा बंदने नगराबाहेर जाण्याचे नाटक करून पुन्हा नगरीवर त्वरीत आक्रमण केले·परंतु त्याहीपेक्षा कितीतरी पट अधिक चपळाईने नगर वासी व नगर श्रेष्ठींना सुक्षेम राखण्यात यंत्र मानव यशस्वी झाला·आणि मग मात्र पराभूत आणि अपमानित असा हा बंद नगरीतील मूठभर वेडयापिरांसमोर जाऊन उभा राहिला· आणि शरमिंदा सुरात म्हणाला,"लोकहो,आता मी थकलो आहे· या बलाढय यंत्रमानवी शक्तीपुढे मी हतबल झालो आहे·आपण मला पुनश्च पाचारण करून वृथा कष्ट देऊ नये·आपल्या सेवेतून मला मुक्त करावे व माझ्या जागी दुस-या सक्षम अशा ब्रह्म-समंधाची नियुक्ती करावी·पण असा कोणी समंध न आढळल्यास यंत्रमानवास शरण जाऊन त्याचे अभय प्राप्त करून घ्यावे·त्यातच तुमचे अंतिम हित सामावले आहे·"

एवढे बोलून त्या मूठभर लोकांना संभ्रमावस्थेत तसेच ठेवून बंद नामक ब्रह्मसमंध अंतर्धान पावला·अशी ही ऐशी कोटी प्रश्नांची एक अनुत्तरीत कहाणी ।

कोठे असणार

पौर्णिमा शिंपी
प्रथम वर्ष वाणिज्य

येत्या क्षणाला कोठे असणार तुम्ही···
गगनात मावेनाश्या आनंदात असणार तुम्ही···
पर्वत सारख्या दुःखात जाणार तुम्ही
कधी अप्सरेच्या बाहूत असणार तुम्ही
कधी त्या बाहूतून दूर जाल तुम्ही
कधी मातेच्या कुशीत असणार तुम्ही···
कधी मातेला तुडवाल तुम्ही··
कधी काही क्षणात भेदून गेलेल्या
व्यक्तींच्या अंत्ययात्रेत असणार तुम्ही
कधी सैतान असणार तुम्ही
कधी मानव असणार तुम्ही
कधी नकळत मृत्यूला सामोरे जाणार

प्रदूषणाच्या छायेतील पृथ्वीची कैफियत

कु. सुधा नाईक
द्वितीय वर्ष शास्त्र

अजून आठवतेय ती रात्र। रात्र कसली? काळरात्रच होती जणू।प्रचंड गोंधळ।नुसता हाहाःकार।सारे सैरावैरा धावत सुटलेले·धडाधड वस्तू कोसळण्याचे आवाज आणि लोकांचे किंचाळण्याचे आवाज यांच्या· मिश्रणामुळे भयानक परिस्थिती निर्माण झाली होती·प्रथम तर काय घडलेय तेच कुणाला कळले नाही·परंतु लवकरच सा-यांच्या लक्षा हारे काय घडले ते आले·भूकंप। झाला होता धरणीला मोठया भेगा पडून त्यात लाखो माणसे गडप झाली होती·केवळ क्षणांचा खेळ झाला आणि केवढीतरी प्रचंड उलथापालथ होऊन गेली·जी माणसे जिवंत राहिली ती आपल्या दैवाला दोष देत शोक करीत होती·मुलेबाळे आणि सर्वस्व गमावलेला शोक संतप्त असा एक वृध्द तेवढयात धाय मोकलून रडू लागला·धरणीला बोल लावू लागला·"पृथ्वीमाते । आज अशी कशी वैरीण झालीस ग।मातेच्या नात्याला कलंक लावलास तू। कलंक लावलास।

"हेचि फल काय मम तपाला? मानवा। हेचि फल काय मम तपाला?"हुंदक्यांबरोबरच शब्द ऐकू आले लोक गोंधळले,इकडे तिकडे पाहू लागले· "अरे। असा कसा तू पुत्र ? आज मातेचा आवाजही तुला ओळखता येत नाही? मीच,ही धरणीमाताच आपली कैफियत मांडतेय·अरे,आज मातेला वैरीण म्हणालास तू।माझ्यावर पडणा--या असहय ताणांमुळे मी थोडी प्रतिक्रिया व्यक्त केली, तर लगेच मला तू दोष देतोस? इतकी वर्षे मी तुझे अन्याय,अत्याचार,अतिक्रमण सारे निमूटपणे सहन करतेय त्याची तुला काहीच का किंमत नाही ?बघ,माणसा।तुझ्या सा-या जगाकडे उघडया डोळ्यांनी जरा बघ·अरे,कसल्या त्या नरकासमान जगात तू आज राहतोयस।माझ्या भोवती सगळीकडे पसरलेली प्रदूषणाची छाया मला घुसमटून टाकीत·तुझ्या अविचारीपणामुळे एक दिवस माझे रूप भकास,उदास,दिसेल आणि मानवा,तू मात्र भुतांनी झपाटलेल्या स्मशान यात्र्याप्रमाणे भरकटशील·"माणूसपण" गमावलेल्या अवस्थेत भान हरपून सुरडत जगशील·ही मातेच्या अंतःकरणाची तळमळ आहे,भविष्याच्या कल्पनेने माझे मन सुन्न होतेय।"

"माझ्या भोवतीच्या वातावरणाची काय दशा करून टाकलीस,पुत्रा। त्या सूर्याकडून येणा-या अतिवेगवान घातक किरणांपासून माझ्या जीव सृष्टीचे रक्षण व्हावे म्हणून परमेश्वराने दिलेले हे संरक्षक आवरण तुझ्या प्रदूषण निर्माण करण्यामुळे हळूहळू विरळ होत चाललेय·विचार कर,जर अतिभयंकर जेथल्या तेथे जाळून टाकणारे अतिनील सूर्यकिरण भूतलापर्यंत पोहोचले तर सगळ्या जीवसृष्टीची काय अवस्था होईल? आज तुझ्या बेसुमार वृक्षतोडी मुळे माझ्याभोवतीच्या ओझोनचा थर कमी होतोय·अघटित घडू पहातेय केवळ तुझ्यामुळेच,तुझ्या अविचारानेच·"

"वाढत्या लोकसंख्येमुळे आणि कारखानदारी मुळे वातावरणातील वायूंचा समतोल ढळतोय· कार्बनचे प्रमाण वाढतेय आणि प्राणवायू अपुरा पडतोय·टोकियो सारख्या शहरात तर लोकांना दैनंदिन जीवनात सुध्दा श्वसनाकरिता प्राणवायूची नळकांडी वापरण्याची गरज भासावी यासारखे आणखी दुर्दैव ते कोणते? सगळीकडे नुसती बजबजपुरी बनलीय·प्रदूषणाचा बाजार भरलाय· हवाप्रदूषण,जलप्रदूषण,ध्वनीप्रदूषण। अरे,रक्तात सुध्दा प्रदूषणाचे थैमान माजलेय·

हवेत कार्बनचे आणि विषारी वायूंचे प्रमाण हळूहळू वाढत चाललेय··तुझ्या प्रगतीची व्याख्या किती विचित्र आहे·"वाढती कारखानदारी, वाढत्या औद्योगिक हालचाली म्हणजे प्रगती।" पण या प्रगतीबरोबरच हवाप्रदूषणामुळे आरोग्याच्या बाबतीत मात्र अधोगतीच होतेय ना।जगात आयुष्य घालवायचे असेल तर ते प्रथम आरोग्य संपन्न असावे·एकाची प्रगती जर शेजाऱ्याच्या प्राण

हानीने होत असेल तर तिचा काही उपयोग नाही".

"जीवन असं ज्याला संबोधलं जातं ते पाणीही आज जीवघेणं ठरलंय,का? उत्तर तुझ्याच कृत्यांत आहे माणसा।ज्या नद्या, झरे मला माझ्या गळ्यातील मौक्तिक माला वाटत होत्या त्या आज विषारी सर्पाचे विळखे वाटावेत इतक्या प्रदूषित झाल्या आहेत.अरे।काय नाही टाकत तू या जलात? कारखान्यातील निरूपयोगी द्रव्ये,विषारी रसायने,घाण,केरकचरा,मळी,आणखी कितीतरी टाकू नये ते त्या पाण्यात मिसळत राहते.नित्य दिवशी नवनवीन घातक गोष्टींची भर त्यात पडतेय आणि पुन्हा तेच जल पिण्यासाठी म्हणून वापरात आणले जातेय.काय ही दुर्दशा। त्या दूषित पाण्यातून किती रोगांचे जंतू शरीरात प्रवेश करीत असतात.त्यामुळेच तर आज विचित्र प्रकारच्या रोगांची लागण झालेली दिसून येतेय. फक्त माणसांतच नव्हे,मुक्या जनावरांचाही त्यात सहभाग आहे."

"कसा विचित्र योग आहे।आज जीवनच जीवनाला घातक ठरलेय.याला कारणीभूत तूच आहेस माणसा।अरे,कोणतीही योजना राबवतांना नाण्याच्या दोन्ही बाजूंचा विचार करायला हवा फक्त एकाच बाजूच्या चकचकीत पणावर भाळून कसे चालेल? पण आज तुझी सारासार विवेक बुध्दी काम करीत नाहीये."

"लोकसंख्या किती वाढलीय आज जगाची। एकेकाळी मानवाला आपल्या अंगाखांद्यांवर खेळवितांना मला सुख वाटे,कौतुक वाटे,पण आज भार असह्य होतोय.सुख नव्हे,वेदना होताहेत. इतक्या प्रजेची भूक भागविण्यासाठी,धान्यत्पादनाचीही भूक वाढणारच.दोन वर्षात येणारे पीक एकाच वर्षात आले तर फायद्याचे होईल.म्हणून माझ्या कणांवर,मातीवर वाट्टेल ते पदार्थ ओतत जाताहेत.कणभर फायद्यासाठी ढीगभर नुकसानीकडे तू दुर्लक्ष करतो आहेस पुत्रा।एकदा सुपीक ठरलेली माती अशा रासायनिक खते म्हणविल्या जाणा-या विघातक पदार्थांनी हळूहळू कस कमी होत जाऊन शेवटी नापीक होईल हे बघण्याची अघोरी इच्छा तर तुझ्या मनात नाही ना?उत्पन्न होणा-या अन्नावर सूक्ष्म कीटकापासून सा-यांचाच हक्क आहे.त्यांचा उपद्रव कमी करण्यासाठी उपाय योजले जावेत,पण आज जी कीटकनाशके वापरली जातात त्यांचा भयानक विषारीपणा पाहून त्यांना मानवनाशके,जीवनाशके म्हणण्याची वेळ आली आहे.चुकून सुध्दा या रसायनांचा थोडा अंश शरीरात गेला तर मृत्युलाच आमंत्रण!एकवेळ मृत्यु बरा,पण काही पदार्थ तर जिवंत माणसाला मरणप्राय यातना देऊन धड जगूही देत नाहीत वा मरणही देत नाहीत.विज्ञानाची शक्ती म्हणजे दुधारी शस्त्र आहे. शत्रू नष्ट करतांना ते आपल्यावरही उलटल्या वाचून राहत नाही.कुठल्याही शक्तीचा अति वापर विनाशच घेऊन येतो. पण मानवा,तू तर जास्तीत जास्त विषारी औषधे शोधण्यातच गुंतला आहेस."

"तुझ्या अनियंत्रित बुध्दीला मिळालेले आणखी एक हत्यार म्हणजे किरणोत्सारी पदार्थ.याचा एक अणुसुध्दा विश्वविनाशाला पुरेसा आहे.पण स्वतःच्या प्रतिष्ठेची प्रौढी मिरविण्यासाठी बडी राष्ट्रे या किरणोत्सारी पदार्थांपासून क्षेपणास्त्रे. अण्वस्त्रे बनवित आहेत.त्यांची गुप्त चाचणी भूमिगत रित्या होते तेव्हा केवढा प्रचंड दाह मला सहन करावा लागत असेल याची मूर्ख माणसाला कोठून कल्पना येणार?

"या किरणोत्सारी पदार्थांच्या वापरातून आणि अणुभट्ट्यांमधून निर्माण होणारा कचरा, राख,सारे काही माझ्याच पोटात किंवा सागरात फेकण्यात येते.अरे,माता जरी आपल्या मुलांचे सहस्त्र अपराध पोटात घालत असली तरी असले विघातक,विनाशकारी विश्वनाशी,अपराध कसे सहन होतील? ती अणुभट्टीतील राखसुध्दा प्रचंड प्रमाणात किरणोत्सार फेकीत असते.असे जर सतत होत राहीले तर माझ्या अंतरंगाचा स्फोट व्हायला कितीसा वेळ लागेल? अमर्याद हानिकारक असे हे पदार्थ मात्र मानवाला जणू खेळणीच वाटताहेत की काय?
हिरोशिमा आणि नागासाकी येथील या खेळण्यांचे प्रताप आणि झालेले अक्षम्य नुकसान यांचे ज्वलंत उदाहरण डोळ्यासमोर असून देखील मानवाचे डोके ठिकाणावर आलेले नाही. "विनाशकाले विपरित बुध्दी" म्हणतात ते हे असे."

"आणि आता भोपाळला दुसरे हिरोशिमा म्हणावे लागेल ते तिथे झालेल्या भीषण नरसंहाराने. कारखान्याच्या टाक्यातला तो विषारी वायू बाहेर पसरला आणि काही तासांत होत्याचे नव्हते करून टाकले.किती लोकांचे जीव गेले,किती लोक आज मरणाच्या दारात तर किती जण मरणाची वाट पहात असहाय जगत आहेत.इतका भयानक परिणाम त्या वायूमुळे झालाय की तिथल्या पुढच्या

पिढीचे जीवनही धोक्यात आले आहे.

सगळ्या क्षेत्रातील अशा प्रदूषणांमुळे माझ्या पर्यावरणात प्रचंड ढवळाढवळ होऊन असमतोल निर्माण झालाय.निसर्गाील साखळी खंडीत होत आहे.वन्य प्राण्यांचे,सुंदर पक्ष्यांचे जीवन नष्ट होत आहे.सारी जीवसृष्टीच धोक्यात आली आहे. परंतु एखादया समस्येने गंभीर स्वरूप धारण केल्याशिवाय मानवाचे तिकडे लक्षच जात नाही. म्हणूनच अजूनही मौल्यवान नैसर्गिक साधन संपत्तीची उधळपट्टी आणि नासाडी चालली आहे."

"माझी कळकळीची हाक ऐक,मानवा।अजूनही वेळ गेलेली नाही,जागृत हो,डोळे उघडून जगाकडे बघ आणि प्रदूषणाच्या या समस्या क्षुल्लक न मानता गंभीरपणे त्याकडे लक्ष दे.नद्यांना माता म्हणून नुसती त्यांची अंधश्रध्देने पूजा न करता त्यांच्यापाण्याचे प्रदूषण थांबवण्याचा प्रयत्न कर, पावसाचे प्रमाण अनियमित होत चाललेय त्याचं कारण म्हणजे जंगलांचा नाश.अरे ही हिरवळ, रानं वने म्हणजे वस्त्रे। पंण..............

"कुठार घेऊनी सज्ज जाहला दुःशासन हा
मातेलागी विवस्त्र करण्या पुत्र धजला
न्याय जगाचा पहा।
द्रौपदीची हाक ऐकली त्वां,नारायणा,
मी दाद मागू कुणा?

हिरवा शालू जळतांना शरमल्या मम मातृवेणा।."

माझी विटंबना कधी संपेल पुत्रा? कुणीतरी श्रीकृष्ण मानवजातीत निर्माण होणे अत्यावश्यक आहे.नाहीतर एका मातेच्या शापात सा-या विश्वाची होळी होईल.लोकसंख्या नियंत्रित झाली तर आपोआपच अन्नाची गरजही मर्यादित होईल. म्हणजे कीटकनाशके,रासायनिक खते,अशा विषारी पदार्थांचा वापरही थांबविता येईल. भौतिक प्रगतीच्या मृगजलामागे धावण्यापेक्षा आत्मिक समाधान शोधले तर जीवन अधिक सुंदर होईल"

"मानवा । पृथ्वीवर वाळवंट निर्मिण्याचे उद्योग करण्यापेक्षा तिचे नंदनवन बनविण्याचे प्रयत्न कर.कारखान्यांची आणि औद्योगिक संस्थांची प्रगती थोडी कमी करून मानसिक विकासाला वाव दे.सौंदर्यसृष्टी पुन्हा निर्माण कर. जरा तरुवेलींवर फुलणा-या त्या फुलांकडे बघ म्हणजे मानसिक आनंदाचा अनुभव येईल.अरे।सुख शोधता शोधता किती दुःखे मागे लावून घेतलीस आणि माझेही जीवन दुःखी केलेस.वन्य प्राण्यांचा अनमोल ठेवा जपून ठेव आणि त्यांचीही जोपासना कर.दुस-याला जीवन देण्याचे सुख महान् आहे ते अनुभवाने चाखून बघ तुलाही सुख सापडेल.प्रगतीच्या फे-यात आपलेच मानसिक स्वास्थ हरवून बसलेल्या,मानवा।जागृत हो।जागृत हो।"

"आरोग्यसंपन्न,प्रदूषणाच्या छायेतून मुक्त झालेल्या संतुलित आणि सुखी जीवसृष्टीचे स्वप्न मी पहात आहे,मानवा।एक माता आपल्या पुत्रांकडून स्वप्नपूर्तीची अपेक्षा करीत आहे.आशेचा किरण शोधत आहे.होईल ना माझे स्वप्न पूर्ण?"

अनघा

कु. वैशाली एडसीकर
तृतिय वर्ष वाणिज्य

डोळे तुझे झाकुन घे
परत परत उघडू नको
शीतलतेचं स्निग्ध चांदणं
असं सारखं सांडू नको.

नजरेपुढल्या प्रत्येकाला
असं हसून बोलू नको
सगळ्यांची नियत सारखी नसते
पुन्हा सांगायला लावू नको

पुन्हा पुन्हा पायातले चाळ
वाजवत तू चालू नको
पुन्हा पुन्हा गोड गळा
घुमवत तू गाऊ नको

सदा सोनेरी कांकणे वाजवत
इकडे तिकडे फिरू नको
सारखी तुझी नागवेणी
अंगाअंगावर झुलवू नको

आवारात वावरताना
सुगंध असा शिंपू नको
केवडयाची तुझी अंगकाठी
दृष्टावेल गं, लवू नको.

छायावाद आणि महादेवी वर्मा

कु. वैशाली सुर्वे
१२ वी वाणिज्य

ज्ञानपीठ पारितोषिक विजेत्या महान् कवयित्री महादेवी वर्मा ह्या हिंदी साहित्यातील एक मानदंड ठरल्या आहेत. छायावादी कालखंडाच्या त्या एक प्रमुख आधार स्तंभ मानल्या जातात. भारत सरकारच्या पद्मविभूषण या किताबाने सन्मानित,हिंदी साहित्यातील आधुनिक मीरा म्हणून प्रसिध्द असलेल्या महादेवी अश्रूंच्या आणि वदनांच्या कवयित्री आहेत.

हिंदी साहित्याला ललामभूत ठरलेल्या या कवयित्रीच्या "यामा" या काव्यसंग्रहाला उपरोक्त ज्ञानपीठ पारितोषिक मिळाले आहे.

तसे पाहिले तर 1942 मध्ये प्रकाशित झालेल्या या काव्यसंग्रहाची 43 वर्षानंतर म्हणजे उशिराच दाद घेतलेली दिसून येते. "यामा" काव्यसंग्रहात त्यांचे आधीच प्रकाशित झालेले चार काव्यसंग्रह एकीत्रत करण्यात आलेले आहेत. "नीहार" 1930,"रश्मि" 1932,नीरजा 1935 सांध्यगीत 1936 हे ते चार संग्रह असून त्यांतील एकूण गीतसंख्या 185 आहे. त्या काव्यसंग्रहात काव्यविषयांवर प्रकाश टाकणारी त्यांची स्वतःची चित्रे आहेत. चित्रकलेतील त्यांचे प्रभुत्वही वाखाणण्यासारखे आहे. त्यानंतर "दिपशिखा" हा काव्य संग्रह 1942 मध्ये प्रकाशित झाला "सप्तपर्णा" हा महादेवींचा अनुवादात्मक ग्रंथ असून त्यात वाल्मिकीपासून तर जयदेवापर्यंतच्या संस्कृत साहित्याचे निवडक अंश आहेत.गद्य साहित्यात 'अतीतके चलचित्र','स्मृती की रेखाएँ','श्रृंखला की कडियाँ','पथके साथी' इ. ग्रंथात व्यक्तिचित्रे,स्मृतिचित्रे लेख यांचा समावेश आहे. तीन चार तपाआधीचे हे काव्य असूनही नवसाहीत्याला जणू मागे वळून बघायला सांगत आहे. आपला शोध घ्यायला सांगत आहे की काय असे वाटते.

महादेवींचे काव्य ज्याप्रमाणे अंतर्मुखी व आश्रूंचे काव्य आहे त्याचप्रमाणे त्यांचे गद्य साहित्य सामाजिक कारूण्याने ओथंबलेले आहे. वेदना हा त्यांच्या साहित्याचा प्रमुख प्रेरणास्त्रोत आहे.हिंदीतील अनेक समीक्षकांनी या करूणेचे मूळ शोधण्याचा प्रयत्न केलेला दिसतो. डॉ.जयनाथ नलिन यांच्या मतानुसार महादेवींचे अयशस्वी व नष्टप्राय वैवाहिक जीवनच या कारूण्याच्या मुळाशी असावे. डॉ.नगेन्द्रांसारख्या महान टीकाकारानेही फ्राईडच्या चष्म्यातून महादेवींच्या साहित्याचे मूल्यमापन करण्याचा प्रयत्न केला आहे.कुणाला त्या शुध्द रहस्यवादी कवयित्री वाटतात व ते त्यांना आधुनिक मीरेच्या स्वरूपात पाहतात तर काही छायावादी मानतात. त्यामुळे डॉ.इंद्रनाथ मदान यांना वाटते की,समीक्षकांनी त्यांच्या काव्यावर अन्याय केला असून आपापले दृष्टीकोन त्यांच्या साहित्यावर लादण्याचा प्रयत्न केला आहे. त्यामुळे या वादाच्या घुमश्चक्रीत न पडता या महान काव्याकडे रसिकाच्या आस्वादात्मक भूमिकेतून पहाणेच अधिक योग्य ठरेल.

पू.महादेवींचा जन्म एका संपन्न पण सनातनी कुटुंबात 1907 साली झाला. वडिल श्री.गोविंद प्रसाद वर्मा हे फरीखाबाद येथील संपन्न व प्रतिष्ठित नागरिक होते. त्यांच्या माता हेमरानी देवी या आस्तिक व अत्यंत धार्मिक वृत्तीच्या होत्या. त्यामुळे महादेवीवरही बाळपणापासूनच अध्यात्माचे संस्कार झालेले दिसतात. मातेच्या मुखातून मीरेची पदे ऐकतांना हीच मीरेची वेदना त्यांच्या काव्यात नव्या स्वरूपात उफाळून आली असेल तर त्यात आश्चर्य कसले? मीरेने "पग घुंगरू बांधून पतीचा त्याग करून कृष्णालाच पती मानले व अलौकिकाशी नाते जोडले. त्याचप्रमाणे महादेवींनी अवघ्या अकराव्या वर्षी झालेला जुन्या परंपरेतील विवाह स्वसंमतीच्या अभावामुळे स्वतःच नाकारला. एकप्रकारे परंपरेला आव्हान देवून क्रांतीकारकत्व सिध्द केले.

परंपरेला झुगारूनच त्या संस्कृतात एम.ए झाल्या. त्याचप्रमाणे भगवान गौतम बुध्दांच्या तत्व ज्ञानाच्या जबरदस्त प्रभावामुळे बौध्द भिक्षुणी बनण्याचाही प्रयत्न केला पण घरातील लोकांच्या विरोधामुळे तो अयशस्वी झाला तरीही बुध्दांच्या करूणेचा फार मोठा प्रभाव त्यांच्या साहित्यावर पडलेला दिसतो. "रश्मी" च्या प्रस्तावनेत त्या म्हणतात,"लहानपणापासूनच भगवान बुध्दांविषयी आत्यंतिक श्रध्दा व प्रेम असल्याने त्यांच्या जगाला दुःखात्मक समजणा-या तत्वज्ञानाशी माझी आयुष्याच्या सुरूवातीलाच गाठ पडली."माणसांच्या जीवनाच्या क्षणभंगुरत्वापेक्षा त्यांना सृष्टीचे व त्या सृष्टीकर्त्या परमेश्वराचे वेड अधिक! या सृष्टीच्या अप्रतिम सौदर्यात डुंबावे की या मानवी जीवनातल्या दैन्याकडे पहावे असा प्रश्न त्यांना वारंवार पडलेला दिसतो.

देखू खिलती कलियाँ या
प्यासे सूखे अधरों को
तेरी चिर यौवन सुषमा
या जर्जर जीवन देखूँ ।

"सुविधा" या गीतात त्या पुन्हा विचारतात "कह दे माँ क्या अब देखूँ?" नील कमलांवरील डोलणारे दंवामौक्तिक पहावेत की म्लान चेह-यांवरील नेत्रातून पाझरणा-या गंगा यमुना पाहाव्यात . सुंगधाने भरलेल्या शीतल झुळुकांचा आस्वाद घ्यावा की आर्तांच्या दुःखांची निश्वासिते ऐकावीत. असा संभ्रम त्यांच्या कवितेत वारंवार दिसतो. एक धागा त्यांना विश्वाशी बांधून ठेवतो तर दुसरा धागा त्या अलौकिकाशी,प्रियतम परमेश्वराशी नाते जोडतो. करूणेनेच विश्वाशी आणि विश्वेश्वराशी नाते जोडता येते. अशी महादेवीची खात्री असल्याने त्या अश्रूंच्या कवयित्री होऊ पाहतात.

तसे पाहिले तर महादेवी अत्यंत सुखवस्तू कुटूंबात जन्मल्या आणि वाढल्या. त्यांना भेटणारे साहित्यिकही ग्वाही देतात की,त्यांच्या चेह-यावर अष्टौप्रहर हास्य विलसत असे. किंबहूना त्या बोलतांना हसतात अधिक बोलतात कमी मग त्यांच्या काव्यातील आक्रोश वैचारिक असावा का? असा प्रश्न पडतो. त्यांची जीवनाकडे पाहण्याची दृष्टी वेदनामय असल्याने तशीच काव्यसृष्टीही निर्माण झाली असावी. म्हणून त्या "नीरभरी" दुःखकी बदली" बनतात. ती वेदना त्यांच्या जीवनात शाश्वत स्वरूपात येते. ती कसलीही भौतिक आकांक्षा धरीत नाही. 'दुःख'या कवितेत कांचन मृगाप्रमाणे भासणा-या गर्वाध्दत सुखापेक्षा सजल शामल दुःख त्यांना अधिक प्रिय आहे. सुख म्हणते "मै मधु हूँ,मुझसे क्या पतझर का नाता" मी वसंत आहे माझा या दुःखरूपी शिशिराशी संबंध काय? पण दुःख मात्र विश्वाशी आपले वैयक्तिक नाते जोडते.

त्यांच्या वेदनेच्या दुस-या स्वरूपाचाही विचार करणे आवश्यक आहे. बुध्दाच्या तत्वज्ञानाचा पगडा जसा कवयित्रीवर आहे तसाच अद्वैतवादाचा पण आहे. भारतीय तत्वज्ञानात जिवाचे शिवाशी, मायेचे ब्रम्हाशी,आत्म्याचे परमात्म्याशी घनिष्ठ व अतूट नाते सांगितले जाते. तोच विचार महादेवींच्या काव्यातूनही प्रकट होतानां दिसतो. महादेवीसारख्या आधुनिक मीरेने देखील हिंदीतील रहस्यवादी Mysticism साहित्यात मौलिक भर टाकली आहे. प्रेयसीची मीलनाची तडफड त्यांच्या ओळीओळीतून जाणवते. "नीरजा"(यामा) विरह वर्णन फारच प्रभावी आहे. तो प्रियकर (परमात्मा) प्रत्यक्ष तर भेटू शकत नाही. मग तो केवळ स्वप्नात का भेटेना फक्त एकदा, फक्त क्षणभरच, मग युगायुगाची मीलनाची तृष्णा तृप्त झाल्यावाचून कशी राहील?

"तुम्हे बाँध पाती सपनेमे"
तो चिरजीवन प्यास बुझा लेती उस छोटे क्षण अपनेमें ।

रीतीकालीन हिंदी कवींनी विरहावस्थेचे वर्णन करतांना इतका अतिरेक केला आहे की त्याला हास्यास्पदता प्राप्त होते. पण महादेवींच्या वेदना, बेदना असूनही सुखकर आहेत. कारण प्रियकरासाठी केलेल्या समर्पणातही अलौकिक आनंद आहे. अशी त्यांची धारणा आहे. त्या म्हणतात
चिंता क्या है हे निर्मम, बुझ जाय दीपक मेरा (प्राण), हो जायेगा तेराही पीडा का राज्य अंधेरा ।

स्थूल प्रियकराच्या बाह्य मीलनाला जनलज्जेची भीती व अडथळा आहे पण सूक्ष्माच्या आत्मिक मिलनात, कोण व्याघात उत्पन्न करू शकणार? या विरहावस्थेचे स्वरूप तर अखंड मीलनासारखे आहे. एका पद्यात त्या विचारतात,'विरह है या अखंड संयोग!'मग कवयित्रीला सायुज्येची, मुक्तीची गरज काय? या सायुज्यतेत परमेश्वर रूप व्हावे लागते मग या आत्मविलयात,अद्वैतप्राप्तीत "स्व" ला गमावून बसावे लागणार! तुकारामासारखे संत सुध्दा भक्ती-सुखासाठी अद्वैताऐवजी द्वैताला आणि स्थूलाला (देह रूपात प्राप्त करू इच्छितात) त्यामुळे अशी प्राप्ती काय कामाची? त्या म्हणतात "तुम्हाला प्राप्त करणे म्हणजे तुम्हालाच गमाविणे

आहे आणि तुम्हाला गमाविणे म्हणजे तुम्हालाच प्राप्त करणे आहे·

पाने में तुमको खोऊँ
खोने में तुमको पाना

असा मोठा मोहक विरोधाभास आहे हा· या त्यांच्या दुःखात माधुर्य भरणा-या त्या 'प्रिय'ला गमान्तील· मग करूणेत सौदर्य कोण भरणार?

" कौन तुम मेरे हृदय में?
कोन मेरी कसकमें नित
मधुरता भरता अलक्षित?"

आणि तो महादेवीचा अलौकिक प्रियकर परमात्मा आहे हे सांगायची वेगळी गरज काय? "यामा" काव्य संग्रहातील गीते अशी स्निग्ध,सुन्दर रसार्द्र आहेत· भावनांचे मनोहारी नर्तन व अप्रतिम शिल्प सौदर्य असलेल्या या गीतांमधील एक गीत रसिकांच्या आस्वादासाठी देण्याचा मोह आवरत नाही· भावना व कल्पनांचा मनोहर संगम, अद्वैताचीही प्रचीती·

नाशभी हूँ मै, अनन्त विकास का क्रम भी
त्याग का दिन भी, चरम आसक्ती का तम भी
तार भी, आघात भी, झंकार की गति भी
पात्र भी, मधु भी मधुपभी, मधुर विस्मृती भी
अधर भी हूँ और स्मितकी चांदनी भी हूँ
बीन भी हूँ मै तुम्हारी रागिनी भी ।
(निरजा, यामा)

उत्कट भावना,उन्नत कल्पना माधुर्य,तरलता व उत्कृष्ट रचना सौदर्याचा हा नमुना आहे·

केव्हा केव्हा मनात विचार येतो की, महादेवी दुरून डोंगर साजरे या न्यायाने वेदनांच्या रम्य रूपाकडे पाहातात की काय? दैन्याच्या वैफल्याच्या अपेक्षा भंगाच्या उपेक्षेच्या वेदना पोळणा-या व विषारी नागाच्या दंशापेक्षा अधिक प्राणघातक असतात· याचा प्रत्यय त्यांना आला असता तर त्यांना दुःखाचे इतके सुंदर रूप दिसले नसते· अथवा दुःखाच्या वास्तव जीवघेण्या स्वरूपाची दुसरी बाजूही त्यांनी रंगविली असती· त्यांच्याच शब्दात सांगावयाचे झाल्यास ती वेदना प्रतिक्रीयेच्या स्वरूपात येते," जग ज्याला दुःख आणि अभाव म्हणते त्यापासून मी खूप दूर आहे जीवनात माझे खूप कोडकौतूक झाले·मुबलक आदर व पुष्कळशा प्रमाणात सर्व सुखे मिळाली आहेत· भौतीक दुःखाची सावली जीवनावर पडली नाही· वेदना मला इतकी मधुर वाटते ही कदाचित त्याचीच प्रतिक्रीया आहे· असे "रश्मि"च्या प्रास्ताविकात त्या म्हणतात·

संगीताशी त्यांचा घनिष्ठ परिचय असल्यामुळे त्यांच्या काव्यातून संगीताचा प्रवाह वाहतांना दिसतो· त्यांच्या काव्यात कठोर वर्णाचा अभाव आहे· "ट" वर्गातील वर्ण अभावनेच दिसतात· "प व त" वर्गातील मृदुवर्णांचा व अनुनासिकांचा भरणा अधिक आहे· त्यामुळे त्यांची ही कोमलकांत पदावली गुणगुणाविशी वाटते· त्याचप्रमाणे त्यांच्या काव्यातील प्रतीके काव्याला आशय घनता देतांना दिसतात· सांग व निरंग रूपके,उपमा, समासोक्ती जागोजाग विखुरलेल्या आहेत· अनुप्रास तर अनायसेच आलेला आहे· "यामा" या काव्यसंग्रहाप्रमाणेच 'दीपशिखे'त ही रसिकांना भुरळ घालणारी सांग रूपके आहेत· सृष्टी आपल्या उपकरणांसह (उपादान) वसंत रजनीला कशी श्रृंगारते ते खालील सांग रूपकात पाहा·

"धीरे धीरे उतर क्षितिजसे आ बसंत रजनी
तारकमय नव वेणी बंधन
शीश फूलकर शशि का नूतन
रश्मीवलय सित घन अवगुंठन
मुक्ताहल अभिराम बिछा दे
चितवन से अपनी
पुलकती आ बसंत रजनी (नीरजा-यामा)

या गीतातील आरतीचे रूपक असेच आहे· "प्रिय मेरे गीले नयन बनेंगे आरती" या गीतात ही बहारीचे रूपक आहे· त्यांच्या उपमाही अत्यंत समर्पक व प्रभावी आहेत·

"अवनी अंबर की रूपहली सीपमें
तरल मोती सा जलधी जब कांपता"
- रश्मि

प्रतिकांमध्ये 'दीप' हे त्यांचे आवडते प्रतीक आहे· दीपशिखेतील बहुतेक कवितांमध्ये ते हटकून येते आणि वेगवेगळ्या संदर्भात येते· ते त्यांच्या "स्व" चे, आत्म्याचे प्रतीक आहे·मंदिरात सतत तेवणारी ज्योत (दीप) आत्म्याच्या एकाकी साधनेचे प्रतीक आहे·

"यह मंदिर का दीप इसे नीरव जलने दो"
असे त्या म्हणतात· त्याचप्रमाणे प्रवासी (यात्री) नदी,शिशु,जननी इ· प्रतिके उल्लेखनिय आहेत·

रसिकांनी मुक्तातच त्यांच्या काव्य सागरात

यथेच्छ अवगाहन करावे मग त्यांना दिव्यानंदाची हमखास प्राप्ती होईल· मात्र विश्वंभर "मानव" या सुप्रसिध्द साहित्यिकाच्या शब्दात सांगावयाचे तर, "उनके गीत चलती ट्रेनों,घूमती बसों और दौडती रिक्षाओं में नही पढे जा सकते· नही समझे जा सकते । वे एकांत में एकांत मनसे पढनेके लिए है ।" त्यांच्या मताप्रमाणे त्या असामान्य व्यक्तिमत्वाच्या लेखिका व अद्वितीय प्रतिभाशाली कवयित्री आहेत· भारतीय वाङ्मय इतिहासात त्यांना तोड नाही· अर्थात सर्वांनाच हे मत मान्य होईल असे नाही· तरी यातून त्यांच्या प्रज्ञेचा आवाका लक्षात यायला हरकत नाही·

युवाचिंतन

किशोर महाजन
एम. कॉम. (सिनी.)

अजाणता स्पर्श
तीव्र विचारांची ज्योत
तुझ्या नजरेतून निघते
अजाणतेपणेच मनाला
स्पर्शून जाते·

निर्दोष
अर्धांगिनीला जाळून नराधम
निर्दोष सुटतो
लग्नासाठी पुन्हा दिमाखाने
बोहल्यावर चढतो·

आयुष्याची ब्लू-प्रिंट
आर्किटेक्ट जीवनाचा
माझा मीच आहे
ब्लू-प्रिंट आयुष्याची
सुंदर अचूक आहे·

आक्रमकता
जीवन सार्थक करण्यासाठी
आक्रमकता शिकावी लागेल
जे न्यायाने मिळणार नाही
ते हिसकावून घ्यावे लागेल·

बेकारी
आधीच कसतरी करून मी
भरतोय पोट
त्यातल्या त्यात रक्ताचा
बेकारी घेतेय एकेक घोट

सवय
व्यसन मला याचे की
मला व्यसन नाही
त्याचे असे की गुलामीची
मला सवय नाही·

कविचे सामर्थ्य
चंद्राची गोळी चघळत
ग्रहतारे मुठीत धरू
मंगळाला दाताने फोडून
पृथ्वीची शेंडी धरू

धुंद
धुंदीची माझ्या मला
पूर्ण शुध्द आहे
त्याचे असे की शुध्दीचीच
मला धुंद आहे

इच्छा-शक्ती
इच्छा-शक्ती तुझी
वज्रासम असावी
अखिल सूर्यमंडळाला
भेदून जावी·

सुवर्ण-कण
जीवनात अनुभवांचे
सुवर्ण-कण वेचित जा
हृदयाच्या सुवर्ण-कुपीत
हळूवार साठवीत जा·

सर्वश्रेष्ठ
भारतीय संस्कृती आपली
संपूर्ण जगात श्रेष्ठ आहे
गीता साम्यवादावरील
सर्वश्रेष्ठ ग्रंथ आहे

विचार-सूत्र
अरे ! किशोरांमध्ये लहान हो
महाजनांमध्ये हो महान
जीवन ऐसे खुशाल जग तू
विचार-सूत्राचे या ठेवून भान

आभास
आमचा आत्मविश्वास म्हाता-यांना
अहंकार भासतो
म्हणून त्यांचा आपल्याशी
सहकार मंदावतो

एकाकी मी पडले

प्रमोद चौधरी
द्वितीय वर्ष वाणिज्य

दुपारी कॉफी घेतांना गंगाधर फार अस्वस्थ होता.विचारांमध्ये पूर्णपणे गढून गेला होता. शारदाला कधीपासूनच तो अस्वस्थ दिसत होता. परंतु आज शारदा पुढे आली व म्हणाली,"मला एक कळत नाही तुम्ही सतत काळजी केल्याने का परिस्थिती सुधारणार आहे.? रात्रभर चिंता करून, झोप घालवून प्रकृतीची नासाडी का म्हणून करून घेताहेत?अहो,तुमच्या अशा काळजी करण्याने का भावोजींना तावडतोब नोकरी मिळणार आहे?

राजेश ज्या कंपनीत काम करीत होता.ती कंपनी बंद पडून एक महिना उलटला होता. कंपनी पुन्हा सुरु होण्याचे कुठलेही चिन्ह नव्हते राजेश आज जरी बेकार होता.व मोठा भाऊ म्हणून गंगाधरने राजेशची सर्व जबाबदारी आपल्यावरच घेतली होती.

गंगाधरचे सारे जीवन कष्ट करण्यातच गेले. शिकण्याची जबरदस्त इच्छा असून देखील त्याला शिक्षण घेता आले नव्हते.तो दहावीत असतांनाच वामनरावांनातीन बहीणीच्या विवाहाची जबाबदारी भावाचे शिक्षण व थोडे फार कर्ज व शेतीचा व्याप मागे ठेऊन स्वर्गाची वाट धरली होती. त्यामुळे त्याला नाईलाजाने शाळा सोडावी लागली. इतक्या अल्पवयातच गंगाधरने ही सर्व जबाबदारी जिद्दीने पेलली होती.तिन्ही बहीणींचे व भावाचे लग्न करून दिले.इतके होईपर्यंत त्याच्या दोन मुली लग्नाच्या वयाच्या झाल्या होत्या. तरी सुध्दा आज आपल्या मुलींच्या लग्नापेक्षा राजेशचा संसार उभार करून देण्याची जबाबदारी त्याला महत्वाची वाटत होती.

वाढती महागाई,मुलींचे वाढते वय, तसेच राजेशचा विचार यामुळे साहजिकच त्याच्या प्रकृतीवर परिणाम झाला.डॉ. देसाईंनी,गंगाधरला रक्तदाब असल्याचे सांगीतले.आणि तेव्हा पासून शारदानेही धसका घेतला होता. शारदाला वाटत असे.गंगाधरने भाऊजींची काळजी करू नये. भाऊजी आपले चांगले-वाईट ठरविण्या इतके मोठे झालेले आहेत;परंतु गंगाधरचे एकच पालुपद-"अग,कितीही झाले तरी तो माझा छोटा भाऊ, त्यामुळे त्याला सुखी ठेवणे हे माझे कर्तव्य आहे. मीच जर त्याला झिडकारून लावले तर त्याला किती वाईट वाटेल?"यावर शारदा म्हणाली:"पण आपल्या माधुरीनेही विसावे पूर्ण केले आहे. तिला किती दिवस घरात ठेवणार? हा सुध्दा विचार करावयास हवा, तीचे झाले की पाठोपाठ सुनिता आहेच की।

महिन्याभरात गंगाधरने राजेशला दोन वेळा पैसे पाठविले होते. पैसे पोहचल्याचे जे त्रोटक पत्र राजेशने लिहलं. त्यात लिहलं होतं" महिन्या भराचा पगार थांबला आहे. तुझे पाठविलेले पैसे मिळाले, बरे वाटले. सौ.वहिनींना स.न.चि.माधुरी व सुनिताला आशिर्वाद" नागपूरला जाऊन आलेला गंगाधरचा मित्र सांगत होता की, कंपनी पुन्हा सुरु होणार नाही. सर्व कामगारांना मालकाने कायदेशिर नोटीसा दिलेल्या आहेत. आणि एक महिन्यात क्वार्टर रिकामे करून द्यावे लागणार आहे. इतकी बिकट परिस्थिती असूनही राजेश वा मंदाने एका पत्राने सुध्दा गंगाधरला काही कळविले नव्हते. जे समजले होते, ते सर्व असेच बाहेरून समजले होते. तरी सुध्दा गंगाधर एक सारखा राजेशच्या भविष्याबद्दल विचार करीत होता. आता तर तो लहान लहान गोष्टींवरूनही शारदा, माधुरी व सुनितावर चिडत देखील असे.

नोकरी लागल्यापासून राजेशचे एकही पत्र नव्हते. दोन-दोन वर्षे तो गंगाधर कडे येतही नसे. अगदी आई वा त्याचे समजल्यावरही फक्त तीन दिवस येऊन गेला. परंतु तोही एकटाच मंदाला त्याने बरोबर आणले देखिल नव्हते. नोकरीच्या काळात राजेशने प्रेमाने आपल्या पुतण्यांसाठी कधी एक रूपयाची रिबन देखोल आणली

नव्हती. "असं, अस्सं । म्हणजे रिबन मिळाली नाही म्हणून तू सांगितलंस होय माधुरी व सुनिताला केस बॉब करायला?" असे गंगाधर चिडून म्हणत असे.

सोमवारी नेहमीप्रमाणे शारदाची कामाची घाई चालू होती. माधुरीच कॉलेज सकाळचं होतं, कामे भराभर आवरायची होती. सुनिताला आठ वाजेला क्लासला पाठवून गंगाधरला डॉ.देसाईकडे चेकअप साठी न्यावयाचे होते. त्यामुळे काम लवकर आटपविण्याच्याच घाईत शारदा होती. परंतु गंगाधर अजून झोपला होता. शारदाने जेव्हा त्याला कॉफी ठेऊ कां? म्हणून विचारले तेव्हा गंगाधर म्हणाला अजून नको, माधुरी गेल्यावर निवांतपणे ठेव. साडे आठ वाजेला कॉफी घेऊन शारदा गंगाधरच्या बिछान्याजवळ गेली कॉफी तेथे ठेऊन पुन्हा कामात गढून गेली परंतू पाच-सात मिनिटानंतर सुध्दा गंगाधर उठला नाही. तसे बिछान्याकडे पुन्हा जात शारदा म्हणाली," अहो, उठा की लवकर, निवून जाईल ना कॉफी. व त्याला हलविण्यासाठी त्याच्या उघडया दंडावर तिने हात ठेवला आणि मात्र - - - - - - पुढच्याच क्षणी गंगाधरच्या निष्प्राण देहावर अंग टाकून तिने हंबरडा फोडला.

आणि त्याच वेळी नागपूरच्या'सुस्वप्न'कॉलनीत राजेशच्या मिठीतून सुटण्याच्या प्रयत्नात असलेल्या मंदाला राजेश म्हणत होता " लाख मोलाचा ठरला बरं का तुझा सल्ला, अग लॉटरीचं पाच लाखाचं पहिलं बक्षिस आपल्याला मिळालयं एवढं नुसतं कोणाला समजलं असतं तरी सुध्दा सारे नातेवाईक आपल्याला जळूसारखे चिकटले असते.मग शारदा वहिनींनी सुध्दा " भाऊजी तुम्हाला एकच मुलगा, मुलगी नाही तर आता एका पुतणीच्या लग्नाची जबाबदारी स्विकारून कन्यादानाचे पुण्य पदरात पाडून घ्या." असे म्हणून नसता बोजा आपल्या गळ्यात अडकविला असता. तू हे फार चांगले केलेस, की, लॉटरीबद्दल या कानाचे त्या कानाला कळू दिले नाहीस," हीच तर आम्हा बायांची खुबी आहे. तुम्ही नेहमीच म्हणतानां की, बायांना विचारशक्ती नसते. आता सांगा बर कोणाची विचारशक्ती प्रबळ ठरली?" राजेशच्या अजून जवळ जात मंदा म्हणाली.

त्या रात्री मी स्पप्न पाहिले

निळकंठ खडके
मॅगेझिन सेक्रेटरी

त्या रात्री मी स्वप्न पाहिले
नयन कुणाचे भुलवून गेले…
चंद्र कोवळा जरा थांबता,
गंध तनुतून बहरून आला
पाऊल दारी का अडखळले…
निळे सावळे रूप तयाचे
प्रतिबिंबच ते जणू मनाचे
वा-यावरती स्वर आतुरले…
शब्द थांबले ओठावरती
भाव दर्पणी हरवून गेले…

गीत

कु. सरला फिरके
प्रथम वर्ष विज्ञान

चैन पडेना जेव्हा पासुनी
झाली आमुची नजरानजर
गुप्त जहाला सखा तयाला
करा कुणीतरी बाई हजर…
मिठीत माझ्या काल, न आता-
मिठीत, फिरली कशी लहर
घडी घडी मज आठवतो तो…
त्याच्याविण ना जाय प्रहर….
किमया घडली ऐसी, याच्या-
प्रणयाने केलाच कहर
दिशा दिशांच्या कोप-यात
धुंडाळा त्याला शहर शहर…
अपयश मज या ऊपर
नसेल जर करणार कदर
प्रीत अमर माझ्यापुरती मी-
करीन मला द्या कुणि जहर…

रामानुजन्

आभिजित कर्णिक
द्वितीय वर्ष शास्त्र

भास्कराचार्या नंतर जागतिक किर्तीचा भारतीय गणितज्ञ म्हणजे रामानुजन् होय. तंजावर जिल्हयात एरोड येथे रामानुजन् चा जन्म एका ब्राम्हण कुटुंबात झाला. घरची अत्यंत गरिबी होती. त्यांचे वडील कुंभकोणम् येथे कापडाच्या दुकानात कीर्दखतावणी लिहिणारे कारकून होते. त्याच गावातील मुन्सफ कोर्टात असलेल्या कारकुनाची मुलगी ही रामानुजन्ची आई. हया बाईना बरेच वर्षे मूल झाले नाही. म्हणून हया बाईंच्या वडिलांनी नामक्कल गावाच्या नामगिरी देवीची प्रार्थना केली. ही प्रार्थना फळास आली आणि रामानुजन्चा जन्म 22 डिसेंबर 1887 रोजी झाला.

वयाच्या पाचव्या वर्षी त्याला शाळेत घालण्यात आले. सातव्या वर्षी हयाची प्रगती एवढी झाली की त्यास कुंभकोणम्च्या टाऊन हायस्कूल हया माध्यमिक शाळेत दाखल करण्यात आले. तेथे त्यास शिष्यवृत्ती मिळाली. रामानुजन् स्वभावानें शांत आणि चिंतनशील होता. त्याची स्मरणशक्ती तीव्र होती. आपल्या वर्गमित्रांना नवीनवी प्रमेये आणि ठोकताळे सांगून तो चकित करीत असे. संस्कृत धातुरूपावली त्याला तोंडपाठ होती. दोनचे वर्गमूळ आणि "पायची" किंमत कोणत्याही दशांश स्थळापर्यन्त तो बरोबर म्हणून दाखवी. इंग्रजी सहाव्या इयत्तेत म्हणजे आताच्या दहावीत त्याने "कार" हया गणितज्ञाचे 'सिनॉप्सिस ऑफ प्युअर मॅथेमॅटिक्स्' शुध्द गणिताची संक्षिप्त उपपत्ती हे पुस्तक वाचून त्यातील विषय आत्मसात केला. त्यामुळे त्यास गणित विषयात संशोधन करण्याची स्फूर्ती मिळाली. पूर्ण संख्या घेवून त्याचे चौरस करण्यात तो पटाईत होताच. चौरसाच्या क्षेत्रफळा एवढे वर्तुळ कसे काढावयाचे या प्रश्नावर त्याने आपले लक्ष केंद्रित केले होते. आणि थोडयाच दिवसात पृथ्वीच्या विषुववृत्ताची लांबी किती असावी हयाविषयीचे गणित त्याने केले. त्याने काढलेल्या हया परिघाची लांबी इतकी बरोबर होती की त्यात केवळ काही फुटांचीच चूक होती. भूमितीचे क्षेत्र त्याला अपुरे वाटले म्हणून तो बीजगणिताकडे वळला. नामक्कलची नामगिरी देवी आपल्या स्वप्नात येते आणि आपणास गणितातील सूत्रे सांगते असे तो सांगे.

1903 साली वयाच्या सोळाव्या वर्षी तो शालांत परीक्षा पास झाला. त्यास ज्युनिअर सुब्रम्हण्यम् शिष्यवृत्ती मिळाली. गणित विषयाखेरीज दुस-या कोणत्याही विषयात त्याला राम वाटत नसल्याकारणाने तो कॉलेजची पहिल्या वर्षाची परीक्षा उत्तीर्ण होवू शकला नाही. त्यामुळे त्याने कुंभकोणम् सोडले. आणि नोकरीच्या शोधात तो मद्रासला गेला. मद्रास येथे कॉलेजच्या प्रथम वर्षाच्या परिक्षेस 1906 साली बसला. तो परिक्षेत पुन्हा अनुत्तीर्ण झाला. लागोपाठ दोनदा परिक्षेत अपयश आल्यामुळे कॉलेज शिक्षणा विषयी तो उदासीन बनला पण त्याने गणिताचा अभ्यास सोडला नाही. 1909 साली रामानुजन्चा विवाह झाला. आणि त्यास नोकरी करणे प्राप्त झाले.

त्याकाळी दिवाणबहादूर रामचंद्रराव हे गणिताचे शौकिन नेल्लोरचे कलेक्टर होते. नेलोर हे मद्रासपासून जवळजवळ 80 मैल लांब आहे. नोकरी मागण्यासाठी रामानुजन् त्यांच्याकडे गेला. या हुशार तरूणाला रामचंद्ररावांनी आपल्याकडे ठेवून घेतले आणि त्याला एखादी शिष्यवृत्ती मिळवून देण्याची खटपट चालविली पण ही खटपट अपयशी ठरली. दुस-याच्या घरी राहून फुकट खात बसणे रामानुजन्ला पसंत नव्हते म्हणून त्याने लौकरच रामचंद्ररावांचे घर सोडले नंतर त्याला मद्रासमध्ये बंदर विभागात कारकुनाची नोकरी मिळाली. नोकरी धरली म्हणून त्याने गणिताच्या अभ्यासाची हेळसांड केली नाही. त्याचा पहिला संशोधनपर लेख जर्नल ऑफ इंडियन मॅथेमॅटिकल सोसायटी या नियतकालिकेत

1911 साली छापून आला. हयावेळी त्याचे वय तेवीस वर्षाचे होते. 1912 साली आणखी दोन लेख त्याने हयाच नियतकालिकेकडे पाठविले आणि त्याचबरोबर वाचकांकरिता काही कूटप्रश्नही पाठविले. यामुळे रामानुजन्ची थोडीफार माहिती लोकांना झाली.

रामचंद्ररावांप्रमाणे मद्रास इंजिनिअरींग कॉलेजचे ग्रिफिथ आणि बंदर विभागाचे अध्यक्ष सर फ्रॅन्सिस स्प्रिंग हयाच्या सहकार्याने आणि उत्तेजनाने रामानुजन्ला आपल्या संशोधन कार्यात गढून जाणे सुलभ झाले. रामानुजन्चे एक मित्र शेषू अय्यर हयांच्या सूचनेवरून रामानुजन्ने आपल्या संशोधन विषयी केंब्रिज ट्रिनिटी कॉलेजचे ख्यातनाम सदस्य आणि प्रख्यात गणितज्ञ प्राध्यापक हार्डी हयांना 16 जानेवारी 1913 साली पहिले पत्र पाठविले. हया पत्रामध्ये रामानुजन्ने मोठया विनम्रपणे स्वतःची ओळख करून देवून सोबत 120 निष्कर्ष काढून पाठविले होते.

त्याच्या मित्राच्या खटपटीमुळे इंग्लडला जाण्यासाठी रामानुजन्ला शिष्यवृत्ती मिळाली. रामानुजन्चे कुटुंब फारच जुन्या मताचे, सोवळ्या ओवळ्याबद्दल फारच कर्मठ. रामानुजनला परदेशात जाण्यास कोणी कुटुंबीय सुखासुखी परवानगी देईल असे वाटेना. पण याही अडचणीतून रामानुजनची सुटका झाली. रामानुजनच्या आईच्या स्वप्नात येवून नामगिरी देवीने तिला सांगितले की, मुलाला बेशक युरोपला पाठव त्याच्या मार्गात येवू नकोस त्यामुळे रामानुजन्ला केंब्रिज येथे जाण्यास हंसतमुखाने परवानगी मिळाली. मद्रास सरकारकडून त्याला अडीचशे पौंडाची शिष्यवृत्ती आणि ट्रिनिटी कॉलेजकडून साठ पौंडाची आणखी एक शिष्यवृत्ती मिळाली.

रामानुजन् काही ठराविक विद्यापीठीय चाकोरीतून अभ्यास करून तयार झालेला विद्यार्थी नव्हता. तो स्वतःच, स्वतःचा गुरु बनला होता, एकलव्यापेक्षाही त्याची तपश्चर्या मोठी होती. वाड्मयाबद्दल त्याला विशेष आवड नव्हती. परन्तु चांगले वाड्मय कोणते हे जाणण्याची पात्रता त्याच्या अंगी होती. तत्वज्ञानात त्याची गति चांगली होती. तो अतिशय कर्मठ होता. धर्मावर त्याची अढळ श्रध्दा होती. तरीपण सर्व धर्म सारखे आहेत असे त्याचे मत होते. तो संपूर्ण शाकाहारी होता. रोज अंघोळ करून स्वतःचे अन्न स्वतः शिजवून तो खात असे. जे जे म्हणून अनपेक्षित चमत्कारिक असेल त्याकडे तो आकर्षिला जावयाचा. मग तो विषय गणित असो वाड्मय असो की तत्वज्ञान असो.

1917 साली तो प्रथम आजारी पडला. उन्हाळ्याच्या सुरवातीस तो केंब्रीज नर्सिंग होम मध्ये दाखल झाला. यानंतर जवळजवळ दोन वर्ष पर्यंत तो ठिकठिकाणी हवापालट म्हणून विश्रामधामात राहिला. 1918 च्या हिवाळ्यात त्याची प्रकृती सुधारली. फिरून जोमाने तो अभ्यासाला लागला. या दोन वर्षात त्याने काढलेल्या निष्कर्षांची सत्यता गणिती जगाला पटलेली होती. त्यामुळे रॉयल सोसायटीचे सभासदत्व त्यास बहाल करण्यात आले. हा त्याचा मोठा गौरव होता. याच काळात ट्रिनिटी फेलोशिपही त्याला मिळाली. अंकगणित, बीजगणित, त्रिकोणमती, समीकरण सिध्दान्त हयात त्याची अद्वितीय गती होती. बीजगणितात डग्लस्-रामानुजन् आयडेंटिटी, हायपर जॉमेट्रिकल सेरिज आणि कंटिन्यूड फ्रॅक्शन असे अनेक शोध त्यांनी लावले. हा गणितज्ञ वयाच्या 33 साव्या वर्षी 26 एप्रिल 1920 साली क्षयरोगाला बळी पडला.

रामानुजन्च्या कार्याचे आणि पध्दतीचे मूल्यमापन करतांना प्राध्यापक हार्डी म्हणतात रामानुजन्ची विचारपध्दती इतर गणितज्ञांसारखीच होती. फक्त त्याची स्मरणशक्ती दांडगी होती. संख्यांचे गुणधर्म आणि त्यांच्यातील अन्योन्यसंबंध त्याच्या जिभेच्या शेंडयावर वास करीत. प्रत्येक घनपूर्णांक हा त्याचा जीवश्चकंठश्च मित्र होता. त्याची गणनशक्ती लोकविलक्षण आणि शीघ्र होती. गणनक्रिया झटपट करण्यात तो कुशल होता. रामानुजन् स्वतःच्या बुध्दीसामर्थ्यावर तयार झालेला गणितज्ञ होता. कल्पकता, चिकाटी हेच गुण त्याच्या उपयोगास आले. विद्यापीठीय शिक्षणामुळे त्याची कल्पकता, प्रतिभा यास योग्य वळण लागून ती अधिक प्रभावी ठरली असती काय? का विद्यापीठीय शिक्षणामुळे हे गुण सुप्तावस्थेत राहिले असते हे सांगणे कठीण ! कदाचित हया ठराविक चाकोरीतून गेल्यामुळे रामानुजन् हा रामानुजन् राहिला नसता. केवळ युरोपीय शिक्षण घेतलेला, तो एखादा गणिताचा प्राध्यापक म्हणून मिरवला असता आणि जग एका अभिजात गणित तज्ञाला मुकलेही असते.

आजच्या युवकांची श्रद्धास्थाने

कु. विजया जोशी
तृतीय वर्ष वाणिज्य

" कोण होतास तू, काय झालास तू
अरे वेडया कसा वाया गेलास तू "

दुपारी ।। वाजता मुंबईवरील "कामगार सभा" या कार्यक्रमात काल हे गाणे लागले होते. त्यावेळी आमचे आजोबा म्हणतात कसे? "खरोखर आजची तरूण पिढी ही अशीच वाहावत चालली आहे. आमच्या काळी असं नव्हतं बुवा ! आम्ही काय शिकलो नाही का? पण ही असली थेरं नव्हती हो !" आजोबांच्या या वक्तव्याला मी लगेच प्रतिसाद दिला. मी म्हटले, " बरं का आजोबा,सगळीच मुलं काही अशी नाहीत हो! उगीच गव्हाबरोबर किडे रगडू नका." मग आजोबा म्हणाले," तेही बरोबर आहे पण एका सडक्या आंब्यामुळे सर्वच आंबे सडण्याची भीती असते ना!" यावरही माझे उत्तर तयार होतेच "अहो पण आजोबा तोच सडका आंबा जर आपण काढून टाकला तर इतर आंबे सडतीलच कसे?" शेवटी माझ्या या प्रत्युत्तराने आजोबांना निरूत्तर केले आणि आमचा वाद मिटला.

खरंच! जुन्या पिढीच्या मनात का कोण जाणे पण आजच्या युवकांविषयी गैरसमज निर्माण झालेला आहे. त्यांच्या मताप्रमाणे आजची तरूण पिढी सिनेमांमुळे बिघडली आहे. त्यांच्या आवडी निवडी भिन्न झाल्या आहेत. त्यांना आजकाल उडत्या चालीची आणि डिस्को गाणी आवडू लागली आहेत. कॉलेजमध्ये तर ही मुलं अगदीच बेशिस्त पणे वागतात त्यांना कॉलेज म्हणजे जशी काही धर्मशाळाच वाटते. वर्गाचे तास चुकवून या मुलांच्या झुंडीच्या झुंडी इकडे-तिकडे टवाळक्या करत फिरत असतात. शिवाय त्यांना मोठया माणसांविषयी आणि गुरूजनांविषयी अजिबात आदर उरलेला नाही. कारण त्यांची कशावरच श्रध्दा नाही.

बरं का मंडळी! हे मोठया माणसांचं म्हणणं जरी काही अंशी खरं असलं ना, तरी ते पूर्णपणे बरोबर नाही. कारण आता जमाना बदलला आहे. सगळ्या क्षेत्रांमध्ये सुधारणा घडून येत आहेत. त्यामुळे साहजिकच आजच्या तरूण पिढीच्या आवडीनिवडी जुन्या लोकांपेक्षा भिन्न आहेत. पण ज्याप्रमाणे हाताची पाचही बोटं सारखी नसतात त्याप्रमाणे काही तरूण याला अपवाद आहेतच. त्यांना जरी घरातील सत्य-नारायणाचे महत्व वाटत नसले तरी झोपडीतील सहभोजन खचितच महत्वाचे वाटते. याचे कारण अगदी उघड आहे. हल्ली सर्व प्रकारच्या माध्यमां मधून म्हणजे टी.व्ही.,रेडीओ वगैरेमधून त्यांना सामाजिक सुधारणेचे धडे दिले जातात.त्यामुळे कर्तव्यालाच आजची पिढी देव मानते. "कर्तव्य हाच परमेश्वर" हेच आजच्या युवकाचे बोधवाक्य आहे म्हणाना.

आज बहुतांशी मुलं जरी अयोग्य मार्गाकडे वळल्याचे चित्र समाजात दिसत असले तरी ती पूर्णपणे त्यांचीच चूक म्हणता येणार नाही. त्यांच्या पालकांचाही त्यात वाटा आहेच. केवळ योग्य मार्गदर्शनाच्या अभावी आज बहुतेक तरूण वाईट मार्गाकडे वळलेले दिसतात. त्यांना वाया गेलेली मुलं अशी पदवी मोठया माणसांकडून अगदी सहजगत्या बहाल केली जाते आपण त्यांना त्यांच्या कर्तव्याची जाणीव करून देऊन त्यांनी स्वीकारलेल्या मार्गापासून परावृत्त केले पाहिजे. असे केल्याने यातील पुष्कळ मुले सुधारू शकतील व त्यांचा सामाजिक सुधारणेच्या कामी निश्चितच उपयोग होऊ शकेल. जुन्या पिढीचे असे मत होऊन बसले आहे की आजची तरूण पिढी ही अश्रध्द व नास्तिक आहे. म्हणजे त्यांचा देवावर विश्वासच नाही, पण ही समजूत साफ चुकीची आहे. "असेल माझा हरी तर देईल खाटेवरी" ही जुनी म्हण आता मागे पडली आहे. उलट "केल्याने होत आहे रे,आधी केलेचि पाहिजे" किंवा "उद्योगाचे घरी ऋध्दी सिध्दी पाणी भरी" या जुन्या वचनांवर देखील आजची पिढी विश्वास ठेवते व तसे आचरण करीत आहे.

आज पुष्कळ तरूण खेडयापाडयातून हिंडून प्रौढशिक्षणाचे आणि अंधश्रध्दा निर्मूलनाचे कार्य करीत आहेत. त्यामुळे साक्षरतेचे प्रमाण वाढत आहे खेडयांचा विकास होण्यास मदत होत आहे तसेच ही मुलं राष्ट्रीय एकात्मताही साधण्याचा प्रयत्न करीत आहेत आणि सतीप्रथा, हुंडा पध्दती यासारख्या अनिष्ट प्रथांविरूध्द व भ्रष्टा-चार,दारूबंदी, स्त्रीमुक्ती यावरील दृश्ये गणेशो-त्सवात दाखवून समाज जागृती करण्याचा प्रयत्न करीत आहेत. हीच त्यांची श्रध्दास्थाने आहेत. बाबा आमटयांच्या "भारत जोडो" मोहिमेत ते सहभागी होत आहेत हे त्यांच्यातील जागृतीचेच लक्षण नव्हे काय? आजच्या युवकांची श्रध्दास्थाने बदलेली आहेत.त्यांना पुराणातील देवावतारांपेक्षा महात्म्यांचा त्याग महत्वाचा वाटतो.कारणआजच्या काळात एखादा भगतसिंग, शिरीषकुमार किंवा शिवाजी निर्माण होण्याची गरज आहे. जयंत नारळीकरांसारख्या शास्त्रज्ञांची आणि शाम मानवां सारख्या अंधश्रध्दा निर्मूलकांची संख्या वाढणे आव-श्यक आहे. त्यादृष्टीने आजची पिढी अशा थोर महात्म्यांचा आदर्श डोळ्यासमोर ठेवून त्यांच्या पावलावर पाऊल ठेवून आपली समाजाची, व परिणामी देशाची प्रगती करण्याचा प्रयत्न करीत आहे. पंढरीच्या विठोबाला न मानणारा युवक ज्ञानेश्वरी आणि तुकोबाची गाथाही वाचतो. त्याची तीर्थस्थानेही बदलेली आहेत. वैज्ञानिक प्रयोगशाळा,प्रचंडधरणे,उद्योगक्षेत्रे हीच त्यांची तीर्थ स्थाने बनली आहेत.संस्कृतीचा हा एक विशेष मानला जातो.

शतेषु जायते शूरः सहस्त्रेषु च पण्डितः ।
वक्ता दशसहस्त्रेषु दाता भवति वा न वा ।।

या सुभाषितामधून दानाचे महत्व स्पष्ट होते.म्हणजे शंभरात एखादा शूर मनुष्य सापडेल, हजारात एखादा पंडित असेल, तर दहा हजार माणसांमध्ये एखादा वक्ता सापडेल पण दानशूर मनुष्य दुर्लभ आहे. दानाच्या बाबतीत कर्णाची ख्याती आपणास माहितच असेल. कर्णाने आपली जन्मजात लाभलेली आणि अंगरक्षक असलेली कवच कुंडले विपरीत बुध्दीने आलेल्या इंद्राला दान देऊन टाकली, म्हणजे दान देताना तो आपला शत्रू आहे किंवा मित्र आहे याचा सुध्दा त्याने विचार केला नाही. फक्त जो माणूस जे मागेल ते त्याला देणे एवढेच त्याला ठाऊक होते.आजच्या युवकाला अशा प्रकारच्या दानाचे महत्व वाटत नाही. त्याच्या दानाच्या कल्पना बदलल्या आहेत. त्याचा विश्वास रक्तदान,नेत्रदान यासारख्या दानांवर आहे. तो दाराशी आलेल्या भिका-याला कदाचित दान देणार नाही पण रेडिओवर किंवा टी.व्ही.वर एखादया रूग्णाला अमुक एका ग्रुपच्या रक्ताची गरज आहे असे कळल्यास व तोच रक्त ग्रुप असल्यास तो तरूण त्या हॉस्पिटलमध्ये लगेच धाव घेईल. याचे कारण म्हणजे भिका-याला दान दिल्याने आपण त्याच्या आळशी व काम न करण्याच्या वृत्तीला प्रोत्साहन देतो आणि त्याला ऐतखाऊ बनवतो असे आजच्या तरूण पिढीला वाटते. याउलट रक्तदान केल्यास "त्या" रूग्णाला जीवनदान दिल्याचे समाधान लाभते.तसेच पुष्कळ लोक आपल्या मृत्यूनंतर नेत्रदान करण्याची इच्छा आधीच बोलून ठेवतात. त्यामुळे अशा रितीने डोळे लाभलेल्या अंधाच्या जीवनाला वेगळेच वळण मिळाल्यामुळे त्याचे भवितव्य उज्वल बनू शकते.

अशा रितीने जर युवकांनी अनेक अडचणींवर मात करून देशाच्या प्रगतीला हात-भार लावला तर लवकरच भारत हे प्रगत देशांच्या मालिकेत जाऊन बसेल.

रात्र

कु. सुनीता चिरमाडे
प्रथम वर्ष विज्ञान

हा धुंद सोनचाफा
केसात माळलेला
बेबंद पावसाळा रात्रीत दाटलेला
गात्रांस नेत्र फुटले,
तव रूप पाहण्याला
श्वासांतही तहान, ही प्रीत प्राशण्याला
गंधात या उसळत्या
मी आज धुंद व्हावे
हृद्‌बंध रेशमाचे हे मुक्तछंद व्हावे,
क्षण हाच दीर्घ व्हावा
जावी थिजून रात्र
मिटलेच हे रहावे अन्‌ तृप्त आज नेत्र

तारा झाली उल्का

सतीश साळुंखे
तृतीय वर्ष शास्त्र

विश्वास न बसण्या सारखी घटना घडली । दिनांक 14 डिसेंबर 1986 रोजी चित्रपट रसिकांची लाडकी अभिनेत्री स्मिता पाटील हिच्या मृत्यूचे वृत्त सकाळी वा-यासारखे पसरले· भारतातील प्रत्येक घर हळहळले· चित्रपटाच्या क्षितीजावर शांतपणाने लखलखणारी तारका जणू उल्का होऊन कोसळली ।

भारतीयच नव्हे तर जागतिक चित्रपट सृष्टीच्या दृष्टीने 14 डिसेंबर हा दिवस एक काळा दिवस ठरला·

महाराष्ट्राचे माजी मंत्री श्री·शिवाजीराव पाटील यांची ती व्दितीय कन्या· जन्मजात अभिनय संपन्न असलेल्या स्मिताला अभिनयाचे धडे गिरवावे लागले नाहीत· अभिनयाचे औपचारिक शिक्षण तिने घेतलेले नव्हते· मुम्बई दूरदर्शनचा प्रारंभ स्मित वदना स्मिता च्या नमनाने झाला· तेव्हाच श्याम बेनेगल सारख्या दिग्दर्शकाने तिच्यातील अभिनय गुण टिपले आणि तिला "निशांत" मध्ये पहिली भूमिका दिली·तेव्हा पासून एका तपाच्या आत चंदेरी दुनियेतील अनेक मानसन्मानांची ती मानकरी ठरली· अभिनय नैपुण्याचे एकाहून एक सरस असे अविष्कार ती दाखवू लागली चित्रपट सृष्टीत तिने स्वतःचे असे खास स्थान निर्माण केले आणि त्या जोरावरच तिला "भूमिका" "चक्र" "उंबरठा" या चित्रपटातील भूमिकांबद्दल राष्ट्रीय आणि राज्य पुरस्कार मिळाले· तिला "पद्मश्री" ही सन्माननीय पदवी मिळाली· एवढेच नव्हे, तर जो बहुमान इंग्रिड बर्गमन, लिव्ह उलमन आणि मेरिल स्ट्रिप या सौंदर्य वती अभिनेत्रींनाच मिळाला तो बहुमानही तिने मिळविला । केवळ स्वतःचे गुण शोधत न बसता भूमिकांचे वैविध्य अनुभवणे स्मिताला आधिक मोलाचे वाटे· तिच्या प्रत्येक चित्रपटातील भूमिकेत विविधता होती·

"भूमिका" मधील अगतिक होत जाणारी अभिनेत्री "मंथन" मधील भांडखोर गवळण," चक्र" मधील अर्धावृत्त झोपडी निवासी अम्मा,"अर्धसत्य" मधील संवेदनाशील ज्योत्स्ना, "जैत रे जैत" मधील समाज बंधनांची कात टाळणारी ठाकर तरूणी "उंबरठा" मधील तिची भूमिका स्त्री मुक्तीसाठी चालना देणारी ठरली अशा कलात्मक चित्रपटातील भूमिकांद्वारे अभिनयाची विविध शिखरे ती गाठू लागली·सामाजिक आर्थिक, कौटुंबिक व भावनिक ओढगस्तीच्या गर्तेत सापडलेल्या स्त्री मनाचे प्रभावी चित्रण करण्यात ती अधिकाधिक यशस्वी होत गेली·सामाजिक ताण-तणावांचे भान असलेल्या स्त्रीचे चित्रण करण्यात तिला यश आले· त्याच्या मागे राष्ट्रसेवा दलाने तिच्यावर बालपणी केलेले संस्कार आणि मूळच्या बुध्दिमत्तेला प्रतिभेची मिळालेली जोड होती·

स्मिता एक उत्कृष्ठ अभिनेत्रीच नव्हे तर ती एक "नेक इन्सान" होती· सुनिल दत्तच्या "दर्द का रिश्ता" मधील भूमिका तिने कोणताही मोबदला न घेता स्वीकारल्यामुळे कॅन्सरग्रस्तांना उपचारासाठी आर्थिक मदत मिळू शकली· ती माणुसकी असलेली अभिनेत्री होती·

स्मिता म्हणजे "उत्साहमूर्तीच" तिच्या अकाली निधनाने बहुविध भूमिकांचा ध्यास घेणारी गुणवती कलाकार आपणातून गेली· पण तिच्या कर्तृत्वामुळे चित्रपट इतिहासात तिचे स्थान अजरामर राहील·

एकविसाव्या शतकातील इंधन 'हैड्रोजन'

किरण पाटील
१२ वी शास्त्र

॥ वाढत्या लोकसंख्येबरोबर वाढती उर्जा समस्या व वायुप्रदूषण यांना यथायोग्य उत्तर ॥-

इंधनाचा प्रश्न दिवसेंदिवस अतिशय बिकट होत चाललेला आहे· गेल्या दहा वर्षात कोळशाचे उत्पन्न 2 टक्के वाढले आहे· नैसर्गिक गॅस व खनिज तेले यांचे उत्पादन 8 टक्क्यांनी वाढले आहे·1969 साली एकंदर उर्जेच्या 44 टक्के भाग खनिज तेलांपासून, 39 टक्के कोळशापासून व 17 टक्के नैसर्गिक गॅसपासून मिळत होता· यानंतर लोकसंख्येमध्ये जी भयानक वाढ झालेली आहे हे लक्षात घेता उर्जेची मागणी कित्येक पटीने वाढलेली आहे· लोकसंख्या प्रथम एक अब्ज व्हायला कित्येक हजारो वर्षे लागलीत· परंतु गेल्या पंधरा वर्षात त्यात खूपच वेगाने भर पडली आहे· 1850 साली लोकसंख्या 1 अब्ज झाली व 1930 मध्ये ती 2 अब्ज झाली नंतर मात्र फक्त 50 वर्षात म्हणजे 1980 ला ती 4·50 अब्ज व 1987 ला 5 अब्ज झाली· इ·स·2000 पर्यंत ती 7 ते 8 अब्ज असावी· हाच दर कायम राहिल्यास इंधनाचा प्रश्न खूपच बिकट होईल· अस्तित्वात असलेल्या खनिज तेले व नैसर्गिक वायूपासून आज एकंदर उर्जेच्या 61 टक्के भाग पुरविला जातो· ते साधारण 2010 पर्यन्तच पुरतील, तसेच कोळसा खाणींचा सुध्दा जास्त भरवसा नाही· नंतर मात्र उर्जेची समस्या अतिशय बिकट होईल·

परमाणु उर्जाः- 2 डिसेंबर 1942 रोजी अमेरिकन शास्त्रज्ञांनी युरेनिअम् 235 चे विभाजनामूळे उर्जा मिळू शकते हे दाखवून दिले· परंतु युरेनिअम 235 चा साठा खूपच म्हणजे फक्त 0·7 टक्के मर्यादित आहे· युरेनियम 238, थोरियम 232 वगैरेंचा उपयोग करता येईल, परंतु काही ठिकाणी इंधन हलके व तरल असणे आवश्यक असते· ऑस्ट्रेलियन शास्त्रज्ञ प्रा·जे·ओ·एस·बोकारिस यांचे म्हणणे असे आहे की,"परमाणु बीजघरामध्ये निर्माण होणा-या विजेचा उपयोग करून पाण्याचे विद्युत विच्छेदन करून हलक्या हैड्रोजनमध्ये रूपांतर करून नळाच्या सहाय्याने वितरण केंद्रावर पोहचविण्याची व्यवस्था करावी म्हणजे ज्याला गरज असेल तो हे इंधन घेऊन स्वतः वीज तयार करू शकेल·" यासाठी इंधन सेलचा उपयोग करावा लागेल· अशा प्रकारचे इंधन सेल्स चंद्रावर पाठविलेल्या अपोलो यानांमध्ये यशस्वी पणे वापरले गेले आहेत·

हैड्रोजनच का?

हैड्रोजनच्या व्यतिरिक्त इतर पदार्थांचा सुध्दा इंधन म्हणून उपयोग करता येईल, परंतु एकतर ते कमी प्रमाणात आहेत· व त्यांना मिळविण्याच्या पध्दती किचकट आहेत· अमोनिया सारखे पदार्थ जे आजही कारखान्यांमधून बाहेर फेकले जातात·, ते अतिशय दुर्गंधीयुक्त, कमी उष्णता निर्माण करणारे आहेत· विश्वाच्या उर्जा प्रश्नाचे उत्तर हैड्रोजनच सापडते·

भविष्याची तयारीः-

हैड्रोजन उत्पन्न करण्याच्या पध्दतींचा विकास प्रगतिशील देशांमध्ये व्हावयाला सुरूवात झालेली आहे· विद्युत विच्छेदनाने हैड्रोजन मिळविण्याच्या व्यतिरिक्त इतर पध्दतींवर सुध्दा विचार चालू आहे· रिॲक्टर मध्ये उत्पन्न झालेल्या उष्णतेचे विद्युत् उर्जेत रूपांतर करण्यापेक्षा सरळ वाफेचेच विच्छेदन करण्याचा प्रयत्न करावा· उदा·गरम धातूवर वाफ सोडल्यास धातूचे, ऑक्साईड मिळेल व बरोबरच हैड्रोजन सुध्दा मिळू शकेल·

हैड्रोजन गुणाची कल्पना

एकंदर परिस्थितीवरून असे वाटते की, पुढील शतकाच्या सुरूवातीलाच हैड्रोजनचा मोठया प्रमाणावर इंधन म्हणून उपयोग सुरु होईल· जर प्रगतीचा वेग अपेक्षेप्रमाणे राहिला नाही· व उर्जेचा व्यक्तिगत वापर आजच्यापेक्षा वाढला तर ही आकडेवारी धोका देण्याची शक्यता आहे· तेव्हा सन 2000 च्या आतच याचा वापर करावा लागेल· या संदर्भात आपली एक महत्वाची गोष्ट म्हणजे वायुप्रदूषणही खूपच कमी होईल व म्हणूनच हैड्रोजनचा इंधन म्हणून उपयोग लवकरच होईल·

शास्त्रज्ञ असेही म्हणतात की हैड्रोजनचा उपयोग सर्व बाजूंनी कल्याणकारी क्रांती घडवून आणील· हैड्रोजनचे विधुत उर्जेत रूपांतर करतांना पिण्याचे पाणी फुकटात मिळेल· हा सर्वात मोठा फायदा होईल· परिवहनात आगगाडया, मोटारी, जहाजे हैड्रोजनचा उपयोग करून चालविता येतील·व त्यामुळे प्रदूषणाचा प्रश्न जवळजवळ निकालात निघाल्यासारखाच होईल· विमानेसुध्दा द्रव हैड्रोजनवर चालू शकतील· व त्यामुळे एका माणसाचे हेलिकॉप्टर सुध्दा अस्तित्वात येतील· यात एक महत्वाचा भाग म्हणजे हैड्रोजनपासून डयुटेरिअम {जड हैड्रोजन} मिळणे हा होय, कारण याची "फ्युजन रिॲक्टर्स" साठी आवश्यकता भासेल· या सर्व प्रयोगांच्या यशाकडे मानवाचे लक्ष लागून आहे·

आताच पुणे येथे भरलेल्या राष्ट्रीय सायन्स कॉंग्रेसचे प्रदर्शनात हैड्रोजनवर चालणारी स्कूटर ठेवली होती· इतर वाहनांसारखाच वेग ही गाडी घेऊ शकते· हे सर्व जरी प्रायोगिक अवस्थेत असले तरी त्याला खूपच वेग दयावा लागणार आहे·

सौर उर्जा व हैड्रोजन पासून मिळणारी उर्जा यामुळे प्रदूषण संपुष्टातच येईल·

Necessity is the mother of Invension गरज ही शोधाची जननी आहे, या न्यायाने उर्जेच्या भयंकर गरजेपोटी असे प्रयोग होतच राहतील· व नवनवीन उद्गम शोधले जातीलच· परंतु " हैड्रोजनचा इंधन म्हणून वापर" याला पर्यायच नाही, अशी शास्त्रज्ञांची धारणा आहे·

उर्जा समस्येसारख्या ज्वलंत प्रश्नाची योग्य सोडवणूक केल्याशिवाय प्रगतीचा टप्पा गाठता येणे कठीण आहे·

सफर

मनोज भांडारकर
द्वितीय वर्ष वाणिज्य

13 ऑक्टोबर 1987 हा काळाकुट्ट दिवस! जगद् विख्यात सुप्रसिध्द गायक "किशोर कुमार यांच्या जीवनाची सफर संपली ती या दिवशी संध्याकाळी पाच वाजून दहा मिनिटांनी ।। जुहू येथील त्यांच्या "गौरी कुंज" बंगल्यात हृदयविकाराचा झटका आल्याने त्यांचे प्राणोत्क्रमण झाले· ही चित्तथरारक बातमी ऐकून मनाला एक जोराचा चटका बसल्यासारखे जाणवले· खरोखरच । काय वाटले असेल त्यांचा चाहत्यांना ही बातमी ऐकून?

गोड गळा लाभलेल्या या गायकाचा जन्म खंडवा येथे 1930 साली झाला· त्यांच्या निधनाच्या वेळी त्यांचे वय केवळ 58 वर्षांचे होते· त्यांच्या मागे त्यांची पत्नी लीना चंदावरकर, मुले अमितकुमार व संदीप ही आहेत· चित्रपट सृष्टीतील नावाजलेले नायक अशोक कुमार व अनुप कुमार हे त्यांचे दोन भाऊ·आपले वडीलबंधू चित्रपट सृष्टीत गेल्यामुळे प्रथम पासून त्यांना चित्रपट सृष्टीत जाण्याची ओढ लागली·लहान वय असतांनाच त्यांनी चित्रपट सृष्टीत पाऊल ठेवले·प्रथमतः त्यांनी पुष्कळ चित्रपटात काम केले व त्यांचे ते चित्रपट गाजलेही काही काळानंतर वयाच्या अठरा व्या वर्षी त्यांनी गायनास प्रारंभ केला·

किशोर कुमार हे उत्कृष्ट गायकच नव्हते तर ते एक उत्कृष्ट कलाकार सुद्धा होते·त्यांनी प्रथमच चित्रपटांत काम केले ते "छम छमा छम" या चित्रपटात·ए·व्ही·एम·च्या"लडकी" या चित्रपटातील भूमिकेमुळे ते एक उत्कृष्ट हास्य अभिनेता म्हणून ओळखले जावू लागले·त्या काळच्या वेगवेगळ्या नटयांबरोबर त्यांनी "पहली झलक","नई दिल्ली आशा,मेमसाब"अशा वेगवेगळ्या चित्रपटातून कामे केलीत·त्यांचा सर्वात गाजलेला चित्रपट होता "चलती का नाम गाडी" व त्याची नायिका होती मधुबाला·त्यांनी काम केलेला चित्रपट "मनमौजी व त्यांनीच गायलेले त्यातील गाणे "जरूरत है जरुरत है,जरूरत है,एक श्रीमती की" हे मजेदार गाणे खूप हिट झाले होते·

स्वतः गाणे म्हणत असतांना त्यांना त्या गाण्याच्या चालीवर नाचायची सवय होती·त्यामुळे ते वेगवेगळे हातवारे करून इतरांना खूप हसवायचे त्यांच्याबरोबर गाणे म्हणत असणारे, गाणे म्हणता म्हणता चुकायचे व गाणे परत म्हणावे लागायचे त्यांच्यातला गंभीर माणूस कोणाला कधी कळलाच नाही·त्यांनी नायक किंवा सहनायक म्हणून एकूण 74 चित्रपटांत काम केले·

किशोरकुमार हे नायकला जुळेल असा स्पष्ट आवाज गाण्यातून देत असत·कोणताही नायक असो त्याच्या आवाजाला पूरक असा आवाज देण्याची कला त्यांना अवगतच होती·त्यामुळे किशोर कुमार यांच्या आवाजाचा उपयोग प्रत्येक संगीतकार आज पावेतो करत असे·एस्·डी·बर्मन यांचे ते खूप आवडते गायक होते·

आज किशोर कुमार यांच्या निधनामुळे देशाने एक अष्टपैलु अभिनेता गमावलेला आहे·या धक्क्याने चित्रपटसृष्टीतील अनेकांनी आपापली प्रतिक्रया व्यक्त केली आहे·किशोर कुमार यांचे भाऊ अशोक कुमार हे म्हणतात की,"माझा उजवा हात गेला असे मला वाटते"·वडिलांच्या पायावर पाय ठेवून मुलाने वागले पाहिजे·असे म्हटले जाते पण त्यांचे अगदी उलट होते·त्यांचे पिता कुंजबिहारी गांगुली हे बॅरिस्टर होते·पण किशोर कुमार हे एक नावाजलेले गायक झाले·आपली,आपल्या घराण्याची किर्ती त्यांनी सर्व जगात पसरवली·भारताला असा थोर कलावंत मिळविण्याकरिता वर्षानुवर्षे वाट पहावी लागेल·

दि·16 ऑक्टोबर 87 रोजी त्यांना त्यांच्या जन्मस्थळी खंडवा येथे अंत्यसंस्कार करण्यात आले· त्यांच्या अंत्यदर्शनासाठी त्यांच्या चाहत्यांचा प्रचंड समुदाय तेथे उपस्थित होता·त्या प्रचंड समुदायातून आरोळ्या उठत होत्या·" किशोर कुमार अमर रहे".

शेवटी आपण ईश्वर चरणी हीच प्रार्थना करु या की,"ईश्वर त्यांच्या आत्म्याला चिरशांती देवो"!

" "जीवन के सफर में राही,
मिलते है बिछड जाने को ।
और दे जाते है यादें ।
तनहायी मे तडपाने को ।।"

कवि आणि यमराज

एकदा कुण्या एका कविचा
किर्तीचा वाजू लागला डंका
स्वर्गात सुध्दा मग देवाला
आली म्हणे भलतीच शंका

देवही जाम चिडून सांगे
"यमराजाला बोलवा आता"
पृथ्वीवर काय चाललयं
शेफारली सारीच जनता"

एक कुणी सायासाच कवि
त्याच्याच मागे सारे धावती
भजने, किर्तनेही सोडून
नेहमीच त्याची गाणी गाती

यमराजही तापले खूप
म्हणती आवाजात करडया
"यमराज, काळजी नसावी
पाठवितो त्या कविस वेडया"

एवढे बोलून यमराज
तडक कविसमोर आले
हातातील वॉरंट देऊन
चलण्यास खुणाऊ लागले·

कवि हात जोडून बोलला,
"कृपा करा मजवरी देवा
आज तुमच्याकडून मला
एखादा चांगला "वर" हवा"

यमराजाने सांगून दिले
तसलं खातं आपलं नाही
"वर" आणिक बाकी सारेचं
काय आहे रे भानगडही·

कविने खूप केल्या विनंत्या
"आपण, राजी व्हा यमराज
देवाकडे तडक जाऊन
वशिला लाऊन दयाच आज·"

यमराजाला "हे" सर्व काही
अजून तरी नवचं होतं !
त्यानेही कानी हात ठेवले
आणि कविला समजाविले

"असली "ही" भलती लफडी
स्वर्गात तरी अजून नाही
तेथे नियम जुनेच आहेत
देवाला नसावी कल्पना "ही"

"यमराज, एक सुचवू का?"
पुसले कवि महाशयाने,
"स्वर्गात का हो होत नाहीत
आजकाल कविसंमेलने?"

बोलाविले होते देवानेही
संमेलनासाठी थोर कवी
देवाची गीते गाणे सोडून
गाईले "प्रियेचीचं" थोरवी

तेव्हापासून मग देवाने
केला मनी एकचं विचार
कुठल्याही कारणावरून
असली सभा नाही घेणार

तेव्हा कविंनीही केला मोर्चा
थेट इंद्राच्या बंगल्यावर
ठराव पास झाला म्हणे
देव भजनी रंगल्यावर·

तेव्हापासूनचं स्वर्गातही
होतात नेहमी संमेलने
देवाला खूष करण्यासाठी
होतात फक्त त्याची भजने·

"देवाला खूष करण्यासाठी
आपण गेलं पाहिजे स्वर्गी"
डोळे मिटून म्हणतो कवि
तोचं दोघेही, लागले मार्गी

"पुढे काय झाले?" विचारता
अहो, कळेल अजून तेही
त्याच, एकाच कारणासाठी
रवाना होऊ, आता आम्हीही

किशोर पाटील
बारावी शास्त्र

हिमालयीन पानिपत

देवेंद्र विसपुते
प्रथम वर्ष कला

20 ऑक्टोबर 1962 रोजी हजारो वर्ष या पुण्यभूमीचे संरक्षण करणा-या हिमालयाला आमच्या गाफिलपणामुळे चीनसमोर नतमस्तक व्हावे लागले. "हिंदी-चिनी भाई भाई" आशावाद हवेत विरून गेला·या आक्रमणामुळे संपूर्ण राष्ट्र खडबडून जागे झाले·आपआपले मतभेद विसरून जनता एक झाली जनसंघाने आपली उ·प्रदेशातील चळवळ मागे घेतली. प्र·स·पक्ष,समाजवादी पक्ष,स्वतंत्र पक्ष व हिंदू महा सभा यांनी सरकारला विनाशर्त पाठिंबा दिला तरुणांनी सीमेवर जाण्याची तयारी दाखविली· राष्ट्रप्रेम जागृत झाले·भारतावर हल्ला होताच अमेरिका,इंग्लंड,कॅनडा इ·पाश्चात्य राष्ट्रांनी भारताला शस्त्रास्त्र मदत देण्याचा विचार सुरु केला·30 ऑक्टोबर रोजी ब्रिटीश पंतप्रधान मॅक्मिलन यांनी "भारत मागेल ती मदत देऊ" असे जाहीर केले·या सर्व जमेच्या बाजू असतांना आमचा पराभव का झाला?

कमकुवत विदेशनीती:- भारतीय परराष्ट्र-नीतीमध्ये दूरदृष्टीचा अभाव आहे·असा आरोप केला जातो·यथार्थता परराष्ट्रनितीचा पाया असला पाहिजे·स्वप्नरंजन नव्हे। जी राष्ट्रे आक्रमक असतात. ती आपल्या शेजारील राष्ट्रांच्या कमकुवतपणाचा शक्य तितका फायदा घेतात·चीनचा विस्तारवादी राष्ट्रवाद सरदार पटेलांच्या लक्षात आला होता·त्यांनी पं·नेहरूंना चीनच्या तिबेटविषयीच्या धोक्याची जाणीव करून दिली होती·1950 मध्ये चीनने तिबेटवर कब्जा केला_तेव्हाच भारताने चीनला लष्करी विरोध करायला हवा होता,कारण दुबळ्या राष्ट्राला मदत करणे भारताचे कर्तव्यच होते·परंतु त्यावेळी राज्यकर्त्यांना भारत-चीन मैत्रीची स्वप्ने (दिवसा) पडत होती भारताने 1954 च्या कराराद्वारे तिबेटवरचे खास हक्क सोडून दिले·व चीनला भारताच्या सीमेपर्यंत येण्याची संधी दिली·कारण त्यावेळी भारतीय नेतृत्व शांततामय सहजीवनाच्या कल्पनेत गर्क होते·

संरक्षणाकडे दुर्लक्ष :- तिस-या दशकात कॉंग्रेसने देशाच्या विकासाची पहिली योजना तयार केली·योजना समितीमध्ये पं·नेहरु व सुभाषचंद्र बोस होते·नेताजींनी सैन्याला योजनेत समाविष्ट केले तेव्हा नेहरु म्हणाले- स्वतंत्र भारताचे कोणाशीही शत्रुत्व नसेल, तेव्हा सैन्याची आवश्यकता नाही·महात्माजींच्या भारताला सैन्याची गरज नाही असेच मत राजेंद्रप्रसाद,विनोबा भावे· सी· राजगोपालाचारी इत्यादींचे होते·याचा अर्थ असा होता की सैन्यशक्तीवर राज्यकर्त्यांचा विश्वास नव्हता·सैन्याला राजनैतिक पाठबळ नव्हते·पर्यायाने सेनादले कमजोर झाली·

तिबेट व्यापल्यानंतर चीनने काश्मीरमध्ये लड्डाख हळू हळू व्यापण्यास सुरुवात केली·1956 पर्यंत चीन व भारतामध्ये कोणताही सीमातंटा नाही असे चीनने म्हटले होते·लड्डाखमधून चीनने एक रस्ता तयार केला तो सिकीयांग प्रांताला चीनच्या मुख्यभूमीशी जोडतो·भारताच्या प्रदेशात हे घडत असतांना भारताने त्याचा विरोध का केला नाही?

आक्रमणाची पूर्वसूचना:- 1959 मध्ये अॅडमिरल डी·शंकर हे जपानला गेले असतांना जपानी अधिका-यांनी महत्वाची सूचना दिली ती अशी रशिया व चीन यांच्या कुरबूरी वाढत असल्याने लवकरच रशियाची तेल निर्यात चीनला बंद होईल त्यामुळे ते त्यांना इतरत्र ठिकाणाहून मिळवावे लागेल· यासाठी चीन लड्डाख व नेफा क्षेत्रावर हक्क सांगू लागेल व संघर्ष उडाल्याखेरिज राहणार नाही·चिन्यांना बंगालच्या उपसागरातहि प्रवेश हवा आहे·याचा रिपोर्ट अॅड·शंकर यांनी आपल्या वरिष्ठांना केला·तरीही राज्यकर्त्यांनी युद्धाची तयारी का केली नाही? याचे आश्चर्य वाटते·

"ऑपरेशन लेगहॉर्न" चे कमांडर ले·जन·बी·एम कौल यांनी 1962 च्या शोचनीय परिस्थितीला तीन व्यक्तींना जबाबदार ठरवले·

1 पंतप्रधान नेहरू:- त्यांनी आपल्या नेतृत्वा खाली पराभव होऊ दिला.

2 कृष्णमेनन (संरक्षणमंत्री):- यांनी देशाच्या संरक्षणाच्या दृष्टीने काही गंभीर बाबतीत व समरप्रसंगात योग्य ती पावले त्वरेने उचलण्यास हयगय केली.

3 मो.देसाई (अर्थमंत्री) :- यांना संरक्षण विषयक गरजांसाठी पुरेसा पैसा उपलब्ध न केल्या बद्दल जबाबदार ठरवले.

आक्रमणाचा पहिला दणका बसताच ले.जन. कौल दिल्लीला पळाले.मे.जन.पठानिया व ब्रिगेडियर चीमा यांनी भर रणांगणातून पळ काढला.यामुळे सैनिकांच्या मनोधैर्यावर वाईट परिणाम झाला मनोधैर्यावरच (Morale) प्रत्येक लढाईचा अर्धा निर्णय अवलंबून असतो.या युद्धात 1383 सैनिक मारले गेले 1696 बेपत्ता झाले व 3968 युद्ध कैदी झाले.ब्रि.दळवी कैद झाले.व ब्रि.होशियारसिंग ठार झालेत.आपले उद्दिष्ट पार पाडल्यानंतर चीनने एकतर्फी "शांततामय" युद्धबंदी करार अंमलत आणला.

आजही भारताचा 17 000 चौ.कि.मी.प्रदेश चीनच्या ताब्यात आहे.90 000 चौ.कि.मी.प्रदेशावर चीन हक्क सांगतो आहे.परंतु तिस-या जगाचे नेतृत्व करणा-या भारताने गेल्या पंचवीस वर्षा पासून तो प्रदेश परत घेण्याचा एकदाही प्रयत्न केलेला नाही.शांततेच्या व वाटाघाटींच्या मार्गाने तो परत घेण्याची भाषा आजही केली जात आहे. कारण हिमालयाच्या बर्फावर रक्त सांडणा-या वीरांना आम्ही विसरलो आहोत.अजूनही शत्रूकडे असणारी भूमी आम्ही केव्हा मुक्त करणार? हा प्रश्न आहेच. जागतिक शांततेची जबाबदारी भारताच्या खांद्यावर आहे असा आमचा समज आहे परंतु राष्ट्रहिताकरिता या आदर्शवादाला मुरड घालण्यास हरकत नसावी.कारण

शस्त्रेण रक्षिते राष्ट्रम् ।।

मृगजळ

सुंदर फूल गुलाबाचे
गेलो तोडावयाला
फूल गेले राहून
काटेच बोचले मला.
नजराणा स्वप्न तारकांचा
घेवून मी गेलो
तारका कोठे विखुरल्या
भग्न हृदयी होवुनी आलो.
वाळवंटात तहानेला मी
क्षितीजी आक्रंदीत गेलो
झरा समजुनी मृगजळाला
ऊर फाडुनि-जाळुनि बसलो

संजय काळे
१२ वी कॉमर्स

सोबत

आता अखेर पावेतो..
पांढ-या केसांचीच..
क्षितिज सोबत
कुठेतरी एखादा
चुकार काळा केस
सगळीच पानं
पिवळी असली म्हणजे...
हिरव्याचं काही सुध्दा
वाटेनासं होतं..

सुनील खडके
तृतिय वर्ष कला

युवकांची कैफियत

राजेन्द्र व्यास
एम. कॉम. (सिनी.)

Youth is Nation असे म्हटले जाते. युवक म्हणजे देशाचा आधार स्तंभ ! युवकांचे आचार-विचार,कार्य,आशा-आकांक्षा इ.चा देशाच्या आर्थिक व सामाजिक विकासावर परिणाम होतो. आजचा युवक हा दिशाहीन झाला आहे.असे वारंवार प्रत्ययास येते.यांसाठी अनेक घटक जबाबदार आहेत.उदा.शासन,समाज,राजकीय घटक व स्वतः युवक वर्गसुद्धा.आजची शिक्षण पद्धती युवकांना सक्षम करण्यास असमर्थ आहे असे म्हटले जाते.कारण जेव्हा युवक पदवीधर होवून बाहेर पडतो,तेव्हा त्यास बेकारीच्या भस्मासुराशी सामना द्यावा लागतो.अत्यल्प रोजगारसाधनांची उपलब्धता व अफाट बेकारी यामुळे युवकांस वैफल्य येते. म्हणून शासनाने आपल्या शिक्षण पद्धतीत योग्य ते बदल करणे निकडीचे आहे.युवकांना,शिक्षण संपल्यावर स्वतःचा व्यवसाय,प्रकल्प अथवा धंदा सुरु करता येईल,असे शिक्षण देण्यात यावे युवकांनीही आत्मनिर्भर व्हावयास हवे.केवळ वरिष्ठ किंवा मध्यम दर्जाचे काम मिळावे असा अट्टाहास न ठेवता मिळेल ती नोकरी अथवा व्यवसाय स्वीकारण्याची तयारी त्यांनी ठेवावी.

दुसरा परिणामकारक घटक म्हणजे युवकांना शासनातर्फे विविध स्वरूपात मिळणारी मदत होय. हा देखिल युवकांना आत्मनिर्भर करण्याचा एक प्रभावी उपाय मानला जातो.परंतु त्यातही काही दोष आहेत.शासन वेळोवेळी युवकांसाठी योजना राबविते,परंतु त्यांचा पूर्ण लाभ युवकांपावेतो पोचवला जात नाही.यांस अनेक घटक जबाबदार आहेत.उदा.सदोष यंत्रणा,शासकीय अधिकारी,मध्यस्थ, स्थानिक राजकारण इत्यादी.शासनाने या योजना राबवितांना योग्य ती काळजी घ्यावी.

चित्रपट व्यवसाय व दूरदर्शन हे घटकही युवकांच्या समस्या वाढविण्यास जबाबदार आहेत "अश्लीलता,विध्वंसक वृत्ती,विनाश- प्रवृत्ती यांचा आदर्शच आजच्या चित्रपटांमध्ये व दूरदर्शनांच्या मालिकांमधून युवकांपुढे अप्रत्यक्षपणे येतो.त्यामुळे त्यांना नकळत यासर्व गोष्टींची अधिक जाणीव होते.वस्तुतः या माध्यमांचा उपयोग युवकांमध्ये नवचैतन्य राष्ट्रप्रेम,राष्ट्रीय वृत्तीचीं जोपासना आणि स्वकतृत्वाची जाणीव करून देण्या साठी झाल्यास ते अधिक योग्य नाही का ठरणार?

समाजाचा युवकांकडे पहाण्याचा दृष्टीकोनही बदललेला आहे"आजचा युवक हा विध्वंसक वृत्तीचा काहीसा संतप्त,व्यसनाधीन असा असल्याचे म्हटले जाते.परंतु प्रत्यक्षात मात्र तसे नाही.प्रत्येक युवक हा समाजाचा एक महत्वाचा घटक आहे.युवक त्याला म्हटले जाते की जो कोणत्याही संकटाशी अडचणींशी,समस्यांशी सामना देण्यासाठी सदैव सज्ज असतो.आपल्या अंगावर काळाची नवी आव्हाने पेलण्याचे सामर्थ्य त्याचेजवळ पूरेपूर असते.वैफल्य, निराशा त्याला कधी नाउमेद करू शकत नाही. त्याच्या साहसाला सीमा नसतात.युवकाचे हे वर्णन खरे असले तरी सामान्य युवकांना परिस्थितीच्या अन् व्यवहाराच्या काही मर्यादा असतात.आणि त्यामुळेच युवकांनाही कित्येकदा समस्यांच्या जंगलात अडकून रहावे लागते.युवक ही राष्ट्राची फार मोठी ताकद समजली जाते.देशाची ही फार मोठी असलेली ताकद अनाठायी खर्च होते,अक्षरशः वाया जाते.युवकांची ही ताकद विधायक कामासाठी वापरता आली तर एखादे राष्ट्र सर्वच बाबतीत किती सामर्थ्यवान बनू शकते,हे इस्त्रायलसारख्या एका छोटया राष्ट्राच्या उदाहरणाने दाखवून देता येईल.

युवकांच्या समस्या समजावून घेणे,त्यांच्या मानसिक अवस्थेचा अभ्यास करून त्यांची प्रचंड अशी शारीरिक आणि मानसिक ताकद विधायक कार्य क्रमासाठी मोठया कुशलतेने वापरून घेणे, अन् त्यांच्याशी देशातील ज्ञानी अनुभवी अन् दूरदर्शी अशा प्रौढांच्या पिढीचा संवाद साधणे ही आजच्या काळाची गरज आहे. युवकांनी आपल्या समस्या सोडविण्यासाठी स्वतंत्र संघटना स्थापन करणे जरूरीचे आहे.त्यामुळे त्यांना आपल्या समस्या सोडविता येतील आणि आपली शक्ती योग्य प्रकारे उपयोगात आणता येईल.त्यांच्यातून आदर्श नागरिक निर्माण होतील.पर्यायाने राष्ट्रीय विकासात वाढ होईल.याशिवाय शासन,समाज,सार्वजनिक संस्था इ.नी.संघटितरित्या प्रयत्न केल्यास युवकांच्या समस्या निश्चितच कमी होतील.

हसा आणि मस्त रहा

महावीर जैन
द्वितीय वर्ष वाणिज्य

तुम्ही आश्चर्य व्यक्त कराल की हसण्याचा आणि चांगल्या प्रकृतीचा काय संबंध? खाण्याचा, व्यायामाचा,आसवांना,शुध्द हवेचा आणि स्वच्छ पाण्याचा वगैरेचा तर चांगल्या प्रकृतीशी संबंध असू शकतो·परंतु हसण्यासारख्या क्षुल्लक बाबीचा, ज्यामध्ये कोणाचा एक पैसा ही खर्च होत नाही· तिचा आणि मस्त राहण्याचा काय संबंध?

थांबा, असं करा····· तुम्ही सर्व कामे सोडून, हा लेख वाचणं सुध्दा थांबवून, एक वेळ मनमोकळे पणाने हंसा किंवा हसण्याचा प्रयत्न करा· आता पाहा ह्या नकली हसण्याने आपल्या मनावर आणि शरीरावर काय परिणाम झाला तो·! आपल्या चेह-यावर याचा शांती व आराम दायक प्रभाव पडला किंवा नाही?

हंसणे हे मानव जातीचे खास वैशिष्ट्य आहे· मनुष्याशिवाय इतर सर्व प्राणी शिकार करू शकतात, जेवण करू शकतात,एक दुस-यांवर प्रेम व्यक्त करू शकतात परंतू हंसू शकत नाही· ही अमूल्य देणगी फक्त मानवालाच प्राप्त झाली आहे· "व्यक्ती तितक्या प्रकृती" या उक्ती नुसार हसण्याकडे अनेक प्रकारे पाहिले जाते· हंसणे हे काहींच्या मते चांगले तर काहींच्या मते वाईट. हसले नाही तरी लोक त्याचा अर्थ काही तरी वेगळा काढतात. आणि हसले तर वेगळेचं काही तरी·· याचं उत्तम उदा. पुढील. प्रकारे देता येईल -

आमच्या कॉलेजचे एक प्राध्यापक आहेत· त्यांच्या जीवनाच्या डायरीत हसणे लिहिलेच नाही! तर दुसरे एक प्राध्यापक आहेत त्यांना केव्हा व कुठे हंसू येईल हे ते स्वतःही सांगू शकत नाहीत! असं कॉलेजचे काही विधार्थी म्हणतात·कुठे हसावे, कुठे नाही, हे आपले आपण ठरवावे· पण एकंदरित हसणे हे चांगलेच! त्याच्याने नुकसान तर नाही ना होत? परंतु विनाकारण हसले तर नुकसानच काय बरेच काही होते· याचा अनुभव कदाचित आपल्याला आला असेल·एंकदरित हंसणे हे चांगले. हो!पण हसणे म्हणजे काय हो?

हसणे म्हणजे काय? ह्याचे सर्वात समाधान कारक उत्तर आज पासून 400 वर्षांपूर्वी थॉमस हॉब्स यांनी दिले आहे· ते असे -"एकदम आनंदी किंवा प्रसन्न झाल्याने जे भाव चेह-यावर उत्पन्न होतात त्यालाच हसणे असे म्हणतात·

विनोद आणि हसणे- आपण हसू शकतो शिवाय त्याच्याने हे सिध्द होते की आपण बरे आणि वाईट यातील अंतर समजू शकतो·आमची मिळूनमिसळून राहण्याची वृत्ती हसण्या तून प्रकट होते·साधारणतः कोणत्याही विनोदाचा आनंद घेतांना कमीत कमी दोन व्यक्तींची जरूरी असते· एक सांगणारा वक्ता आणि दुसरा ऐकून हसणारा श्रोता· दोन अनोळखी माणसांना एक विनोद जवळ आणू शकतो·प्रवासात एखादा विनोद ऐकणा-यांना हसवतो आणि ऐकवणा-याची ओळख करून देतो· एखादी व्यक्ती आपले भाषण सुरू करतांना एखादा विनोदी किस्सा सांगून आपले बोलणे पुढे सुरु करते. कारण त्यात लोकांना हसवून त्यांची मने जिंकून घेण्याची क्षमता आहे· भारतीय जनता पार्टीचे नेते श्री·अटल बिहारी वाजपेयी जे देशातील सर्वोकृष्ट भाषण करणा-यामधील एक मानले जातात, ते सुध्दा आपल्या भाषणाच्या सुरवातीलाच ऐकण्या-यांना विनोदाने हंसवून मंत्रमुग्ध करून टाकतात·

चिंता चिते समान आहे असे म्हणतात· अत्याधुनिक जगात बरेचसे रोग चिंता आणि तणावानेच उत्पन्न झाले आहेत· हार्ट अटॅक,ब्लड प्रेशर इत्यादी रोगांचा मानसिक तणाव व चिंताशी जवळचा संबंध आहे·हसू निश्चितच चिंता आणि मानसिक तणाव इत्यादींना बरेच कमी करते· प्रसिध्द मनोवैज्ञानिक मॅथ्यूग्रीन यांनी सुध्दा सांगितले आहे की,"हंसा आणि मस्त रहा" हसल्याने गळ्याची व तोंडाच्या विविध भागाची हलकीशी मालिश होते· आणि आमच्या डोक्याची कार्य करण्याची शक्ती वाढते आम्हालाउत्साहाचा अनुभव येतो आणि हे चांगल्या प्रकृतीचे एक लक्षण आहे· हसल्याने मनावरील दडपण-ताण कमी होतो· आज मोठ मोठी सुशिक्षित माणसे सुध्दा मनावरील ताण कमी करण्यासाठी कित्येक प्रकारच्या औषधांचा उपयोग करतात·ज्यांचे अनेक वाईट परिणामही होतात· मनावरील ताण, दडपण कमी करण्यासाठी नाना प्रकारचे उपाय करण्याचा सल्ला दिला जातो· पण एवढे सर्व करूनही शेवटी परिणाम बहुतेक शून्यच असतो· परंतु जर आम्ही हसण्याला दैनंदिन जीवनातील एक अंग बनवून घेतले तर ब-याच प्रमाणात दडपणापासून मानसिक तणावापासून दूर राहता येते· हंसणे डोक्यात नको असलेले विचार दूर करू शकते·

मुलांना तर आसू सारखे हंसू सुध्दा लवकर येते· जसजसे आपण मोठे होत जातो· तसतसे आपल्या मनातील विचारावर निर्बंध घालण्यास शिकतो· हसण्यांवर सुध्दा आपण नियंत्रण करण्याचे शिकतो आपल्या विचारांना नियंत्रणात ठेवण्याचे शिकणे चांगले आहे परंतू यांचा अतिरेक झाल्यास हसणेंच विसरून जातो· तसे पाहता सध्या तरी सर्वांचेच जीवन नानाविध प्रकारच्या वाईट सवयी आणि गैरसमजुतींनी भरलेले आहे·तरी पण योग्य वेळी त्यांना सुधारण्याचा व त्यांच्या जीवनातील वाईट सवयी,व्यसन आणि गैरसमजुती दूर करण्याचा प्रयत्न केला जाणे आज जरूरीचे होवून बसले आहे· हसणे हे ह्याच्यात एक महत्वपूर्ण मध्यस्त आणि औषधांचे काम करू शकते· प्रसिध्द फ्रेंचतत्वज्ञ शैफर्ट ह्यांच्या ह्या ओळी नेहमी आठवणीत ठेवल्या जातील तर फारच चांगले होईल·
" मी त्याला जीवनातला सर्वात वाईट दिवस समजतो की,
ज्या दिवशी मला हसू आले नाही·"

"चटक"

शस्त्राला रक्ताची असते-
तशीच,
रक्तालाही चटक लागली आहे-
शस्त्रांची, लाठयांची, गोळ्यांची
तेव्हाच तर·····
अस्मितेला जागून,
पाठीवर तिरडया बांधून
रणांगणावर,
देहाचे सार्थक करायला
निघताहेत--
जथ्थ्या मागून जथ्थे
उदिष्ट पूर्तीसाठी

मुकुंदा सैंदाणे
द्वितीय वर्ष कला

स्मृती

बुडणारे एक जहाज मी होतो
बुडता बुडता तू मला भेटलास
म्हणून मी तग धरली
लाटांशी टक्कर दिली
आपल्यात सामावून मला
किनारा तुझा मला मिळाला
आत शिरलेले पाणी निघून गेले
उरातले वादळ सागरात गडप झाले
आता बुडण्याचे भय नाही मला
ठेवीन माझ्या स्मृतीत सदोदित तुला

नितीन नेमाडे
अकरावी शास्त्र

स्त्री मुक्ती आंदोलनाच्या प्रणेत्या सावित्रीबाई फुले

कु. मनिषा महाजन
एफ्. वाय. बी. कॉम्.

स्त्री मुक्ती आंदोलनाच्या पहिल्या प्रणेत्या सौ.सावित्रीबाई फुले यांचा जन्म 3 जानेवारी 1831 रोजी सातारा जिल्हयातील नायगाव येथे झाला. इनामदार घराण्यातील खंडोजी नेवसे पाटील यांचे ते पहिले अपत्य होते.त्या काळातील पध्दतीनुसार त्यांचे लग्न नवव्या वर्षी तेरा वर्षांच्या ज्योतीराव फुले यांच्याशी झाले आणि त्यांचा जगावेगळा संसार सुरु झाला. एका वादळी व्यक्तिमत्वाच्या झुंझार माणसाबरोबर त्यांचा जीवनप्रवास सुरु झाला. जोतिबांचे क्रांतिकारक धगधगते विचार पेलणे व ते आचरणात आणणे हे ये-यागबाळ्याचे काम नव्हते. सावित्रीबाई तरीही ते करु शकल्या. त्यासाठी त्यांना परंपरा वादी प्रवृतींशी व सनातन्यांशी सतत संघर्ष करावा लागला. त्यांच्यामागे स्वतंत्र प्रज्ञा, प्रतिभा आणि ज्ञान लालसा होती म्हणूनच त्या हे काम करु शकल्या.

सावित्रीबाई ह्या एक स्वतंत्र व्यक्तिमत्व असलेल्या बुध्दिवान महिला होत्या. ज्योतिबांची केवळ पत्नी म्हणून त्या श्रेष्ठ ठरत नाहीत तर ज्योतिबांप्रामाणे त्यांनाही दीनदलितांचा कळवळा होता. म्हणूनच असामान्य धैर्याने त्या समाजाच्या प्रखर विरोधाला तोंड देऊ शकल्या. परंपरेविरुध्द बंड पुकारु शकल्या.त्या केवळ सांग-काम्या शिक्षिका असत्या तर समाजाच्या छळाला कंटाळून त्यांनी फक्त घराचा संसार सांभाळला असता. पण त्याही जिद्दी जोतिबाप्रमाणेच करारी व द्रष्टया असल्याने त्यांनी जगाचा संसार आपला मानला. सनातन्यांचा बालेकिल्ला म्हणून ओळखल्या जाणा-या पुणे शहरात स्त्री शिक्षणाचे व दलितोध्दाराचे कार्य करतांना या पतिपत्नींना अपार कष्ट करावे लागले. ऐन तरुण वयात शिक्षिका म्हणून काम करतांना सावित्रीबाईला जो छळ व विटबंना सहन करावी लागली त्याला जगाच्या इतिहासात तोड नाही.

ज्योतीराव हे बोलके सुधारक नव्हते तर ते कर्ते सुधारक होते. " लोका सांगे ब्रम्हज्ञान आपण मात्र कोरडे पाषाण." ही नीती त्यांना मान्य नव्हती. म्हणून त्यांनी सुधारणेला प्रारंभ घरातून केला. स्त्रीच्या दृष्टीने अंधारयुग ठरलेल्या त्या काळातून त्यांनी वाट काढली. सावित्रीबाई आणि ज्योतीबांची मावसबहीण सगुणाबाई क्षीर-सागर ह्या ज्योतिबांच्या प्रयोगशाळेतल्या पहिल्या विद्यार्थिनी होत्या. शेतातील मातीची पाटी व झाडाच्या फांदीची पेन्सील करून त्या दोघींनी मुळाक्षरे गिरवली.गणित,शास्त्र,भाषा यांचे प्राथमिक ज्ञान मिळविले. नंतर त्यांनी ख्रिश्चन मिशनरी मिचेलबाई यांनी चालविलेल्या नॉर्मल स्कूल मधून अध्यापनाचे प्रशिक्षण मिळवले.

त्याच सुमारास ज्योतिबांचे शिक्षण संपले होते. ते मुलींची शाळा सुरु करण्याच्या तयारीत होते. विनावेतन काम करणारा दुसरा शिक्षक उपलब्ध होत नाही हे पाहून त्यांनी आपल्या पत्नीची योजना मदतनीस म्हणून केली. आणि 1 जानेवारी 1848 रोजी बुधवार पेठेतील भिडे वाडयात पहिली मुलींची-शाळा सुरु केली. 1822 मध्ये मुंबईला मुलींना शिक्षण देणा-या शाळा ख्रिस्ती मिशन-यांनी काढल्या होया. खुद्द पुण्यात देखील मिस् कुक यांनी 1930 मधे मुलींची शाळा काढली होती. त्यावेळी त्या शाळेत 4 ब्राम्हण 1 धनगर, 1 मराठा अशा 6 मुली शाळेत हजर होत्या.

ज्योतिबांचे वडील गोंविदराव यांच्यावर सामाजिक दडपण आले. आणि त्यांनी मुलाला व सुनेला घरा बाहेरचा रस्ता दाखविला.सास--याची मर्जी सांभाळायची की पती आज्ञा पाळा-यची अशा द्विधा मनःस्थितीत सावित्रीबाईंनी पतीच्या पावलावर पाऊल टाकून घराबाहेर पडणे पसंत केले. पतीच्या कार्यात त्या पूर्णतः समरस

झाल्या. ज्योतिबांच्या काळातील दुस-या कोणत्याही समाजसुधारकाने आपल्या समाजसेवेच्या कार्यात तो पर्यंत आपल्या पत्नीला सहभागी केले नव्हते. लोकहितवादी,न्या. रानडे, बाळशास्त्री जांभेकर ह्या उच्च वर्णीय सुधारक व्यक्ती सरकारी नोक-यांमध्ये मोठी अधिकारपदे भूषवित होत्या. त्यांना जनमानसात प्रतिष्ठा होती पण तरीही त्यांच्या स्त्रिया घरचा सुखासमाधानाचा संसार सोडून बाहेर पडल्या नव्हत्या. सावित्री बाईंनी ते धैर्य प्रथम दाखविले. म्हणून त्या भारतातील स्त्री मुक्ती आंदोलनाच्या आद्य जनक ठरतातत.

सवित्रीबाई या केवळ शिक्षिका नव्हत्या तर शिक्षणतज्ञही होत्या. त्या परीस्थितीतून व समाजा-तून मुले येतात त्या परीस्थितीचा बरावाईट परिणाम त्यांच्या शिक्षणावर होत असतो. असा सिध्दांत त्यांनी सांगितला होता. 'काव्यफुले' ह्या संग्रहात त्यांनी शिक्षणाचे महत्व सांगितले आहे. त्या म्हणतात.-

"शूद्रांना सांगण्याजोगा । आहे शिक्षणमार्ग हा ।
शिक्षणाने येते मनुष्यत्व । पशुत्व हटते पहा।"

स्त्री शूद्राची सेवा हीच सावित्रीबाईंनी ईश्वरसेवा मानली. 1897 सालच्या प्लेगमधे सत्यशोधक समाजाने सेवाकार्य सुरु केले.सावित्रीबाई व त्यांचा मुलगा यशवंत हे प्लेगच्या रोगावर उपचार करण्यासाठी प्रयत्नांची पराकाष्ठा करत होते. एका प्लेग झालेल्या महार मुलाला खांदयावरून दवाखान्यात नेत असतांना सावित्रीबाईनाही प्लेगची लागण झाली.आणि 10 मार्च 1897 रोजी त्यांचे निधन झाले. त्यांच्या कार्याचे मूल्य मापन करतांना धनंजय कीर म्हणतात,"पांडित्य आणि प्रतिभा असलेली सावित्रीबाई, प्रतिभाशाली कवयित्री, उत्तम अध्यापिका,निःस्वार्थी समाजसेविका व फुल्यांच्या मृत्यूनंतर सत्यशोधक समाजाचे नेतृत्व करणा-या महान नेत्या होत्या."

प्रीत

भेटीत तुझ्या हा पसरे प्रीत सुगंध !
चांदणी तूच अन् प्यासा मी हि चकोर
हा नल·· तव दमयंतीचा चोर ।
या संध्यासमयी हरपुन जाई भान !
अन् कातर वेळी उमले हा निशिगंध
भेटीत तुझ्या या पसरे प्रीत सुगंध
स्पर्शात तुझ्या अन् होई जीवन धन्य!

वासंती खडके
तृतीय वर्ष वाणिज्य

जांगड्या धोबी

अनील महाजन
प्रथम वर्ष वाणिज्य

गावातील एक विलक्षण व्यक्ती·नदीच्या काठी त्याचे घर आहे·मातीचेच पण मोठे आहे·घराला बारा महिने सर्दीचा त्रास·जणू काही जांगड्याच्यो वाटेची सर्दी त्याच्या घरानेच मागून घेतली। आपले गावभर गप्पा छाटत फिरणे त्याने ठगाई च्या सांगण्यावरून कमी केले·व मुसलमान मोहल्ल्या तील उर्दू शाळे जवळील नदीकाठी भट्टी लावायला सुरुवात केली·

त्याची गि-हाईके खेचण्याची कला फारच अजब। त्यादिवशी सहज तो ओटयावर बसला आणि म्हणाला "हं काय पार्टनर मजाय्!" मी नेहमीचेच उत्तर दिले·

"तु भट्टी लावतोस म्हणे"·

"हो,च्यायला ठगाई बोंबलत होती·कधीपासून पैसे देईनाशी झाली·म्हणून करतो झालं·पोटापुरता धंदा· कंटाळा येवून त्यानं तंबाखू आणि चुना काढला· तंबाखु चोळून चोळून पार भुगारा केल्यावर त्यानं फसकन फक्का मारला माझ्या सद-याकडे निरखून पाहात म्हणाला·,

" हा सदरा लइ घाण दिसतुया· साहेब, काढा बर सदरा· असा धुतो साल्याला । ठोकून आद-कून नीट करतो·" पच्कन दोन बोटातून पिच्कारी मारत म्हणाला· "अहो दर हप्त्याला एक वेळ या तुमच्या सद-यानं माझा हात पाहिला ना म्हंजी झालं· हप्त्यापरत मार खायची संवयच आसती हो या खादीच्या कपडयांना । लागलीच माती खातात भडवे । पण याद ठेवा पार्टनर! एकदा माझा चोप बघितला वरून कडक इस्तरी बसली की लेकाचे एकदम कडक होऊन, माती खायचे सोडून खिशातले पैसे खायला लागतील तुमचे सदरे ।" आणि तो मोठयाने ख्यॅक, ख्यॅक् करीत हसू लागला· मीही खळाळून मनमोकळेपणाने मोठयाने हसलो·

जांगड्या हे नावच फार विचित्र । हे नाव ठेवलं कोणी कोणास ठाऊक? पण ते लहानपणा पासूनच रूढ झाले होते· त्याचे मूळ नाव जगन्नाथ बहुधा या शब्दाचा अपभ्रंश होऊन "जांगडया" तयार झाला असावा. असो ! तर माझा सदरा आठ दिवसानंतर आणतांना तो मला दिसला· जवळ येऊन "रावसाहेब, आणला तुमचा सदरा·" असे म्हणत त्याने सद-याची घडी माझ्या हातात दिली· तोच आतून म्हातारी म्हणाली " थांबत नाही रे जांगडू·"

"न्हाई· त्याचं असं हाय्· शिरण्याकडून चार लाकडं आणावी म्हणतो· ठीक हाय येतो·" अन् तो लगबगीनं निघून गेला·

त्याचं लगबगीनं निघून जाणं मला फार उशिरा कळलं· सायंकाळी मंडईला जायचं होतं· मी तो सदरा घाई घाईनं पट्कन घातला व झटकन् पायात वहाणा घालून मंडईत जायला निघालो· तो काय आश्चर्य ! जो तो माझ्याकडे चमत्कारिकरित्या पाहू लागला· हसू लागला । प्रथम मी कानाडोळा केला· पण हे प्रकरण जास्तच वाढलं· मग मात्र मी भयंकर चिडलो व एका हसणा-या आगाऊ कार्ट्याला सण-सणीत चपराक ठेवून दिली· तो मुलगा आपला सफरचंदा सारखा गाल चोळीत निघून गेला·

इतके होऊनही हसणे काही थांबेना· काय करावे बुवा ! आता मात्र भलतीच झाली । अखेर नाईला-जाने मी रस्ता बदलून जाऊ लागलो· तरी तोच प्रकार ! आबालांपासून वृध्दांपर्यन्त सगळी मंडळी मागून खो खो हसू लागली· राम मंदिराच्या पारा-जवळून जावू लागलो· तरी तोच प्रकार· पारावरील फेटे - टोप्यांवाले खसखस पिकवू लागले, त्याच बरोबर गलेलठ्ठ पुजारीही मोठमोठयाने आपल्या अगडबंब नगा-यावर हात फिरवून हसू लागले·

आता मात्र मी थांबलो· एका जुन्या भंगार साय-कलीला नवा कोरा काच कुणी लावला होता· त्यात

मी माझा चेहरा पाहिला· पण छे । कोठेच काही नाही । समोर छातीकडे, बाजूला वळून खांद्याकडे व थोडीमान आणखी ताणून पाठीकडे पाहू लागलो· आणि मला अचानक धक्का बसला । माझ्या पाठी मागच्या बाजूनं पौर्णिमेच्या चंद्रासारखा गोलाकारात शर्ट जळालेला होता ।। मी खाली बनियन न घात-ल्याने उघडया पाठीवरचा चांदोबा बाहेर डोकावत होता· दहावीत असतांना रानडेसर मला गोरीला म्हणत । त्याची एकदम आठवण झाली· मी भयंकर चडमुडलो । जांगडयापायी माझी चार लोकातच नव्हे मंडईच्या उभ्या आळीत हलकी झाली होती·

मी शेजारच्या बोळात शिरलो· सैय्यद पानवाले अशी पाटी लावलेल्या घरात प्रवेश केला·सैय्यदखाँ आपल्या भल्या मोठया डिशमधले टमाटे-गाजरे खाऊन ढेरी आणखी फुगवत होता । त्याच्याशी थोडावेळ बातचीत करून नाईलाजाने मी त्याच्या सडसडीत नोकराचा शर्ट घालून बाहेर पडलो· सैय्यदखाँही बरोबर होता· आम्ही जाऊन पोहोचलो थेट जांगडया च्या घरी । पण जांगडयाचं नशिब बलवत्तर । त्याची "आय्" ठगाबाई उर्फ ठगाई घरातूनच केका-टली ।

" जांगडया घरी न्हाय्· तो निमगावी सोयरीक साठी गेला हाय्· संगतीनं त्याचा काका गणबा बी हाय्· मातुर परत येनार कवा ते काई ठाऊक न्हवं· माझी म्हातारीची लई दमछाक होती । म्हून लवकर जांगडूचे चार हात करतु या । झालं गुमान घरी आलो· आणि म्हातारीने केलेल्या खमंग चटणी भाकरी व लोणच्याचा स्वाद घेऊन आरामात बाजेवर पहुडलो । मुंबईला जायचं म्हणून सकाळीसच जळगाव स्टेशनवर गेलो । सुदैवानं नागपूर मेलला व तीही खिडकीजवळ जागा मिळाली । मुंबईला मारता येईल तेवढी मजा मारून जिवाची मुंबई करून आठ दिव-सांनी आलो । दुस-या दिवशी स्वतः जांगडू लग्न पत्रिका घेऊन हजर । " रागवू नका मायबाप, माझं लगीन ठरलय्· पहा साहेब उगाच गालबोट लावू नका ।" माझा पारा एकदम चढला । "असं होय । अन् त्यादिवशी माझी अवदसा गालबोट लावून केली त्याचं काय? थांब जांगडया आता तुझ्या गालावर बोटे उमटवल्याशिवाय मी राहाणार नाही·"

" गालावर बोटं कशी उमटवणार जी । तुमच्या हाताला रंग थोडाच हाय्· न्हवं कां?"

त्याने यावेळीही कोटी केली व खळाळून हसू लागला· तोच म्हातारी स्वयंपाक घरातून पाणी फेकण्यासाठी आली व जांगडूला तिने प्रेमाने आतल्या स्वयंपाक घरात नेले· शिवाय जेवायचा आग्रही केला पण जांगडया बसत नव्हता·

" हे पाहा मावशी· आता माझं लगीन व्हनार· मी संसार थाटनार, मोठ्ठा होनार अन् आता मी लोकांच्या घरी जेवनं बरं दिसत न्हाय् ।" बराच वेळ बोलणी सुरु होती· अखेर समझोता झाला· व सुमारे अर्ध्यातासाने ढेकरादेत जांगडू भला मोठा पितळेचा तांब्या घेऊन हात धुवायला आला ओटीवर । माझ्या रागीट चेह-याकडे भेदर-लेल्या कोकराने लांडग्याकडे पाहावे तसे पाहून तो चटकन् आत गेला व माझ्याकडे पाहून मिस्किल हास्य केले व "अलगद" लग्नाला जरूर या असं म्हणून निघून गेला ।" मला मात्र चडफडत तेथेच बसावे लागले·

दूर वळणावरून जांगडयाची अंधुक आकृती बघता बघता दिसेनाशी झाली । अन् मी सायंकाळी नोक-रीच्या गावी जायचं म्हणून सरकारी कागदपत्रे चाळू लागलो ।

स्फोट

नितीन कुळकर्णी
तृतिय वर्षं वाणिज्य

सूर्योदयाची वाट पाहता पहाता
न जाणो आमचे डोळे
अंधारालाच सरावतील······
मग उद्याची वाट न पहाता
अंधारातच ठेचकळत··· अडखळत···
वावरण्याची सवय होईल
सत्यरूप प्रकाशाचा एक किरण
भ्रष्टाचारी अंधारास
दूर करू शकेल···
पण, ज्योत कुणी पेटवायची?
आम्ही झालोय दुबळे-लाचार
क्षीण झालीय शक्ती प्रतिकाराची
पहातोय वाट क्रांतीची
प्रक्षोभलेल्या मनांचा·····
स्फोट होण्याची !

कला मंडळ कार्यकारिणी

जामनेर-लोकहितवादी-एकांकिका स्पर्धेतील विजयी संघ.

रवी जाधव
हातोडा फेक
राज्यस्तरीय खेळाडू

सुहास कोल्हे
कुस्ती
विभागीय पातळीवरील
उपविजयी खेळाडू

वीणा देशपांडे
जलतरण
राज्यस्तरीय खेळाडू

राजेश शर्मा
यशस्वी दिग्दर्शन
हिंदी एकांकिका
सिनेमा-सिनेमा

धनंजय पाटील
यशस्वी दिग्दर्शन
कुणाचे ओझे

राजेंद्र मनसुटे
यशस्वी दिग्दर्शन
अस्मिता

ज्यु. अंडर ऑफिसर
एस. के. पवार
एन.सी.सी. कॅडेसमधून
गार्ड ऑफ ऑनरसाठी
निवड (आसाम बेसिक
लीडरशिप कॅंप)

सतीश जुनागडे प्रा. वसंत कानेटकर अध्यक्ष अ.भा.म. सा.प. यांचेकडून वैयक्तिक अभिनयाचे पारितोषिक स्वीकारताना (पुरूषोत्तम करंडक स्पर्धा)

संघवी ढाल विजेतेपद मिळविणारे यशस्वी कलावंत

जैन-करंडक एकांकिका स्पर्धेतील उपविजेते-कलावंत

उद्‌घाटन समारंभ-हस्ते मा. डॉ. आण्णासाहेब बेंडाळे
डाव्या बाजूस उभे - मा. श्री. माधव वझे.

नाट्य प्रशिक्षण शिबीर समारोप हस्ते प्राचार्य -
द.स.नेमाडे

महादेवी और भारतीय नारी

हेमराज राजपूत
एम. ए. (I) हिंदी

महादेवी वर्मा के तरल कोमल संवेदनशील व्यक्तित्व और कृतित्व ने आधुनिक हिन्दी साहित्य के गद्य और पद्य दोनो ही क्षेत्रो मे अपनी अमिट छाप अँकित की है। गद्यकार महादेवी जी संस्मरण,लेख निबंध,आलोचन आदि कई गद्य विधाएँ तथा विविध गद्य शैलियों के सृजन में अपनी प्रतिभा का प्रकाशन कर चुकी है।

काव्य की तरह उनकी गद्य रचनाएँ,प्रौढता और उनके व्यक्तित्व की महानता से समन्वित और प्रकृष्ट एवं परिष्कृत है। नारीविषयक निबंधो मे महादेवी जी ने जिस क्रॉन्तिकारी दृष्टीकोन का परियच दिया है वह बडे से बड़े समाज सुधारक में भी विरल है। सामान्य नारी की स्थितिपर विचार करते हुए उन्होंने विधवाओं, वेश्याओ और अवैध सन्तानों की समस्याओपर भी अपने साहसी और निर्भीक विचार व्यक्त किये हैं। उनके सुझाव और निष्कर्ष इतने तटस्थ और सामाजिक चेतना से परिपुष्ट हैं, जो नर-नारी दोनों वर्गो के लिए उपयोगी और व्यावहारिक है। यह ठीक है कि,नारी की करूण स्थिति देखकर उनका हृदय विहृवल हो गया और उनका विद्रोह सक्रिय हो उठा, परन्तु उन्होंने कभी निष्पक्षता छोडकर सन्तुलन नहीं खोया। वे कहती है "अन्याय के प्रति मैं स्वभाव से असहिष्णु हूँ। अतःइन निबन्धों में उग्रता की गन्ध स्वाभाविक है। परन्तु "ध्वंस के लिए ध्वंस" के सिध्दांत में मेरा कभी विश्वास नही रहा।" वस्तुतः नारी के प्रति उनकी संवेदनशील करूणा जीवन के प्रगतिशील दर्शन और कल्याण पर आधारित है। ऐसी स्थिती मे बलि पशु के लिए करूणा और बलि देने वालों के प्रति आक्रोश स्वाभाविक ही कहा जायेगा।

"उनके व्यक्तियों का विचार है यदि कन्याओं को स्वावलंबी बना देंगे तो वे विवाह ही न करेंगी,जिससे दुराचार भी बढेगा और गृहस्थ धर्म में भी अराजकता उत्पन्न हो जायेगा। परन्तु वे यह भूल जाते है कि,स्वाभाविक रूप से विवाह में किसी व्यक्ति के साहचर्य की इच्छा प्रधान होनी चाहिए,आर्थिक कठिनाईयों की विवशता नहीं।" ऐसा कहकर महादेवी ने वर्तमान भारतीय विवाहपर व्यंग्य किया और इस सामाजिक कुरीति में परिष्कार के लिए हमें प्रेरित किया। यहाँ दो बाते स्पष्ट है-नारी की साहचर्य विषयक इच्छाओं का भी समाधान किया जाना चाहिए और वह पुरूष पर सदा आर्थिक दृष्टी से बोझ ही क्यों बनी रहे।

तथापि उन्होंने घर के दायित्व से सम्बन्धित आधुनिकताओं के विद्रोह को भी स्वीकार नहीं किया और न घर के दायित्वों तक ही सीमित रहनेवाली परम्परा को ही मानो। उन्होंने नारी को दायित्व निर्वहन के लिए कहा उससे पलायन के लिए नहीं। उनके मत से नारी का कार्यक्षेत्र घर भी है और घर के बाहर भी" समाज को किसी न किसी दिन स्त्री के असंतोष को सहानुभूति के साथ समझकर उसे ऐसा उत्तर देना होगा कि जिसे पाकर वह अपने आपको उपेक्षित न माने और जो उसके मातृत्व के गौरव को अक्षुण्ण रखते हुए भी उसे नवीन युग की सन्देश वाहिका बना सकने में समर्थ हो।" उनका निष्कर्ष इन शव्दो में स्पष्ट है।

"स्त्री में माँ का रूप ही सत्य,वात्सल्य ही शिव और ममता ही सुन्दर है। जब वह इन विशेषताओं के साथ पुरुष के जीवन में प्रतिष्ठित होती है तब उसका रिक्त स्थान भर लेना असम्भव नहीं तो कठिन अवश्य हो जाता है।"

नारी की पराधीनता का एक चित्र उन्होंने इसप्रकार प्रस्तुत किया है-"अपने पितृगृह में उसे वैसा ही स्थान मिलता है जैसा किसी दुकान में उस वस्तु को प्राप्त होता है जिसके रखने

और बेचने दोनो ही मे दुकानदार को हानी की संभावना रहती है। जिस घर में उसके जीवन को दबकर बनना पडता है,जिस पर वह अपने शैशव का सारा स्नेह ढुलकाकर भी तृप्त नहीं होती,उसी घर में वह भिक्षुक के अतिरिक्त नहीं है। यदि वह विव्दान पति को इच्छानुकूल विदुषी नही है, तो उसका स्थान दुसरी को दिया जा सकता है। यदि वह सौन्दर्योपासक पति की कल्पना के अनुरूप अप्सरा नहीं है तो उसे अपना स्थान रिक्त कर देने का आदेश दिया जा सकता है। यदि वह रूग्ण है या दोषो का नितान्त अभाव होने पर भी पति की अप्रसन्नता की दोषी है तो भी उसे उस घर में दासत्व स्वीकारना पडेगा।

विशेष रूप में महादेवी जी का व्यक्तित्व युगयुग से समाज व्दारा पीडित,उपेक्षित,माता, भगिनी,पत्नी तथा पुत्री का वकील बनकर उपस्थित हुआ है। भारतीय नारी की सामाजिक, आर्थिक एवं सांस्कृतिक समस्याओ का बहुत गहराई के साथ एक समाज शास्त्री की भाँति विश्लेषक विवेचन किया है।

महादेवी जी ने भारतीय नारी की कितनी असहाय कथा सामने लायी है उसका अनुमान आप लगा सकते है। उन्होंने बाल-विधवाओ का चित्र पेश किया है। समाज के उच्च वर्ग में बाल-विवाह की भयंकर प्रथा के कारण उच्च जातियों की बालकाएँ अबोधावस्था में ही वैधव्य को प्राप्त हो जाती है। जिस पति के सम्बन्ध में कुछ नहीं जानती, जिससे चेतना के स्तर पर कोई लगाव नही था उन्हीं के नामपर उन्हे अपना सारा जीवन न्यौछावर करना पडता है। बाल-विवाह के साथ जिन जातियों में विधवा-विवाह प्रचलित है उनके यहाँ तो वैधव्य कोई समस्या ही नहीं पर जिस जाति या समान में विधवा विवाह की पध्दति नहीं है वे बडी रूग्ण है और उनकी कन्याओं को अत्याधिक कष्ट उठाना पडता है। ऐसी विधवाओं का जीवन बहुत ही दुःखमय हो जाता है।

महादेवी जी ने अपने सामने तीन बाल-विधवाओं का चित्र पेश किया है। मारवाडन भाभी एक सम्पन्न परिवार से सम्बन्धित है। वीरो भी सम्पन्न परिवार से जुडी हुई है और मातृहीन भी। अनाम ग्यारह वर्षीया विधवा भी खाते-पीते घर की है। इन तीनों चित्रों से यह बात स्पष्ट होगी कि समाज में क्या होता है।

मारवाडन भाभी को सदैव बन्दिनी की तरह घर की चहारदीवारो में अमानत की तरह बन्द रखा जाता है। वह अपनी ननद और ससुर से लांछित एवं प्रताडित भी होती रहती है। इसके बावजूद वह जीने के लिए विवश है। भाभी की दुरवस्था का चित्र इन शब्दोंमे प्रस्तुत है....."उस 19 वर्ष की युवती की दयनीयता आज समझ पाती हूँ जिसके जीवन के सुनहरे स्वप्न गुडियों के घरौदे के समान दुर्दिन की वर्षा में केवल बह ही नही गए वरन् उसे एकाकी छोड गए कि उन स्वप्नो की कथा कहना भी सम्भव न हो सका।"

वीरो से महादेवी का सम्पर्क सहेली के साथ हुआ......"तुम न डरो। इस बार उन्होंने पैंतीस वर्ष की बाल विधवा का उध्दार किया है। इस बात को सुनकर महादेवी की जिज्ञासा बढी और तब प्रथम दर्शन में उसे इस तरह पाया वह दुर्बल,कृश और रोगिणी,जैसी जान पडी। चर्म से मढी गर्दन सूखे मुखपर रूखी पलकें,इस संदर्भ में बडी आँखे रखी हुईसी जान पडती थी। तीन भाईयों मे अकेली बहन वीरो थी। वह विशेष दुलार मे पलकर बडी हुई थी। अबोध पन में ही उसका विवाह हो गया और वैध भी अनजाने आ पडा। माता-पिता के परलोकवासी होने पर जब पहले-पहले भाभीयोंने पति की मृत्यु का दोषी उसी को ठहराया और पडोसियोंने उसके किसी अज्ञान अभाव के कारण व्यंग्य वर्षा तब उसका हृदय पीडा की अनुभूति के साथ वैसे ही चौक पडा जैसे सोता हुआ व्यक्ति अंगारे के स्पर्श से जाग जाता है। सखी ने महादेवी को समाचार दिया वृध्द विषमज्वर से पीडित होकर अन्तिम घडियाँ गिन रहे है। वहाँ महादेवी जब पहुंची तो उनका साक्षात्कार एक ऐसी सामाजिक विकृति से हुआ जिसकी उन्हे कल्पना तक न थी। कुछ शब्दो में वह इसप्रकार है....."उग्रता की प्रति मूर्ति सी नारी की उपेक्षा भरी गोद और मलिन तन आवरण उस कोमल मुखपर एक अलक्षित करूणा की छाप लगा रहे थे".....यह अनाहूत अवांछित अतिथी अपने सम्बन्ध मे भी क्या जानता है? इसके आगमन ने इसकी माता को किसी की दृष्टी में आदरणीय नहीं बनाया, इसके स्वागत में मेवे नही बँटे,बधाई नहीं गाई गई, दादा-नाना ने अनेक नाम नहीं सोंचे।

"समाज के क्रूर व्यंग्य से बचने के लिए एक घोरतम नरक में अज्ञातवास कर जब उसकी माँ ने अकेले यन्त्रणा से छटपटा-छटपटाते इसे पाया,तब मानो उसकी साँस छूटकर ही वह बुझे कोयले से दहकता अंगारा हो गया। वह 18 वर्ष से अधिक नहीं जान पडती थी। दुर्बल और असहाय जैसी सूखे ओठवाले साँवले पर रक्तहीनता से पीले मुख में आँखे ऐसी जल रही थी जैसी तेलहीन दीपक की बत्ती।" "वर्माजी प्रश्न उठाती है कि-कोई पुरूष यदि उसको अपनी पत्नी नहीं स्विकार करता तो इस मिथ्या के आधार पर वह अपने जीवन के इस सत्य को,अपने बालक को अस्विकार कर देगी?"दुसरा प्रश्न है कि नारी किसलिए अपने जीवन सत्य को अस्विकार करे?उत्तर है"केवल इसलिए कि या तो उस वंचक समाज मे लौटकर फिर गंगा स्नान कर व्रत,उपवास पूजा-पाठ आदि व्दारा सती विधवा का स्वाँग भरती हुई और भूखों मरने की सुविधा पा सके या किसी विधवा-आश्रम में पशु के समान नीलाम पर चढकर कभी नीची कभी ऊँची बोली पर बिके।" उसने अपने नीरव आँसुओं म अस्फुट शब्द गूँथ-गूँथ कर लेखिका को यह समझाने का प्रयत्न किया कि वह अपने बच्चे को नहीं देना चाहती । यदि उससे दादा राजी न हो तो लेखिका उसके लिए प्रबन्ध कर दें ।आखिर 27 वर्ष की अवस्था में महादेवी को 18 वर्षीय लडकी और 22 दिन के नाती का यह भार स्वीकार करना ही पडा ।

महादेवी ने इन तीन चित्रों के माध्यम से क्रमशः विधवा के ससुर पक्ष, पितृपक्ष और अवैधानिक संतति पर समाजदारा प्रताड़ित ममता का यथार्थ कटु चित्र पाठकों के समक्ष आ जाते हैं । इसी के साथ पुरूषों के बनाये सामाजिक नियम और उनकी वासनादृष्टि स्पष्ट हो जाती है । महादेवी जी सामाजिक विड़म्बना का पर्दाफाश भी इन्हीं परिस्थितियों को चित्रित करके कर देती है । इसप्रकार पति संबंधी सामाजिक धारणामें पिसती हुई नारी की मार्मिक गाथा सामने आती है । "स्त्री-पुरूष के वैभव की प्रदर्शनी मात्र समझी जाती है और बालक के न रहने पर जैसे उसके खिलौने निर्दिष्ट स्थानों से उठाकर फेंक दिये जाते है, उसी प्रकार एक पुरूष के न होने पर स्त्री के जीवन का न कोई उपयोग रह जाता है, न समाज या गृह में उसको कही निश्चित स्थान ही मिल पाता है ।" नारी की नियति की विड़म्बना यह है कि, वह लक्ष्मी भी है, पर भिक्षुणी और दासी भी है एवं वैभव की मात्र प्रदर्शनी है । समाज की रूढियाँ, दुख और स्वार्थ की कुटिलताओं को देखकर उनकी आत्मा विद्रोह कर उठी है । समाज के शिकन्जों में फँसी नारी की आत्मवेदना महादेवी ने प्रकट की है । विधवाओं तथा गृह वधुओं के विषय में महादेवी ने बौध्दिक प्रगतिशील दृष्टिकोन अपनाया है । भारतीय समाज का लौकिक स्तरपर विश्लेषण करके महादेवी जी ने लिखा " पुरूष समाज का न्याय है स्त्री दया है तो पुरूष प्रति- शोधमय क्रोध है तो स्त्री क्षमा, पुरूष शुष्क कर्तव्य है स्त्री सरस सहानुभूति और पुरूष बल है, स्त्री हृदय की प्रेरणा ।

इन्हीं सब घटनाओं के साथ-साथ महादेवी जी संसार के संकीर्ण पथ को प्रशस्त बनाना चाहती है - " हमारे चारों और कभी प्रदेश, कभी भाषा कभी जाति, कभी धर्म के नाम पर उठती हुई प्राचीरें प्रमाणित करती है कि बौध्दिक दृष्टि से हमारा लक्ष्य अभीं कुहराच्छन्न है । पर जिस दिन हमारी बुदि में अभेद और हृदय में सामंजस्य होगा उस दिन हमारी सांस्कृतिक परम्पराओं को नयी दिशा प्राप्त हो सकेगी । जीवन के नव-निर्माण में साहित्य और कला विशेष योगदान देने में समर्थ है । हम विश्व भर से परिचय की यात्रा मे निकलनेसे पहले यदि अपने देश के हर कोने से परिचित होते तोहमें इसे शुभ-शकुन ही मानना चाहिए ।

निश्चित ही गद्य लिखते समय महादेवीने अंतर में झाँकने की बजाय स्वयं देश के कोनों में झाँका है और इस तरह मंगलघोष क़िया है कि आज जब विज्ञान ने वर्षों को घण्टों में बदल दिया है तब वे मनुष्य से अपरिचित क्यों रहने दे ? बुध्दि को बुदि का आतंक क्यों बनने दे । अतः आज दूरी को निकटता बनाने के मुहूर्त में हमें निकट की दूरी से सावधान रहने की आवश्यकता है ।

इसी माध्यम से महादेवीजी हमें जीने की कला सिखाना चाहती है । उन्होंने स्वीकार किया है कि आज चाहे हमारी आध्यात्मिकता भीतर ही भीतर पातालतक फैल गइ हो किन्तु जीवन का चिन्ह केवल काल्पनिक स्वर्ग़ से विचरण नहीं है । जब तक बाहय तथा आंतरिक विश्वास सापेक्ष नहीं बनते हम जीना नहीं जान सकते । इस तरह से महादेवीजी ने गद्य के माध्यम से इस समाज को यही संकेत दिया है ।

सूरज डूबता नही

हेमंत सोपान पाटील
एम्. ए. (I) हिंदी

" भारत खेती प्रधान देश है, "किसानों का देश है ।" "जय जवान-जय किसान," व्वा । - - - हलधर किसान " ।

ये और ऐसे कई वाक्य जब मेरे कर्णपटल पर बार बार टकराते है, तो मुझें क्रांतिकारी विचारों वाले, किसान पुत्र प्रिय मित्र अरूण की याद हो आती है । अरूण के विचारों से मैं और मेरा जीवन अत्यंत प्रभावित रहा है । कभी गुस्से से काँपता हुआ चेहरा तो कभी व्यंगपूर्ण मुस्कान और उसके बाद फिरसे चमकती हुई आँखे । अरूण के ऐसे अनेक रूप चलचित्र के समान एक के बाद एक मेरी आँखों के सामने उभरते है तो मेरी रगों में तेजी से खून दौडने लगता है, आँखे लाल हो जाती है । अपने -आपको अस्वस्थ महसूस करता हूँ ।

अरूण एक ग्रामीण नवयुवक, गरीब किसान का पुत्र, बी.एस.सी (अँग्री) मे फर्स्ट-क्लास प्राप्त कर शहर कीं एक बडी फर्ममे नौकरी कर रहा था । मेरे घर से मुश्कील से दो चार कदम की दूरी पर अरूण, पत्नी और नन्हें महेन्द्र के साथ रहता था । वह मेरे साथ काफी देर तक बहस करता रहता था । असल मे बहस एक तरफा ही हुआ करती थी । चार सालों मे किसानों की वर्तमान स्थिति पर अरूण इतना कुछ कह गया है और जो कुछ आंदोलन उसने चलाये है इन सब बातों को एक विशाल काय उपन्यास में भी समेटना सफल से सफलतम लेखक के बस की बात नहीं ।

अरूण का कार्य, उसकी विचारधारा और व्यक्तित्व के कई पहलुओं को समझना, विचारों की गुत्थियों को सुलझाना तब तक आसान नहीं जब तक मूल विचार धारा को हम नही समझ लेते ।

मेरे जैसे दूसरे दर्जे के अफसरी जीवन जीनेवाले के विचारों पर भी अरूण ने कुछ अप्रिय बाते कहीं। कई बार मुझे ही निशाना बनाकर चुभते हुए तीर छोडे है । कई बार हम दोनों में उसके विचारों को लेकर झड़पे भी हुई । परंतु उन तेजस्वी विचारों की अंतर्निहित शक्ति के कारण हमारे संबंध दिन ब दिन घनिष्ट ही होते गये ।

अरूण जिस गाँव से शहर आया हुआ था वहाँ पर उसकी अपनी 8/10 एकड़ खेती थी । माता पिता गाँव ही रहते थें । खेती सँभालते सँभालते उन्हे 20-25 हजार रूपये कर्ज हो चुका था । बैंक तथा सहकारी सोसायटी का कर्ज कई वर्षोसे न चुकाने के कारण मूल रकम और सूद मिलकर भयंकर रूप धारण कर चुका था । अरूण की शादी हुई तब पिताजीने लाख कोशिश की पर उसने दहेज नही लिया ।

सारी परिस्थिति को देखकर, समस्याओं की अग्नि में जलकर, व्यवस्था का शिकार अरूण का व्यक्तित्व ऐसा बनता गया जैसे अग्नि से निकली हुई कुंदन की सुंदर मूर्ति हो ।

एक दिन की बात है हम दोनो घर में बैठे बैठे बोर हो रहे थे कि, अचानक अरूण को उस खेत की याद आ गयी जो शहर से बाहर था उस खेत में मै, मेरी पत्नी उल्का, अरूण और उसकी पत्नी शीला अपने बच्चो के साथ शहर की भीड़ से दूर भागकर लहलहाती फसलों के साथ जीवन का अकृत्रिम संगीत सुनते हुए पूरा दिन बिताते थे । वह स्थान, वातावरण अरूण को बेहद पसंद था । चलते चलते उस खेत में हम पहुँच गये हमेशा की तरह बाते चलने लगी," स्वातंत्र्योत्तर काल का सबसे शोषित वर्ग ।" अरूण एकाएक गंभीर हो गया और कहने लगा "किसान किसान है, स्वातंत्र्य के बाद ही नहीं आरंभ से ही उसका शोषण हो रहा है ।" जवाब में मैने कहा , "तुम्हारा मतलब किसानों का शोषण शासन ही करता आ रहा है" "नहीं, केवल शासन ही नही" अरूण इस प्रकार अपने विचारों को बिना पक्षपात किए कह देता था । किसान विरोधी व्यवस्था

की ओर अरूण का संकेत था ।

कुछ दिनों के बाद अरूण जब गाँव से लौटा तब तक आंदोलन छेड़ने का पक्का निश्चय करके ही आया । उसने मुझे "किसान बचाओ आंदोलन" के बारें में कहा भी था । उस आंदोलन में गाँव से करीब - करीब तीन सौ किसान आये थे । सूखे का अनुमान लगाने की सदोष सरकारी पध्दति "पीक - पैसेवारी," सहकारी सोसायटी आदि के व्दारा दिए गए कर्जों की अवधि बढाने का प्रश्न, कपास तथा कपडे की सरकारी नीति आदि माँगो को लेकर अरूण के नेतृत्व मे जिलाँधीश कार्यालय के सामने निदर्शन किया गया । उस आंदोलन में पुलिसव्दारा लाठी चलाने पर अरूण के सिर में काफी गहरी चोट आयी थी । उसे सरकारी अस्पताल में भर्ती कर दिया गया। उन दिनों शीला भाभी की मानसिक स्थिति की कल्पना आज करता हूँ तो दुख और ग्लानि से आँखे भर आती है असहाय शीला और उसके बेटे महेंद्र की देखभाल उल्का ने ही की थी । शीला भाभी के प्रति उल्का के मन में जैसे दया और सहानुभूति का सागर उमड़ आया था ।

इस सदमें से अरूण निकला ही था कि, परिवार के लोगों ने अरूण के ऐसे किसान आंदोलनों के खिलाफ एक आंदोलन छेड दिया । माता-पिता ने तो उसे स्पष्ट कह दिया था कि, ऐसे आंदोलनों मे वह बिल्कुल भाग न ले । शीला और अरूण मे भी इस बात को लेकर काफी खींचतान हुई । शीला का विचार था कि, हम सारी खेती बेचकर रहने के लिए शहर चले जाय जहाँ कोई छोटा मोटा व्यवसाय शुरु करें । खेती बेचकर कर्ज से भी छुटकारा पा लें । लेकिन अरूण है कि अपनी ही बात पर कायम है, उसे पूरा विश्वास है कि, सफलता मिलकर रहेंगी ।"

ऐसे कई आंदोलन अरूण ने चलाये है, उसका यह साहसिक कार्य एक महान क्रांतिकारी नेता का परिचय देता है । वह हमेशा किसानों को उन्नतिशील एवं समृध्द देखना चाहता था । उसके दिल में किसानों के लिए एक सपना था । किसानों के साथ होनेवाले अन्यायों के विरूध्द वह सदैव लड़ता रहा है ।

जब राज्यभर के किसानों ने सरकार के खिलाफ अपनी माँगों को लेकर आंदोलन छेड दिया था, तब अरूण ने अपने इलाके का नेतृत्व किया । इस दौरान में उसे मिलने गया था । आंदोलन की माँगों को लेकर भी चर्चा हुई । उसके अनुसार सरकारने कुछ ऐसे कदम उठाये है, जिससे आम आदमी यही सोचेगा कि, सरकार ने अपनी योजनाओंमें किसानों को प्रमुखता दी है । वास्तव में यह सब धोखा है । कुछ राज्य सरकारों ने किसानों को ऋणमुक्त कर दिया है और कुछ राज्यों के किसान इससे वंचित रह गये । यह सब राजनिती का परिणाम है ।

इस दौरान अरूण की नोकरी चली गयी । माता-पिता कुछ अंतराल बाद स्वर्गवासी हो गये इस कारण उसे गाँव जाकर रहना पडा । गाँव जाने से पहले शीला ने बहुत विरोध किया पर उसमें वह असफल रही । शहरों मे प्राप्त सुविधाएँ, खेती पर निर्भर न रहनेवाले नौकर वर्ग का कुछ हदतक निश्चिंत जीवन, उन्हे दी जानेवाली सरकारी या गैर-सरकारी सुख-सुविधाएँ, पेन्शन आदि एक ओर तो दूसरी तरफ असहाय, सूखाग्रस्त ग्रामीण जीवन, किसानों की दुर्दशा, उँट जैसे बढ़ने वाले ऋण से टूटता हुआ किसान का घर । यह सब देखकर अरूण के मन में औद्योगिक पूँजीवादी व्यवस्था के प्रति घृणा का भाव उत्पन्न हुआ । इन बातों के कारण उसे शहर में रहना अपने आप पर और देश के सारे किसानों पर अन्याय करने जैसा लगा ।

अरूण के गाँव चले जाने के बाद कुछ समय तक हमारा संपर्क न रहा । लेकिन अरूण के विस्तृत खतों ने संपर्क पुनर्स्थापित कर दिया । खतों में कभी शीला की उदासी की शिकायत रहती तो कभी महेंद्र की शिक्षा की चिंता ।

मैने अपने एक खत में "किसान आंदोलन" के बारे में सुझाव भेजा था कि," किसानो की समस्याएँ समान के विचारवंतो, बुध्दिजीवियों को ठीक-ठीक समझाने की कोशिश करनी चाहिए । ताकि सामान्य जनता को वे किसानों की हालात अपनी कलाव्दारा बयान करेंगे । उसी प्रकार सरकार से सहयोग कर अपनी माँगों को विस्तृत ढंग से पेश करना चाहिए । इससे बाकी लोंग भी किसानों के साथ रहेंगे और सरकार को समस्या सुलझाने में आसानी रहेगी ।

इस खत पर अरूण का जबाबी खत आया । खत क्या था वह तो जैसे किसानों के उपेक्षित जीवन का शोध-प्रबंध था । इस खत को पढकर लगा कि, कितनी बारीकी सें और नजदीकी से अरूण ने किसानों की वर्तमान स्थिति और समस्याओं का अध्ययन किया था ।

अरूण ने अपने पत्र में एक गंभीर बात की और संकेत किया था, जो मुझे सबसे महत्वपूर्ण लगी । शासन तथा अन्य लोगों की किसान की और देखने की दृष्टि । यही दृष्टि अगर रही तो इस देश कों उसका भारी नुकसान उठाना पड़ेगा । इसी दृष्टि के फलस्वरूप आज की किसानों की पीढ़ी खेती की और उतनी आकर्षित नहीं होती आर्थिक दृष्टि सें संपन्न किसानों के जो परिवार दिखाई देते है वे कितने है ? पाँच प्रतिशत भी उनकी संख्या नहीं होगी । लेकिन दुर्दैव यह है कि, समाज के अन्य वर्ग के लोग उनकी और उंगली उठाते है । दरअसल जो रईस किसान है वे केवल खेती ही नहीं करते उनके उत्पन्न के साधन अन्य भी है । सामान्य किसान तो आज भी उसी स्थिती में है जिसमें बरसों पहले था ।

सारे भूमिपुत्रों के लिए लड़नेवाले, मूलगामी विचार करनेवाले अरूण की आज की स्थिति मन कों बेचैन किए हुए है । सोचता हूँ तो मन कांप उठता है । पर मन तो मेरा कांपता है । वह तो आज भी अत्यंत दृढ तथा अपने विचारों का पक्का है । सबसे आश्चर्य की बात तो यह है कि, अरूण के जीवन की उस घटना के बाद शीला भाभी मे भी परिवर्तन आ गया है । सोचता हूँ क्या यही वह शीला है जो अरूण के आंदोलनों के कारण नाराज हुआ करती थी । वही शीला आज कमर कसकर आदोंलन का नेतृत्व करती है।

वह प्रसंग आज भी आँखो के सामने घूम जाता है । किसानों के एक विराट आंदोलन के समय भीड़ बेकाबू हो गयी । पुलीस को गोली चलानी पडी । सनसनाती हुई एक गोली बेकाबू भीड़ को शांत करते हुए अरूण की जाँघ में लगी । अरूण नीचे गिर पडा और स्वतंत्र भारत का अपना ही एक सिपाही अपने बूटों से अरूण के उसी पैर को कुचलता चला गया । अस्पताल में डॉक्टरों के लाख प्रयत्नों के बावजूद भी पैर की हड्डी जुड नहीं पाई और पैर को काटना पड़ा । हम सारे उस समय अस्पताल मे थें । शीला भाभी तो रो-रोकर बेहाल सी हो गयी थी । अरूण तो निश्चल था । पीडा के कोई लक्षण उसके चेहरे पर नहीं थे । जब हम सब ऑपरेशन के बाद उसे मिलने गये तो उसकी आँखों से कुछ बूँद अकस्मात टपक पडे । इसके पहले कि मै कुछ कहूँ अरूण दृढस्वर में कहने लगा "नही, ये आँसू शरीर की पीड़ा के कारण नही बल्कि दुःख तो इस बात का है कि, अब एक ही पैर से आंदोलन में भाग-दौड नही कर पाऊँगा । उसके इस कथन से शीला भाभी को मानो झटका लगा । सहसा वह अरूण के बिल्कुल पास जाकर सट गई और कहने लगी "नही - - - नहीं अरूण । देखो मेरे ये दोनो पैर भी तो तुम्हारे ही है । अब आंदोलन के समय तुम मेरे पैरों से चलोगे ।

अच्छा लगता है

महेशकुमार शर्मा
द्वितीय वर्ष वाणिज्य

तुम्हारी आँखो मे आँखें डालकर
खामोश जुबां से बतियाना
धडकती साँसों के साज पर
शील का गीत सुनाना
और हमारे उजले माथे पर
स्वेद कणों का झिलमिलाना
देखकर हमारी व्यथित दशा
तुम्हारा धीरे से मुस्कराना
मन को अच्छा लगता है ।
पाकर कभी आमने सामने
हमारी ओर तुम्हारा निहारना
बंद कोमल होठों मे
हमारा नाम पुकारना
देखकर तुम्हारी खामोश मुद्रा
यत्नकर पलकों का उठना
और लाज के मारे एकाएक
पलकों का फिर से गिर जाना
मन को अच्छा लगता है ।

ब्रम्हकुमारी ईश्वरीय विश्व विद्यालय है । वर्तमान समय भारत तथा विदेशोंमे इस विद्यालय के 626 आध्यत्मिक संग्रहालय है । इस विश्व विद्यालय में आध्यात्मिक ज्ञान और सहज राजयोग की शिक्षा निःशुल्क प्रदान की जाती है । जिस के द्वारा मनुष्य अपने जीवन में सच्चे सुख और आन्तरिक शान्ती अनुभव कर सकता है ।

आबू पर्वत के निवासियों को पानी की सुविधा हेतु एक बांध तैयार किया गया है । बाँध समुद्रतल से 4147 फीट ऊँचा है । इस बाँध में 7 करोड 40 लाख गॅलन पानी समाता है । इस प्रकार आबू पर्वत एक रमणीय,मनो-रंजक, ज्ञान प्राप्तिका स्थान है ।

व्यंग्य और एकता के स्वर

ए. आर. तडवी
प्रथम वर्ष कला

भारत में लोकतंत्र को महत्व है । साथ-साथ व्यक्ति के सर के बराबर "टोपी" भी अपना अस्तित्व रखती है । अगर आपके सर पर विशेष ढंग की "टोपी" नहीं है तो आप टोपी पहनना आरम्भ कर दीजिए चाहे आप गंजे ना हो, सर पर हरियाली हो फिर भी अपने-आप को आगे बढाने के लिए आपको टोपी पहननी चाहिए । यह कोई लोकोक्ति नहीं है । बल्कि मै आपके भले के लिये यह कह रहा हूं भाई ।

भारत मे लोकतंत्र है इसमें कोई शक नही, हरप्रकार के जीव-जंतु यहाँ पल रहे है । फूल रहे है । कोई जीव खेत मे चर रहा है । कोई आँखे मूँदकर आराम कुर्सीपर बैठकर अपने उत्कर्ष के बारेमे सोच रहा है । कोई माईक हाथ मे लिए एकता नामकी चिड़िया के बारे मे जानकारी दे रहा है। कोई गेंद के पीछे बेतहाशा दौड़ रहा है। कोई हाथ मे ड़ंडा लिये किसी के पीछे दौड रहा है । कोई राशन की दुकान पर लगे भावों को देखकर 1948 के जमाने को याद करके आँखो मे आये नीर को पोछ 'कर पंथरहा पैसे का पानी पीकर अपने आप को ठंडा कर रहा है । तो कोई किसी सुंदर जीव को देखकर लार टपका रहा है । कोई फाईलों मे उलझा है । कोई जीव आँखों पर काली पट्टी लगाएँ कान मे कर्ण यंत्र लगाएँ डंडा मेज पर जमाते हुए अपना अंतिम निर्णय कह रहा है । कहीं कोई झक मार रहा है ।

कोई क़िसी के पेटपर तो कोई पीठपर पैर देकर आम खा रहा है । कोई किसी की जेब मे या मुँह मे हड्डी डाल रहा है, तो कोई छीन रहा है । यह देखकर कोई भी समझदार व्यक्ति समझ सकता है कि, हम कितनी प्रगति पर है । हमें अगर आगे बढ़ना है तो अन्न-वस्त्र-आवास जैसी बकवास बातें हमें नहीं सोंचनी चाहिए ।

हमारी परंपराएँ रूढियाँ पवित्र हैं । उन्हीं की दुवों से अलग-अलग वर्णोंका जन्म हुवा इन्हीं की वजह से हम रोजी-रोटी के काबिल बने । इन्हीं की वजह से हम में फूट गिरी, दंगे, फसाद हुए, हम अज्ञानी और दबे हुए गिरे हुए रहे । मगर यह परंपरा, रूढियाँ हमें हमारी जान से भी ज्यादा प्यारी है । बालविवाह, सतीप्रथा एवं अन्य पवित्र रूढियों के जो विरोधी हैं वे समाज के दुश्मन हैं, वे देशद्रोही हैं । ऐसे लोगों को गोली से उडा देना चाहिए।

आज भारत प्रगति पथ पर है । नई-नई टोपियाँ बाजार में आ रही हैं । अनेक रंग बिरंगी टोपियाँ जिन्हे देखकर माँ की गोद मे बैठा बच्चा भी लेने के लिये लालायित है । बाजारों, शहरों, हर जगह टोपी ने हंगामा मचा रखा हैं । किसी विशिष्ट रंग की टोपी भैस के आगे बीन बजा कर उसे अपने वश मे करना चाहती हैं । कही गधो की सभा मे जंग का ऐलान कर रही हैं । तो कही फड़लों का मुरब्बा या पूल का पुलाव खा रही हैं । तो कही मुगकी दाल मे कंकड के बजाय एकता बेचने की बात कह रही हैं । तो कोई टोपी गली में अपने मेहबुबा को रिझाने के लिए गली में खडी रहकर सिटी बजा रही हैं । तो कोई किसी की पर्वा करते हुए दूसरी टोपी से प्यार कर बैठता है और उसे अपना लेता हैं । तो कही आपस में झगडा होने के कारण अलग-अलग घर बसा लेते हैं । इतना सब कुछ होने पर भी भारत एक है । अँग्रेज साहब टोपी पहनक़र भारत आये यहाँ से जेब भरकर गये और टोपी हमारे सर मार गये । यह उनकी महानता है । मेरी आपसे सबसे यही प्रार्थना हैं कि, आप टोपी पहनना आरम्भ कर दीजिए । भगवान इन टोपियोंको इतना वजनदार बनाये की टोपीवाले खुदही दबकर शहीद हो जाये ।

प्यार का तराना

मौसम की मुस्कराहट
और शर्मिली शाम
बहारों के सलाम
आएं हैं तेरे नाम ।

कलियों का चटकना
खुशबू का बिखरना
महकी बहकी हवा पर
प्यार का तराना।

मनीष बोरोले
अकरावी विज्ञान

शहर अपना न रहा

अपने हमसायों को जगह दी है
अपनी ही इज्जत लूटा दी है ।
जज्बा दोस्ती का अब न रहा
दोस्तों ने क्या सजा दी है ।
शहर तो अपना न रहा दोस्तों
गारों मे पनाह ली है ।
खूने - जिगर पर हैरान न होना
मेरे अपनो ने दुआ दी है ।
जमाने ऐसे भी गुजरे रफीक
हमने हर किसी से वफा की है ।

रफीक अहमद
एम. ए. (I) हिंदी

बीसवी शति नारी की स्थिती

कु. आरती तिवारी
प्रथम वर्ष वाणिज्य

अबला जीवन हाय । तुम्हारी यही कहानी
आँचल में है दूध और आँखो में पानी।।

कितना सही कहा है मैथिलीशरण गुप्तजी ने।उन्होंने अपने काव्यों में नारी की व्यथा को, विवशता को मार्मिकता से अभिव्यक्त किया है । नारी पर प्राचीन काल से ही अत्याचार होते आ रहे है । और आज भी वह उस पर होनेवाले अत्याचार सह रही है । क्यों? क्यों नहीं लड रही है वह उसपर होनेवाले अत्याचारों के खिलाफ? इस का कारण यह है कि पहले से ही उसे यह शिक्षा दी जाती है कि-

नारी है यह नदिया जैसी ।
जिसका धर्म समर्पण है ।।

नदी और नारी में कुछ फर्क नहीं है । उसे कितने भी दुःख हो वह चुपचाप सहती है और दूसरों को सुखी करती है । दूसरे के सुख में ही अपना सुख समझती है । मैं मानती हूँ दूसरों के सुख में ही अपना सुख है। मगर इसका मतलब यह तो नहीं जो चाहे, जब चाहे नारी पर जुल्म करे और वह चूप रहकर सहती रहे । दूसरों को भी उसकी भावना का आदर और सम्मान करना चाहिए ।

मैं मानती हूँ पति और पत्नी संसार रथ के दो पहिए है । और उसका एक भी पहिया अगर काम न दे तो रथ आगे नहीं बढ सकता । इसका मतलब दोनोंही पहिए महत्वपूर्ण है । इसमें भेद करने का सवाल ही नहीं उठता । पत्नी को भी पति के समान मान सम्मान मिलना चाहिए । उसे भी जीवन का महत्वपूर्ण हिस्सा मानना चाहिए । मगर यह कितनी जगह दिखाई देता है । कई जगह तो पत्नी को उसके अपने घर में ही दासी, नौकरानी जैसा रखा जाता है । उसपर तरह-तरह के जुल्म ढाये जाते हैं । पुरुष की यह भूमिका होती है कि, मैं कमाता हूँ, थककर आता हूँ । बाहर से आते ही मेरी सेवा करना तुम्हारा धर्म है । पत्नी ऐसा इसलिए करती है क्योंकि वह उसे सच्चा प्यार करती है । इसके पीछे उसकी प्यार भरी भावना रहती है । उस समय वह स्वयंको एक नौकरानी या दासी नहीं समझती । पर पुरुष को लगता है वह उसके पैसों पर पल रही है इसीलिए यह सब करती है ।

अब हम इक्किसवीं सदी में कदम रखने जा रहे हैं । मगर आप ही बताइए नारी कितनी स्वतंत्र है? उसे कितना मान सम्मान मिल रहा है । उसे आज भी बाहरसे आने में देर हुई तो तरह तरह के सवाल करके उसे परेशान किया जाता है । और उसी जगह पुरुष हो तो उसे सब गलतियाँ माफ रहती है । चाहे कितनी बडी ही क्यों न हो । कई जगह तो नारी आज भी सोलहवीं सदी की नारी जैसी रहती है । उसे इतना तक मालूम नहीं कि दुनिया कहाँ से कहाँ तक पहुँच गयी है । वह इतने बँधनों में बँधी है कि शिक्षा, पढाई मिलनी तो बहुत दूर रही । शिक्षा के बारे में सरकारने जादा सहुलियत दी है । पर स्त्री शिक्षा के बारेमें सरकार को जादा सफलता नहीं प्राप्त हुई । इसके पीछे भी कुछ कारण है । माँ, बाप कहते हैं लडकी को जादा पढा लिखाकर हम क्या करें, उससे हमें क्या फायदा? इसी कारण हमारे समाज में आज भी कई लोक जादा पढी लिखी लडकी को अच्छा नहीं समझते । आज भी कई मर्द

औरत को सिर्फ घर और बच्चों तक सीमित रखना चाहते है ।

पुरुष जब जीवन के यश की सिढ़ीयाँ पार कर शिखर पर चढ जाता है तो नारी खुशी से फूली नहीं समाती और जब नारी को यश मिलकर उसको मान सम्मान मिलता है तो पुरुष का अहंकार जाग जाता है । उसे जलन होने लगती है । वह नहीं चाहता औरत की उन्नती हो । वह उसे प्रेरणा देने के बजाय पीछे खिंचता है । और उस औरत से कहता है तुझे मान सम्मान चाहिए या घर । तुम्हे दोनों में से किसी एक को चुनना होगा । बेचारी बहुत मुश्कील में फँस जाती है । आखिर उसके मन पर हुए परंपरागत संस्कार जाग उठते है । वह सब छोडकर घर को ही चुनती है । कैसा जीवन है यह नारी का । कब सुधरेंगी हमारी यह दुनिया ।

हिंदुस्थान में लडकी का जनम लेना ही सबसे बडा पाप है । पैदा होते ही घर-वालों के चेहरे ऐसे उतर जाते है जैसे लडकी नहीं जन्मी कोई भटक गया है । बस यही से भेदभाव और अन्याय का सिलसिला शुरु हो जाता है । आज हम विज्ञान युग में रहते है । फिर भी हम "गर्भजल परीक्षा" द्वारा पहले ही लडका होगा या लडकी यह जाँच करते है । क्या फर्क पडता है इन्हे लडका या लडकी से क्यों नहीं लोग लडकी को पाकर खुश होते। पुरानी दकियानूसी विचारों में फँसे हम बातें तो समानता की करते हैं । लेकिन हकीकत में सब दिखावा ही है । लडकियों को कदम कदम पर शक की निगाहों से देखा जाता है । और जवान होते ही हम पर मानो आफत आ जाती है । प्यार करनेवाले बाप, भैय्या सबकी नींद हराम हो जाती है । वे हमें जल्द से जल्द किसी के हवाले करने की सोचने लगते हैं । नहीं सोचे तो समाज उनकी नाक में दम कर देता है । लडकी जवान हो गयी है, और ये आराम से बैठे हैं उसकी शादी नहीं कर रहे है । बस आ जाती लडकियों की शामत ।

बाप और भाई जल्द से जल्द अपनी बेटी, बहन के हाथ पिले करवा देते है । अब यह लडकी का भाग्य है कि उसे जिंदगी मिलती है या मौत । क्योंकि विवाह के बाद बाप का घर उसके लिए पराया हो जाता है । ससुराल में घुट-घुट कर जीने और अपमानित होने के बावजूद भी वह अपने मायके नहीं रह सकती । बेटी ससुराल में दुःखी है यह जानने के बाद भी मायके वाले उसे अपने पास रखने को तैयार नहीं होते । यह कहकर फिर वापस दरिन्दों के बीच भेज देते है कि बेटी वही घर तुम्हारा असली घर है । यहाँ तो तुम बतौर मेहमान थी । जिस घर में तेरी डोली जायेंगी वही से तेरी अर्थी उठेंगी । चूल्हे की लकडी चुल्हे में ही जलनी चाहिए शादी के बाद तुम्हे सब को समझ लेना चाहिए । इस तरह मायके चली आनेसे काम नहीं चलेगा । और कहते है हमने जो किया अच्छा ही किया है । और अगर वहाँ कुछ बुरा हुआ तो कहते है तेरा नसीब हम क्या करे । वाह रे लोग । वाह ! रे समाज ! लानत है ऐसे समाजपर !

दहेज कल तक नवविवाहितोंकी सहुलियत की एक रस्म थी । आज वह लडकी वालों के लिए एक विवशता बन चूकी है । आज दहेज को लेकर न जाने कितनी विवाहिता-ओंकी हाथों की मेहंदी मिटने के पहले ही मौत की नींद सुला दिया जाता है । क्यों नहीं हमारी युवा पीढी आगे आकर इस घिनौनी परंपरा और रूढी को रोकती? दहेज जैसी बुरी प्रथा के लिए कानून काफी नहीं है । उसके लिए सारे समाज से सामु-हिक प्रयत्नों की आवश्यकता है । दहेज के लिए नारी पर होनेवाले अत्याचारों के विरोध में प्रत्येक व्यक्ति को आवाज उठानी चाहिए।

दहेज लेना या देना अपने हाथ में है रुपयों के लिए नारी जाति का इतना अपमान कब तक होता रहेगा? सब कहते हैं हमारी संस्कृति उच्च और श्रेष्ठ है । फिर क्यो यहाँ नारी जाति का अपमान किया जाता है? महाभारत में द्रौपदी और रामायण में सीता पर उनकी कुछ गलती न होते हुए भी समाज ने अत्याचार किये । पर अब यह सब नहीं चलेगा । नारी पुरुष के कंधे से कंधा मिलाकर चल रही है । आज ऐसा कौनसा काम या जगह है जहाँ नारी नहीं पहुँची । लेकिन अभी भी नारी पूरी तरह

प्रगत नहीं हुई है । इससे जादा प्रगति उसने करनी चाहिए । अपने साथ ही और स्त्रियों को उसे प्रेरणा देनी चाहिए । उन्हें आगे लाना चाहिए । कोई यह नहीं कह सके नारी अबला है । हमें समाज को बता देना है नारी सबला है । इसलिए हमें बहुत कठिनाईयाँ सहनी होगी ।

मंझिल बहुत दूर है,जाना वहाँ जरुरी है। रास्ता मुष्किल है पर मंझिल तक पहुँचना है ।

अपने अधिकारों के लिए नारी को लडना पडेगा । नारी की प्रगति के लिए नारी को ही आगे आना होगा । तभी नारी आत्मसम्मान से जी सकेंगी ।

एक दर्द काफी है

एक दर्द काफी है जीने के लिए
अनमोल कर्ज है काफी जीने के लिए ।
शिद्दते - प्यास से मरा जाता है वह
खुमार आँखो का काफी है पीने के लिए ।
मेरा सीना है मोहब्बत चीर के देख लो
धागे अरमां के काफी है सीने के लिए ।
कहते हैं आजकल गरमी है बहुत
तेरा दीदर काफी है पसीने के लिए ।
झूम उठना जब वह आ जाये रफीक
मैं क्यों जाऊँ मैकदा पीने के लिए ।

रफीक अहमद
एम. ए. (I) हिंदी

राष्ट्रभाषा

हरी काळे (सी. आर.)
तृतीय वर्ष कला

भारतीय संस्कृति की महानता की द्योतक संस्कृत भाषा,हमारी देशभर में बोली जानेवाली बहुसंख्य भाषाओं की जननी है । आज संस्कृत बोलनेवालों की संख्या तो सारे भारत में बहुत कम है । आज देशभर में कोई भाषा ज्यादा से ज्यादा बोली जाती है और समझी जाती हो तो वह है हिंदी । हिंदी बहुत सरल,सीखने में आसान और उपयुक्त सम्पर्क भाषा है ।

वास्तव में सारे संसार में तीन हजार परिनिष्ठित या साहित्यिक भाषाएँ है और उनकी अनगिनत बोलियाँ तथा उपबोलियाँ है । बोलने वालों की संख्या को अगर ध्यान में लिया जाता है,तो चिनी भाषा संसार मे पहले नंबर पर है । अंग्रेजी दूसरे तथा हिंदी तीसरे नंबर पर है । बाकी भाषाएँ बोलनेवालोंकी संख्या की दृष्टि से पीछडी हुई है ।

चिनी भाषा सीखने तथा समझने में अत्यंत कठिन भाषा है । मूल अँग्रेजी बोलनेवालों की संख्या बहुत कम है । हिंदी भाषा सीखने में सरल,लिखने में आसान,बोलने में सहज तथा सामर्थ्यशाली भाषा है ।

जब भारतीय संविधान बना तब यह निर्णय किया गया था कि,हिन्दी भारत की संघ भाषा होगी लेकिन 1965 तक परिवर्तन की सुविधा के लिए अंग्रेजी भी रहेगी । हिंदी के संवर्धन और विकास के लिए केन्द्रीय सरकार ने एक "केन्द्रीय हिन्दी निदेशालय" नामक विभाग की स्थापना की । इसकी देखरेख में अनेक पारिभाषिक कोशों का निर्माण हुआ । जनता में इन कोशों का पर्याप्त प्रचार भी किया गया ।

संविधान ने हिन्दी को राष्ट्रभाषा के रूप में स्वीकारा । परंतु प्रत्यक्ष रूप में इसे स्वीकारा गया है या नहीं यह देखना आवश्यक है । इस निर्णय के खिलाफ आंदोलन चला,मतभेद हुए । हिन्दी राष्ट्रभाषा होने के लायक नहीं यह बरसों पहले तर्क था । हिंदी के पारिभाषिक शब्दों को लेकर भी कुछ आक्षेप थे । लेकिन आज हिन्दी की लोकप्रियता बढ गयी है । फिर भी थोडा विरोधी वातावरण जरूर है ।

अपने विचारों की अभिव्यक्ति का माध्यम भाषा होती है । लेकिन भाषा का महत्व इतना ही नहीं है । किसी भी राष्ट्र के लिए उसकी राष्ट्रीयता,उसका सम्मान और एकात्मता के लिए राष्ट्रभाषा की आवश्यकता होती है । धर्मनिरपेक्ष बहुभाषिक तथा - संघराज्य भारत के लिए स्वातंत्र्य के पूर्व से ही एक राष्ट्रभाषा की आवश्यकता महसूस हुई, यह स्वाभाविक था । तब उत्तर प्रदेश,बिहार,मध्यप्रदेश,राजस्थान,हरियागा और हिमाचल राज्य इन छः राज्यों की भाषा हिंदी थी । उसी प्रकार विशुध्द रूप सें हिन्दी बोलने, उसे अपने सम्पूर्ण कार्योमें व्यवहत करनेवालों की संख्या लगभग 20 करोड़ थी, आज इससे ज्यादा है । इसके अतिरिक्त अहिन्दी भाषी राज्यों में विधार्थी हिन्दी पढ़ते थे । यह क्रम चालीस वर्षोसे चल रहा है । देश के बड़े बड़े शहरों – बम्बई,दिल्ली,कलकत्ता आदि मे हिन्दी बोलनेवाले काफि तादाद में रहते थे,आज भी है । इन सबको मिलाकर हिन्दी बोलने,समझने और लिखने-पढ़नेवालों की संख्या लगभग पच्चीस करोड़ थी । पचास करोड़ जनसंख्यावाले भारत में लगभग आधे लोग हिन्दी जानते है और समझते हैं । अंग्रेजी बोलनेवाले,समझने और लिखने पढने वालों की संख्या कुल मिलाकर मुश्किल सें एक करोड़ के लगभग होगी । भारत की भाषाओं मे कोई भी अन्य भाषा ऐसी नहीं होगी जिसके बोलने-समझनेवालों की संख्या 5-6 करोड़ सें अधिक हो । इन बातों को मद्येनजर रखते हुए संविधान समिति का "हिन्दी-राष्ट्रभाषा" निर्णय कितना सही था इसका अंदाजा लगता है ।

कुछ लोग हिन्दी का राष्ट्रभाषा के रूप में विरोध करते है । यह बात अत्यंत खेदजनक है । आखिर इस विरोध के पीछे ऐसी कौनसी बात है जो हिन्दी का प्रखर विरोध करने के लिए कुछ राज्यों की जनता को मजबूर करती है । वास्तवमें यह बात राजनीति के अलावा कुछ हो ही नाही सकती ।

राष्ट्रभाषा हिन्दी के विरोध में जो तर्क उपस्थित किए जाते है वे बेबुनियाद है । अंग्रेजी का भूत कुछ लोगोंपर अंग्रेज यहाँसे जाने के बाद भी कायम है । इसमें संदेह नहीं कि,अंग्रेजी का अंतर्राष्ट्रीय महत्व है । परंतु हमारा विरोध अंग्रेजी भाषा से न होकर अंग्रेजियत से है । संपर्क के लिए अंग्रेजी के बजाय हिन्दी ही होनी चाहिए ।

अंग्रेजी एक विदेशी भाषा है । जिसका शब्द व्याकरण प्रकृति आदि की दृष्टी से भारत की किसी भी भाषा से कोई साम्य नही है । अंग्रेजी न सीखने से भारतीय विद्यार्थी विदेशों में अध्ययन करने नहीं जा सकेंगे यह भी युक्तिवाद अंग्रेजी समर्थक पेश करते है । आज बहुत सारे अंग्रेज भक्त प्रशासन में वरिष्ठ अधिकारी है । दक्षिण भारतीय नेताओं के,अधिकारियों के सरकारी उच्चपदस्थों के बच्चे देशी-विदेशी अंग्रेजी स्कूलों में अंग्रेजी माध्यम सें ही शिक्षा प्राप्त कर रहे है और हिन्दी नहीं जानते । हिन्दी का महत्व बढने पर उनको भविष्य में उँची सरकारी नौकरियाँ नहीं मिल सकेगी, यह डर उनके मन में है । परंतु इसका अर्थ यह नहीं है की हम अंग्रेजी जाननेवाले दो प्रतिशत लोगों को नौकरी दें और बाकी 98 प्रतिशत लोगों को हवा पर छोड दे । अंग्रेजी जिसे सीखनी है सीख सकते है ।

हमारे संविधान ने इस बात को स्पष्ट रूप से स्वीकार किया है कि प्रत्येक राज्य का शासन उनकी भाषा में होगा । जैसे महाराष्ट्र का मराठी में, कर्नाटक का कन्नड़ में । केवल राज्य से राज्य तथा राज्य और केन्द्र में सम्पर्क के लिए हिन्दी भाषा का प्रयोग होगा । इससे यह बात स्पष्ट हो जाती है कि हिन्दी किसी अन्य भाषा के अधिकार को छिनना नहीं चाहती बल्कि,हम तो देख रहे है कि अनेक राज्यों में शासन अंग्रेजी भाषा का प्रयोग कर रहा है और लोग हिन्दी के नाम सें चिल्ला रहे है ।

हिन्दी ही राष्ट्रभाषा के लिए उचित क्यों है इसके बारें में संख्या के अलावा कई सबल तर्क दिए जा सकते है । हिन्दी भारत की सम्पर्क भाषा (राष्ट्रभाषा) मानी गयी है,इसलिए अहिन्दी भाषियों के लिए हिन्दी का सामान्य ज्ञान ही अपेक्षित है । यह जरूरी नहीं कि वे हिन्दी भाषा और साहित्य के विद्वान बन जाये यदि इस बात को स्पष्ट कर जनता को समझा दिया जाय तो भारत के कुछ राज्यों मे होनेवाला हिन्दी-विरोध तुरन्त शान्त हो जायेगा । परन्तु हमारे स्वार्थी अंग्रेजी भक्त अधिकारी और नेता जनता को यह बात समझा कर अपने पैरो में कुल्हाड़ी मारना नहीं चाहते क्योंकि ऐसा हो जाने पर उनका और उनके बच्चोंका महत्व और विशेषाधिकार समाप्त हो जायेगा ।

भारतीय भाषाओं के साहित्य में काव्य-रूढियाँ, कविसमय, दृष्टान्त,इतिहास,दर्शन,धार्मिक मान्यताएँ आदि लगभग एक समान प्रयुक्त हुई है । काव्यशास्त्रीय मान्यताएँ लगभग संस्कृत काव्य शास्त्र से प्रभावित और अनुप्रेरित रहने के कारण सभी भारतीय भाषाओं में समान रूप से गृहीत है । व्याकरण की दृष्टि से भी हिन्दी विषय लिंग-भेद और उससे संबंधित क्रियाओं को छोड़कर अन्य बातों में कम से कम उत्तर – भारतीय भाषाओं में तो काफी समानता है । इन समानता कें कारण ही अहिन्दी भाषियों को हिन्दी का अध्ययन करना अंग्रेजी की अपेक्षा अधिक सरल और सुविधाजनक है ।

हिन्दी भाषी राज्यों को छोड़कर प.बंगाल गुजरात,महाराष्ट्र इन तीन राज्योंद्वारा भी हिन्दी को राष्ट्रभाषा बनाने या उन्हें उसे स्वीकारने में न उस समय ऐतराज था न आज है । बल्कि उन्होंने स्वयं इन राज्यों के नेताओं ने हिन्दी के महत्व को जाँचा,परखा और उसको मान्य किया ।

अंग्रेजी-भक्तो ने अहिन्दी भाषियों में हिन्दी साम्राज्यवाद का जो भय फैला दिया है वह पूर्णतः निराधार है और उनकी क्लुषित प्रवृत्ती का परिचायक है । इसीप्रकार हिन्दी के कुछ कट्टर समर्थक अपने उत्साह से आक्रान्त हो कुछ ऐसी गलतियाँ कर रहे है जिनके कारण अहिन्दी भाषी राज्यों मे हिन्दी का विरोध होने लगा है । भारत के सम्पूर्ण राज्योंमे हिन्दी का केवल सामान्य ज्ञान ही अपेक्षित है । कुछ लोग भाषा का धर्म से ताल्लुक मानते है लेकिन ऐसी बात नहीं है । धर्मपरिवर्तन कर देने से भाषा

परिवर्तन नहीं हो जाता न हीं भाषा किसी एक व्यक्ति की क्लाकृति है । भाषा का प्रचलन समाज में होना है व समाजद्वारा ही स्वीकृत की जाती है । हिन्दीभाषी राज्योंमें भी हम यह देखते है कि,हिन्दी की स्थिती कितनी दयनीय और उपेक्षित है, तो मन क्षोभ और ग्लानि से भर उठता है । सरकार का सारा काम अंग्रेजी में, हिन्दी साहित्यकारो तथा समर्थक नेताओं के बच्चे अंग्रेजी माध्यम के स्कूलों मे पढ रहे है । वहाँ दुकानों,कार्यालयों,संस्थानों आदि सभी के सूचना पट्ट आपको अंग्रेजी में ही मिलेंगे । यह स्थिती हिन्दी राष्ट्रभाषा के संबंध में हिन्दी भाषी राज्यो के लिए हास्यास्पद है ।

परंतु आज हिन्दी भाषा राष्ट्रभाषा के रूप में धीरे-धीरे वह सम्मान प्राप्त कर रही है जो उसे मिलना चाहिए । सरकार की नीतियाँ हिन्दी के प्रति अत्यंत जागरूक और कठोर बनती जा रही है । समस्त हिन्दी-भाषी राज्यों ने परस्पर हिन्दी में ही पत्रव्यवहार करने का निश्चय किया है और इस निश्चय को कार्यरूप में परिणत भी किया जा रहा है । केन्द्र सरकार द्वारा डाक,रेल,बैंको तथा स्कूल अध्यापकों,सरकारी कर्मचारियों को कार्यालयीन कामकाज में तथा अन्य कई क्षेत्रोंमें हिन्दी की रूचि रखनेवालों को प्रोत्साहित किया जा रहा है । उसीप्रकार हिन्दी साहित्य,हिन्दी फिल्में,खेल,राजनीतिज्ञ आदि के द्वारा भी राष्ट्रभाषा हिन्दी को उचित बढावा मिल रहा है । नये हिन्दी प्रेमी बन रहे है। यह सुधरी हुई स्थिती है । जिसे निरंतर बढाने का प्रयास हर भारतीय नागरिक को करना चाहिए तभी भावात्मक एकता,राष्ट्रसम्मान,राष्ट्रीय एकात्मता आदि बातें सहज साध्य हो सकेंगी सारा संसार भारतवर्ष की इस नयी शक्ति से चकाचौध हो उठेगा ।

जीवन

जीवन की अपेक्षा क्या है?
मुष्टिमेय सुरु ही ना ।
पर,
हम तो अगस्त्य की तरह
चुल्लुओं से सोखते रहते है दुःख ।
जीवन क्या है?
आबे गुलाब या तेजाब
बदबू या खुशबू नायाब
जीवन क्या है?
अनलखंड या तुषार पिंड
कटक कहेंगे प्रचंड या श्रीत श्रीखंड
जीवन कैसा है?
जैसा आप करतें है ग्रहण
कहें
जिससे होता हो अपना मन प्रसादन,
पर,
जीवन तो है
अनिश्चित सतत आत्महनन ।

महेशकुमार शर्मा
द्वितीय वर्ष वाणिज्य

माउन्ट अबू

मनिषा महाजन
एफ्. वाय. बो. कांम्.

राजस्थान की मरुधरा में जहाँ एक ओर रेत के विशाल टीले दृष्टिगोचर हाते है,वही दूसरी ओर इसके दक्षिण पश्चिम में फैली हुई अरावली पर्वतमाला में अपने सौन्दर्य एवं शीतलता के लिए राजस्थान का स्वर्ग कहलाने योग्य आबू पर्दत आता है । प्राकृतिक सौन्दर्य का यह प्रांगण अपने भीतर प्राचीन इतिहास एवं संस्कृति का एक विशाल खजाना समेटे है । 1822 में एक अंग्रेज यात्री जनरल टॉड ने यहाँ के स्वच्छ एवं स्वास्थप्रद वातावरण का अनुभव कर 1840 में अपने साथियों को स्वास्थ लाभ हेतु यहाँ भेजा था ।

यह पर्वत 24·36 अक्षांश उत्तर व 72·43 देशान्तर पूर्व में स्थित है । यह लगभग 30 किमी·लम्बा एवं 12 किमी·चौडा है । इसका उपरी विस्तार 12 मील लम्बा व 2·3 मील चौडा है । इसकी सबसे उँची चोटी गुरुशिखर लगभग 5653 फीट ऊँची है । वन्य प्रदेश होने के कारण यहाँपर विभिन्न जडीबूटियाँ व फल आदि प्राप्त होते हैं । आम,जामुन,करौंदे आदि यहाँ के विशेष फल है । यहाँ के निवासी विशेषतः राजस्थान के आदिवासी भील व परमार ॥राजपूत॥ हैं । पुराणों में जो गाथाएँ प्राप्त हुई है उनके अनुसार आबू हिमालय का पुत्र माना जाता है । प्राचीन काल में आबू पर्वत पर भगवान शंकर के भक्त रहते थें। इससे पूर्व वशिष्ठ मुनि यहाँ तप करते थें । कहा जाता है कि इस स्थान पर एक गड्ढा था जिसमे एक बार मुनि की गाय कामधेनु गिर गयी थी। मुनि के तप से प्रभावित हो सरस्वती नदी ने अपने जल से इस गड्ढे को भर दिया व कामधेनु तैरकर बाहर आ गई किन्तु पानी से भरे इस गड्ढे से हानी होने लगी । इस पर वशिष्ठ मुनि ने शिव से इस संकट से छुटकारा प्राप्त करने की प्रार्थना की । भगवान शिव के कहने पर कैलाश पर्वत ने नन्दीवर्धन द्वारा एक पर्वत श्रृंखला उत्पन्न कर दी जो "अर्बुदा" कहलाथी। समय के साथ अर्बुदा ही "आबू" कहलाया ।

आबू पर्वत यह बहुत रमणीय स्थान है । जहाँ देखने लायक बहुतसे स्थान है । "नक्खी झील" यह सुन्दर सरोवर हरीभरी घाटियों के मध्य रमणीय और आबू पर्वत का अद्वितीय आकर्षण केन्द्र है । एक पौराणिक कथा के अनुसार इस तालाब को बालम रसिया नम्मक एक तपस्वी ने अपने हाथ के नख से खोदकर बनवाया था । इसी कारण यह "नक्खी तालाब" के नाम से प्रसिध्द हुआ । इस तालाब के विषय में हिन्दुओं में मान्यता है कि इसमें स्नान करने पर गंगा नदी में नहाने का सा पुण्य प्राप्त होता है । अन्य विचित्र आकार की शिलाएँ एलिफेन्टा,नेकेड-रॉक, बुल डॉग-रॉक आदि है।

यह एक सनातन सत्य है की,आबू पर्वत अपने प्राकृतिक सौन्दर्य के लिए ही प्रख्यात है जब सूर्य अपने क्षितीज में संध्या समय में जाता है । तो वह दृश्य अकल्पित व अति सुन्दर आनन्द प्रदान करता है । यहाँ पर सूर्यास्त दर्शन हेतु अनेक ऊँचे आसन बने हुए है । इस पॉइन्ट से हजारों फीट नीचे खुले मैदानों व सुन्दर जंगलो का दृश्य अत्यंत आकर्षक व रमणीय लगता है । संपूर्ण भारत में यह स्थान अपने आप में अद्वितीय है जहाँ से अस्त होते हुए सूर्य के दर्शन सम्भव है ।

शहर के मुख्य बाजार के नजदीक लाल पत्थरों से बना हुआ शिवमंदिर हैं । मंदिर के शिखर के उपर शिवलिंग बना हुआ है,जिसके उपर स्वयं इन्द्रदेव वर्षा रूपी जल का अभिषेक करते है । भीतरी भाग में भगवान शंकर का विशाल शिवलिंग है । एक पहाडी के 35 टन वजन के पत्थर में से प्रख्यात शिल्पकारोंने उसे नराशंकर बनाया है । आबू पर्वत में "प्रजापिता

राष्ट्रीय सेवा योजना कार्यकारिणी

भूगोल विभाग आयोजित पर्यावरणशास्त्र कृति-सत्राचे प्रसंगी डॉ. गुप्ते यांचा सत्कार करतांना मा. प्राचार्य नेमाडे. उजवीकडे (बसलेले) प्रा. प्र. र. करमरकर.

राष्ट्रीय सेवा योजना विशेष हिवाळी शिबीर (जिल्हास्तरीय) १९८७-८८ प्रसंगी म. प्राचार्य उपस्थितांचे स्वागत करीत असतांना.

रा. से. योजना जिल्हास्तरीय विशेष हिवाळी शिबीर ८७-८८

विद्यार्थी श्रमदान करीत असतांना.

SHAKESPEAREAN TRAGEDIES

Miss. SWATI PATHAK
T. Y. B. A. Eng. (Spl.)

Shakespeare's art has a special style. His literture has a high and unusual personality. The tragedies depicted by him are more famous, interesting and exciting than his comedies and different from the other tragedies of that time. So to talk about shakespearean tragedies is one of the interesting things.

Let us see first, the subject of his tragedies, such a tragedy brings before us a considerable number of persons. Chiefly it is the story of one person; of the hero or of most of two persons;- the hero and the heroine. Most of the tragedies like 'Macbeth' kinglear' are of hero only. But some love-tragedies like ' Antony and Cleopatra' are of two persons.

Bradley has conveyed the subjects of shakespearean tragedy in a remarkable sentence, 'It is in fact a tale of suffering and calamity conducting to death' The sufferings and calamities are exceptional unexpected and effective due to it's contrast with the previous glorious life of the hero. The main source of tragic emotions is calamities and sufferings- e.g. pity has a larger part in king Lear.

Greak tragedies or mediaval tragedi es had a certain notion of the tragic fact, i.e., A total reverse of fortune, coming in awares upon a man who 'stood in high degree' happy and apparantly secured' It means man is regarded as a puppet in the hands of the power which falls him down. But shakespeare has thron away this idea of tragic fact. He holds in on himself rerponsible for his ruin.

Shakespeare has always provided the tragedies in which we find the towering personalities 'Othello' is the General of the Republic, "Macbeth' is also very brave. The tragedy of a great man is concerned with the whole nation and when he falls down from top to dust. We feel very sorry.

Secondly, we get that the calamities have taken place mainly from the action of men. Men appear as agents and it means the prominant factor in shakespearean tragedy, with shakespear'charector in destiny'

(i) The abnormal conditions of mind are represented, but not as the source of events e.g. Macbeth did not kill Duncan because he saw a dagger

in the air.

(2) Supernatural element is also used in some of the tragedies, In 'Hamlet'- 'Ghost' appeared, while in Macbeth''Ghost' & witches appeared, But the element is used as an illusion.

(3) Chances of accidents are also there e.g. Desdimona drapped her handkerchief at the most fatal of moments.

These three elements are subordinate for actions.

The action lies in conflict in tragedies.The conflict is between the hero and the other party or between two graps in one of which the hero is the leader and the consequence of this conflict is the end of the hero. There is one more conflict which takes place in the hero's soul. 'Macbeth' thinks too much whether to murder Duncan.

Shakespeare belives in mans deeds more than his fate. It is also shown the spiritual power disturbs the hero's mind The same conflict brings tragedy, so to express the charecter actions are more important. Let us turn to the common and different points of natures of the hero's. The first significant feature is that they all are exceptional beings. We come to know that in shakespearean tragedies the hero is the person of high degree or the public importance. His calamities are also uncomman but after all he is not a paragon. shkespeares hero's have a number of virtues but along with these one single flow and the same flow leads him towards his own ruin. It is a fatal gift.

The main source of fatality lies in the actions of man. Through "Hamlet" Shakespeare reflects "Our thoughts are ours their ends none of our own" Secondly we came to know that we act freely and yet our action binds us. e.g. Lady Macbeth who thought she could dash out her own child's brain, finds herself bounded to death by the smell of a strenger's blood Thirdly we become aware of man's misfortune found in accidents. The fourth impression is that "Man acts according to his own charecter"

While some impressions are absent. There is no trace of fatalism in its more primitive crude and clear forms. We don't receive the impression that a family concerned with a hideous crime in early days doomed in later days to continue a career of protendous calamities and sins.

Accidents and chances, fate,actions,supernatural element evil these elements are described as moral order. The central fact of tragedy and main cause of catastrophe is human action and action and results are bound to each other. So the catastrophe is the return of this action on the head of agents poetic justice is absent from shakespeares tragic picture of life. But he believes "the doer must suffer" We also get that villain never gets victory and prosperity at

last. Macbeth achieves the crown but ofter so much he had to suffer.

Fate or good and evil is moral order with shakespearean tragedy, the chief source of convulsion is never good e.g. Iago in othello the comparitively innocent hero shows some marked defects – pride suspectibility simplicity jealousy precipitancy etc. These elements take them towards doom. Let us not turn to the construction. Shakespearen tragedy can be divided into three parts 1) Exposition 2) the definite begining and growth 3) result of the conflict in a catastrophe.

The use of this scheme is naturally capricious. The first part glides into the second and the second into third. In his exposition method the process of merely acquiring the information is unpleasant and the direct imparting of it is undramatic He uses a prologue. With Shakespear not only speaches but actions and events are also important. In general his expositions are masterpieces.

The openings of the plays are quite thrilling and attractive Macbeth opens with the witche's scene with storm thunder and supernatural alarm. In most of the plays the hero does not appeared in the beginning but makes us to think about him. on the other hand the opening makes us aware of some strong power. Macbeth opens with in auspicious hint. "Fair is faul and faul is fair."

The rise and development of conflict -

1) At the certain places in action the conflict goes to the highest point and our tension goes to extreme but through the whole tragedy there is an alternation of rises and falls in the tension some kind of variation of pitch is found for the sake of relief.

2) The principle of alternation is found again in action. Hope, Fear or the mixture of the both occurs.

3) There enters such a critical point in the conflict, at which the conflict takes place. This crisis comes near the middle of the play.

Macbeth and Julious ceasar both the tragedies contain the simplicity of the constructional effect. But in "Romio & Juliet" and Hamlet being more evil the heros do not get victory up to the end too. The construction of "Richard-II" and Richard III is intreatable "King lear" has an abvious double action from the view of construction othello is quite different from the other tragedies.

Most readers would find that to their minds Julious ceaser, Hamlet, king lear and Macbeth have all a tendency to drag in the fourth act. The crisis in which the ascending force reaches its top is followed quickly and this makes us feel a sudden tragic change in the movement

some times we find a peculiar effect and we are reminded of the state of affairs in which the conflict began. The quarral scene shows the charecteristics of the hero. It also provides relief and novelty. This new emotion though pathetic, is accmpanied by beauty. Sometimes humarous passages are found.

Bradley has added three remarks refering to the final section of tragady.

(1) Shakespeare introduces scenes of battle. e.g. Richard III, king Lear etc.

(2) Shakespeare very rarely makes the least attempt to surprise by his catastrophes.

(3) Sometimes our attention is driven from the centre figure to the side figure in the highest degree. eg. Lady Macbeth's sleep walking scene.

Bradley says. — 'Though he is a concious artist sins against arts? After all, he is the master who has handled the tragedies by his own manner. which is truely able to attract us.

FRAUD

Never would I dare to love,
If only I know,
"Love" was such a fraud
a tragedy and much more.
For in those days I did forget that
rigid rate of life----
"Nothing is free in the world'
Basking I lay in Fulfilment of desires
Overwhelmed by the impact of love,
Now I pay for all the dues
With interest and much more
Much more for the lesson that
I may never love again.

Avinash Borole
S.Y.B.Com

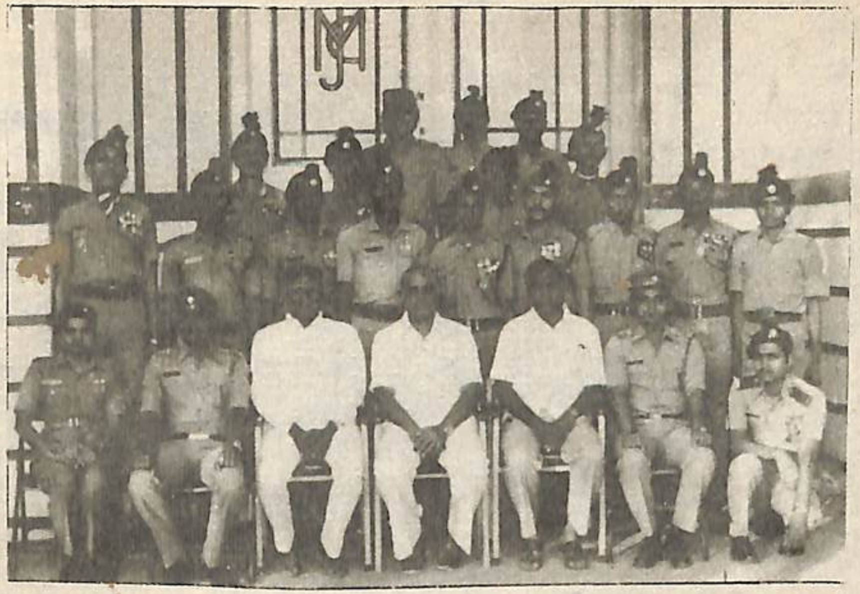

एन्.सी.सी. रँक होल्डर्स (विद्यार्थी)

एन्.सी.सी. रँक होल्डर्स (विद्यार्थिनी)

N.C.C. दिनानिमीत्त संचालनाचे निरिक्षण करतांना संस्थेचे अध्यक्ष मा.डॉ. आण्णासाहेब बेंडाळे.

राष्ट्रीय पातळीवरील एन.सी.सी. शिबिरांतून प्रावीण मिळविणारे विद्यार्थी व विद्यार्थिनी.

GANDHIJIS CONTRIBUTION TO POLITICAL THOUGHTS

P. D. PATIL
T. Y. B. A. (Eng.)

Mahatma Gandhi was not really a systematic thinker in the field of political philosophy But, since he has stressed some fundamental ideas for the reconstruction of society, this view may be considered. He was an inspired leader and prophet bearing some resemblance to Socrates & Buddha. His personality adds weight to his ideas.

Mahatma Gandhi was not a theortical analyst but he was a man of action and also a writer of great force and power. His writings reveal his personality. His greatness lay more in his lofty character and his political and moral leadership than in his political ideas. He never claimed to have originated any new system of thought, what he did was to put into practice the eternal truths, contained in the great religious books. He himself said that there was no specific "ism" like Gandhism. Gandhiji devoted his energies to the pressing problems of his times. Though not an academic philosopher or a systematic conceptual (philosophical) thinker he had, however, a scientific spirit and was always experimenting with truth. Gandhism is not a well worked out political philosophy but it is quite comprehensive and synthetic.

The problems of the regeneration of humanity has been a subject of enquiry and attention at the hands of several thinkers, Gandhiji also wanted the moral liberation and nobility of man. He felt that social sciences should have an ethical orientation. In this respect he did not differ much from the western social idealists, caodists and humanists. Gandhiji made the traditional moral techniques the effective instruments of political action. He combined in himself moral virtue of political action. He combined in himself moral virtue and political grandeur. He was a great nationalist for whom political opportunism had no meaning. More than merely being a politician or a statesmen he was a power in world politics. His greatness is comparable to Ashoka, Lincoln, Buddha and Saint Paul, etc.

Gandhiji's leadership was unique because of his successful application of the techniques of non-violence at the political level. The 'satyagraha' in south

Africa was the first example of the political application of nonviolence on a mass-scale. This was only the beginning of Gandhiji's far greater works in India. Gandhi returned to India on January 9,1915 from South Africa. He again demonstrated the political efficacy of satyagrah in the Champaran Satyagrah in 1917 , later he started several non-co-operation and civil disobedience movemets. Gandhiji was the liberator of 400 million Indians. Though Gandhiji was physically frail but his spirit was mighty and fearless.He personified the fearless quest for 'Swarajaya'. He stressed on fearlessness in order to bring about a psychological revolution in India. He infused into the Indian people the courage and capacity to resist authority, against the forces of reaction. He stood firm for freedom. He was an irrepresible optimist and fearless fighter who opposed the British imperialism. His fight against untouchability and his leadership of Indian independence movement were based on ideals and humanist orientation inspired Gandhi's concept of nationalism. His cry of Swarajya did not preach aggresive isolation.It was a call to vindicate the denial of justice. He did not want to takė advantage of the opponents rather inculcated love for them. He stood for universal justice and considered it as an attribute of the soul. He was devoted to the ideals of liberty, equality, justice and public welfare. He was a cold political realist.

His spiritual personalty reinforced, his political leadership He pleaded for the incorporation of moral and spiritual values in politics. He advocated Hindu Muslim unity, village regeneration khadi and cottage industries, the abolition of untouchability and above all the Indian independence. He embodied the Indian Values of spirituality, morality austerity and integrity. He reminded the Indian people of the teachings of moral prophets, However, he did not merely conserve the dominant moral values contained in the scriptures. He combined conservation & creation in his works. He technique for social change was peaceful. He was not a visionary and an utopian philosopher. He believed in karmayoga for the realization of his ideals. He was both a moral philosopher and political leader devoted absolutely to the truth.

Gandhiji was also a great social reformer. He was opposed to old meaningless social customs He fought against the system of untouchability. He devoted all his life to the eradication of untouchability. Though a Hindu by birth he said that untouchability had no integral connection with Hinduism.

Gandhi was a noble humanitarian. His personality was a combination of great action and prayerful contemplation. He thought that the sanctify of social and political service. He attempted to combine the spiritual and the temporal. He was

against imperialim, To solve the problems, of the world he advocated a spiritual and moral approach. His message of truth and non-violence, liberty and equality, justice and welfare,peace and prosperity has moved the hearts of the people everywhere. He was a profound believer in the values of the soul. He did not enjoy discussions with diplomats and big people but enjoyed sėrving the sick and the poor. He was not a politician in the narrow sense of term. People compared him to Christ and Lord Krishna and never put him in the category of Alexander and Bismarck He pleaded for spiritual values and illumination. He was the champion of freedom and moral emancipation. His approach was spiritual and moral. He taught the importance of personal purification as the necessary foundation of national and international harmony. He constantly endeavoured for the realization of brotherthood, peace, and justice. He became a world teacher because of his eminent spirituality. His constant aim was the realization of God through the service of mankind. The life of Mahatma Gandhi Symbolised Truth. His theory of Satyagrha is based on the sancity of truth.

LOVE'S HEART

LOVE IS PLANTED IN THE HEART
LOVE THAT DEEPENS AND GROWS
EVER UNFOLOING NEW SWEET NESS
AS THE BLOSSOMING OF A ROSE
KINDNESS IS A SPECIAL WARMTH
THAT MAKES A MOMENT BRIGHT
A SMILE THAT MAKES A DAY
COMPLETE
AND SEEMS TO SET THINGS RIGHT
KINDNESS IS LAGHTER GLADLY
IT'S A GENTLE,LVING WAY
OF MAKING THE WORLD A HAPPIER
PLACE.
FOR OTHERS DAY BY DAY
LET THE SAPLING OF LOVE
PLANTED IN OUR HEART
MAY RIPE AT AN EARLY DATE
BY THE GRACE OF GOD ....

VILAS JUNAGADE
M.COM.Sr.

SWITCH OVER TO IT

TUSHAR NEVE
M. Com. (Jr.)

Mr. Chaudhari always used to come to our house He is a mechanical engineer. He has cured all his diseases by studing the best medical science HOMO-EOPATHY. He always used to tell me,Give this medicine for this disease & that meddicine for that disease. This has created a lot of interest in me to learn about this science & I was attracted towards it. After studing & going into details I found it very very interesting.

Now a days most of the people are shifting from allopathy to Homoeopathy & Ayurved. Particularly Homoeopathic medinine is the cheapest one. You will be surprised that if you are able to find the correct remedy you will be cured in only 10 to 20 paise. Another important thing is that there are no side effects of Homoeopathy which are very common in Allopathy.

No doubt due to allopathy you can get relief very quickly but the side effects it will cause afterwards are trouble some. People want quick results by whatever means & take much more medicine than required without considering its effects Further there is also a psychological view of the patient that more the tablets & medicines the doctor prescribes the more quickly they will be cured. Allopathy should be preferred in emergency but not always.

In Homoeopathy if you find perfect medicine then with 4 pills costing 5 to 10 paise you will be cured. But the patients are not confident about it. They ask " What effect will these 4 pills make?" They always want to take a list of tablets & syrups which will cost him Rs,100 or 200 & they feel that they will be fully cured. This is the only reason why Homoeopathy has not become so popular.

But now a days patients have realised the importance of Homoeopathy. It has cured many incurable diseases by other treatments it has also cured very old chronic diseases. Healing from within by increasing resistance power of body to fight against a disease by creating same symptoms has been given a great imprtance. Permonant & not temparary cure is one of the important advantages of Homoeopathy-It has the capacity to cure diseases in which Allopathy fails.

Many people think that will take months to cure hey take Homoeopathic medicine t that is not the case. With moeopathy also you can get quick sults. Some of the medicines Homoeopathy are so effective at they start giving results a very short time.

Let us know something out Homoeopathy -

The word Homoeapathy is rived from Greek words Homo- s similar & pathos- disease means treatment of a diseased ndition by a similar drug the whole science of Homoeo- thy stands on the law of milies. This system of medicine is discovered by Dr. Samuel hemann in the year 1790. is based on the principle ke cures like? The principle that the diseased condition n be cured by giving the tient on infinitely small dose the drug produced in large ses, in the healthy people mptoms like those found in e disease under treatment. omoeopathy the divine healing t is based on the law of nature milia similibus curantur et like be treated by like).

Lord Krishna in the Bhagvad ita in chapter three in text said गुणाः गुणेषु वर्तन्ते meaning ereby that the qualities of e matter are affected by the ualities of similar matters. in yurved this has been further larified by saying vishasya ishamoshadam(Poison cures oison)

Allopathy means attacking the disease by the contararies. Later Gelsa gave a death blow to the theory by rejecting it even in case of Health. This was however rennovated by Hahnemann by means of proving the drug on healthy human beings. Hahnemann put a note of annotation on Materia Medica of Cullen about similarity between the symptoms caused by intoxication of quin quina & the cure obtained by applicatioon of the juice of the plant.

This idea led him to expriment the plant on himself in testing the drug he found that it produced symptoms of malaria of which it was introduced as drug for cure. There after he tested drugs after drugs & discovered that the drug which produced certain symptoms could cure sick individuals with similar symptoms Thus the phrase which he proved similia similibus curantur is the nucleus around which the entire homoeopathic system revolves It is interesting to know from which sources homoeopatic remedies are derived. They are derived from 1)Animal Kingdom- This includes medicines prepared from animals, birds, bees, sea animals etc., 2)Mineral Kingdom- minerals, metals, compound salts, elements etc., 3) vegetable Kingdom- Plants, Trees shrubs etc. It is immaterial whether medicine is derived from whole plant or from its skin, roots leaves, flower, fruit seed or secretion, 4) Nasodes- which includes morbid tissues secretions & diseased product 5)Sarcodes- are those remedies

which are prepared from healthy animal tissues & organs. These are called flesh remedies. 6)- Imponderabilia- It includes medicines produced or derived by means of positive & negative magnetic force.

Homoeopathy is the only system where concept of disease is fixed & choice of remedy is governed by law of similia similibus curantur leading to establishment of system of a curative treatment. Aristotle about 350 B.c.said ....if the simile of the remedy acts upon simile of the disease the result of this mutual action is neutralisation annihilation of the original qualities viz.of the pathopoiesis of the remedy & pathogensis of organism & change into the contrary state viz health. The two other so called methods of treatment 1)Antipathic or palliative & 2)Antibiotic have not been able to cure any disease permanently,In palliative method the drug is made use on the contrary principle depending primarily on Physiological effect. Here drug is directed at the target of single symptom to enforce a functional change to give relief. Permanent relief or cure can hardly be expected from such method of treatment Antibiotic method is practically a method of substitution. When the antibodies which are formed in organism are too poor to defend it against infection this method restores the deficiency tempararily by making organism spoon fed.

Homoeopathic system based on law of similars affects ar auton matic cure by activating the defensive of the vital energy without which the natural forces of healing can't proceed.

Homoeopathy alone has the system of dynamisation of drugs. The minimum quantity of drug substance is used to abviate the aggravation of the disease & to do away with side effects of the medicines. On the aetiology of the disease Hahnemeann divided it in terms of three miasms Psora Sycosis & Syphilis. The concept of these three miasms is unique & not found in any other system of treatment except in Ayurvedic system an ancient indian system of medicine where principles of vant,kaph & pitta have been adopted.

Homocopathy is based on the concept that disease in man is not caused by any external substance or by affection with any diseased matter but is solely due to derangment of vital force. When the vital force of man becomes weak it gives way to disease force it looses the equilibrium that keeps the man in health & reacts on individual by releasing a chain of symptoms that call for treatment. Homoeopathy takes into account the individual with his personal reaction to environment physical mental & moral. With Hahnemann,when it comes to prescribing,"We know no diseases only sick persons who's sickness has to be matched in Materia Medica.In fact it is the identical symptom complex of drug

patient that ensures a successful prescription.Hahnemann while evolving the principle of like cures like laid emphasis on single drug,small dose,infrequent dose non-interference with vital reaction & individualization.

Lot of litreature on Homoeopathy is available now a days. Many books are published on homoeopathy.These books cover topics for one disease to many disease or complete Homoeopathy These books are very cheap as compred to the material they provide.

Selection of the remedy from among the various drugs is really very difficult / but important task which the homoeopathic doctor has to perform.

He has to evaluate the symptoms The evaluation of symptoms is perhaps the most important part of homoeopathy.He lists down the important symptoms which are told to him by the patient & then tally the same in Materia Medica.If symptoms of drugs & disease are talling then it will be the remedy for disease He also uses repertory in which symptoms & its remedies are given.

So the more you go into details the more you will find Homoeopathy interesting one. By considering the advantages it has,one should SWITCH OVER TO IT !

EVENING

FAR away I see the sun
I golden glory dying -----
And distant hills in mistry blue,
Like Sentinels are lying
High above-a peaceful sky
In Silver rose light, Shining-
Casting down upon the earth,
radiant Sunset living
All around me,happy birds--
Unite in homeward flying----
While Softy through the Sleepy-
trees,
The Wind sings"Day is dying"

Vinod Khadke
XI Commerce

आंतरमहाविद्यालयीन विजयी संघातील खेळाडू

पुणे विद्यापीठ संघात निवड झालेले व जळगाव विभागात चँपियनशिप मिळविणारे खेळाडू

आंतरमहाविद्यालयीन क्रिकेट -विजयी संघ

जळगाव विभागाच्या विविध संघात निवड झालेले खेळाडू

आंतर महाविद्यालयीन बॅडमिंटन विजयी संघ

आंतरमहाविद्यालयीन - बुध्दिबळ विजयी - संघ

अजयकुमार यादव
वजन उचलणे
विद्यापीठ खेळाडू

विवेक आळवणी
टेबल टेनिस ग्रूप कॅप्टन
विद्यापीठ संघातील
कॅंपमध्ये निवड

उमेश घटी
बॅडमिंटन - विद्यापीठ
संघातील कॅंपमध्ये
निवड

गणेश महाजन
हॅंडबॉल
विद्यापीठ खेळाडू

छाया भाटिया
हॅंडबॉल
विद्यापीठ खेळाडू

मनिषा जोशी
बॉल - बॅडमिंटन
विद्यापीठ खेळाडू

अल्पना सैनी
बॉल - बॅडमिंटन
विद्यापीठ खेळाडू

सुनीता बाहेकर
ॲथलेटिक्स
जळगाव विभाग
चॅम्पियन

प्रवीण चोपडे
आंतरविभागीय
बुध्दिबळ संघ
कर्णधार

दिलीप करे
सतत तीन वर्षे
विभागीय खो-खो
कर्णधार

हरी काळे
जळगाव विभागीय
कबड्डी खेळाडू

दिलीप लालपुरे
शरीर सौष्ठव
जळगाव विभागात
प्रथम क्रमांक

महाविद्यालय वार्ता १९८७-८८

संकीर्ण =-

×× विद्यार्थी संख्या :=-

वरिष्ठ महाविद्यालय - 2674
1) साहित्य शाखा - 577
2) विज्ञान शाखा - 954
3) वाणिज्य शाखा - 1143

कनिष्ठ महाविद्यालय - 1930
1) साहित्य शाखा - 254
2) विज्ञान शाखा - 956
3) वाणिज्य शाखा - 720

× सेवक वर्ग

वरिष्ठ महाविद्यालय प्राध्यापक - 132
लिपिक - 27
शिपाई - 68
कनिष्ठ महाविद्यालय प्राध्यापक - 55

नविन नेमणुका

वरिष्ठ महाविद्यालय

प्रा· आर· टी· चौधरी, प्रा· एच· बी· गाजरे, प्रा· व्ही· आय· फालक, प्रा· बी· एम· महाजन प्रा· एम· एन· लिधुरे, प्रा· एस· एस· वाळके प्रा· एस· पी· जोशी, प्रा· व्ही· जी· धनवट प्रा· पी· डी· तळेले, प्रा· वाय· ए· सैदाणे प्रा· एस· एस· टोपगावकर, प्रा·सौ·एम·एम·चौधरी प्रा·सौ·ज्ञी·एच·राणे, प्रा·सौ·पी·एच·करनकाळ प्रा· सौ· एस· व्ही· भंगाळे, प्रा· स्रौ. पी·बी·राणे

कनिष्ठ महाविद्यालय

प्रा· व्ही· जी· कोचुरे, प्रा· पी· एम· सोनवणे प्रा· जी· एस· पाटील

शिक्षकेत्तर सेवक - श्री·एन·आर·नारखेडे, सौ·पी·एम·पटवारी

सेवानिवृत्ती सेवात्याग

प्रा·सौ·मंगला नाडकर्णी - प्रा·पी·एन· कोल्हे, श्री·डी·बी·परदेशी, श्री·एस·ए·मराठे, श्री·आर· डी·नारखेडे, श्री·एन·सी·सपके आकस्मिक निधन

विद्यापीठ परिक्षा निकाल 1986-87

बी·ए·पदवी (साहित्य) 79 टक्के
बी·एस्सी पदवी (विज्ञान) 58 टक्के
बी·कॉम पदवी (वाणिज्य) 62 टक्के

कनिष्ठ महाविद्यालय 12 वी
साहित्य - 35·14 टक्के
विज्ञान - 43·2 टक्के
वाणिज्य - 56·5 टक्के

ग्रंथालय

31/3/87 अखेर एकूण ग्रंथसंपदा - 89
वरिष्ठ महा-विद्यालय 85800 कनिष्ठ महाविद्यालय 375

वसतिगृह	विद्यार्थी	विद्यार्थिनी	एकूण
साहित्य	24	16	40
विज्ञान	170	88	258
वाणिज्य	49	9	58
अन्य	21	16	37
	264	129	393

जिमखाना वरिष्ठ महाविद्यालय

या शैक्षणिक वर्षासाठी जिमखाना कार्यकारि पुढील प्रमाणे नियुक्त झाली·

प्राचार्य द·स·नेमाडे
उपप्राचार्य दि·ह·महाजन
---"--- मु·के·येवले
---"--- पी·एल·कोल्हे
प्राध्यापक नारायण खडके क्रीडाप्र
श्री·बी·एस्·पाटील - कार्यालय प्रमुख

महाविद्यालयाच्या खेळाडूंनी विविध क्रीडा स्प सहभागी होऊन आपले क्रीडानैपुण्य प्रकट पुणे-विद्यापीठाच्या विविध संघात आमचा मह द्यालयीन क्रीडापटूंची निवड मोठया संख्येने झा

या महाविद्यालयाच्या मुलांच्या बॅडमिंटन आंतरमहाविद्यालयीन बॅडमिंटन सामन्यात उ पद मिळविले·प्रशांत देशपांडे यांच्या खेळाने आमच्या संघास विजेतपद मिळवून जळगाव विभागाच्या संघात श्री·प्रशांत दे श्री·राजेश जव्हराणी श्री·उमेश घटी व मुली संघातून कु·मीनल तारे इत्यादि खेळाडूंची झाली·पुणे विद्यापीठाच्या बॅडमिंटन संघात घटी याची कॅम्पसाठी निवड झाली·

आंतर महाविद्यालयीन टेबल-टेनिस सामन्यात आमच्या मुलांच्या संधाने विजेतपद मिळविले·श्री विवेक अळवाणी, श्री विजय माळी,यांची जळगाव विभागाच्या संघात निवड झाली·श्री·विवेक अळवणी याने जळगाव विभागाच्या संघाचे नेतृत्व केले व त्याची पुणे-विद्यापीठाच्या संघात कॅंपसाठी निवड झाली·

आंतर महाविद्यालयीन "फूटबॉल" सामन्यांसाठी खेळाडूच्या घेण्यात आलेल्या चाचणीत जळगाव विभागाचा जो संघ तयार झाला त्यात आपल्या महाविद्यालयाच्या सर्वश्री निसार खान, संतोष चौधरी,दिलीप ठाकूर यांची निवड झाली·

आंतर महाविद्यालयीन "मुलांच्या -हॉकी स्पर्धात आमच्या संघाला उप-विजेते पद मिळाले·जळगाव विभागाच्या संघात सर्वश्री प्रसन्न कुळकर्णी,भाऊराव इंगळे,हेमंत फिरके,शे-ताहेर,पाटील रमेश,मोबीन अहमद शेख या खेळाडूंची निवड झाली·

"वजन-उचलण्याच्या"आंतर महाविद्यालयीन स्पर्धेत श्री·अजय यादव यांनी आपल्या गटात प्रथम क्रमांक मिळविला व श्री मधुकर पाटील यांनी आपल्या गटात व्दितीय क्रमांक मिळविला· या दोघांची जळगाव विभागाच्या संघात व श्री· अजय यादव यांची पुणे-विद्यापीठाचे संघात निवड झाली·

जळगाव विभागाच्या हॅण्डबॉल च्या संघात मुलांमध्ये श्री·शिरीष अमृतकार,श्री·गणेश महाजन व मुलींमध्ये कु·छाया भाटिया,कु·उज्ज्वला कोतवाल यांची निवड झाली·श्री·गणेश महाजन,कु· छाया भाटिया,कु·उज्ज्वला कोतवाल यांची पुणे विद्यापीठ संघातही निवड झाली·जळगाव विभागाच्या बास्केट बॉल संघात श्री·गणेश महाजन व श्री· शिरीष अमृतकार यांची निवड झाली·

यंदाच्या आंतर महाविद्यालयीन क्रिकेट स्पर्धांचे यजमान पद आमच्या महाविद्यालयाकडे होते·आपल्या महाविद्यालयाच्या क्रिकेट संघाचा खेळ प्रेक्षणीय ठरला आणि या संघास विजेते-पद लाभले·जळगाव विभागाच्या संघात,सर्वश्री प्रकाश वाघ,सुरेश सांखला निसार खान,सचिन झोपे,प्रसाद अय्यर,डी·एस·तारे विवेक अळवणी यांची निवड झाली·

आमच्या-आंतर महाविद्यालयीन मुलांच्या खो-खो संघाला उपविजेतपद मिळाले·जळगाव विभागाच्या संघात सर्वश्री दिलीप करे, पन्नालाल सोनवणे,संतोष माहेश्वरी,यांची निवड झाली·जळगाव विभागाच्या संघाचे नेतृत्व श्री·दिलीप करे यांनी केले·आंतरमहाविद्यालयीन कबड्डी सामन्यात,जळगाव विभागाच्या संघात श्री·हरी काळे यांची निवड झाली·

फैजपूर येथे झालेल्या आंतर महाविद्यालयीन मैदानी स्पर्धात आपल्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी विशेष प्राविण्य मिळविले·जळगाव विभागाच्या संघात (मुलींचा) कु·सुनिता बाहेकर,कु· निवेदिता नेरकर,कु·छाया पाटील,कु·मनिषा जोशी कु·चंदा यादव यांची निवड झाली·कु·सुनिता बाहेकर हिने मुलींच्या मैदानी स्पर्धेत,चॅंपियनशिप मिळविली·

नव्याने सुरु झालेल्या बॉल-बॅडमिंटनच्या संघात मुलींमध्ये कु·अल्पना सैनी,कु·मनिषा जोशी यांची विद्यापीठाच्या संघात निवड झाली·

आंतरमहाविद्यालयीन बुध्दिबळ सामन्यात मुलांच्या संघाने जळगाव विभागात विजेतपद मिळविले·श्री·प्रवीण कुमार चोपडे व श्री·मिलिंद अडकर यांचा या संघात समावेश होता·

या वर्षी महाविद्यालयाला आंतरमहाविद्यालयीन पातळीवरील विविध स्पर्धात चार विजेती पदे प्राप्त झाली·विविध खेळांचे संघातून जळगाव विभागाच्या संघासाठी आपल्या महाविद्यालयाच्या 45 विद्यार्थ्यांची निवड झाली·विद्यापीठाच्या संघात 8 खेळाडूंची निवड झाली या सर्व विद्यार्थ्यांना महाविद्यालयाच्या वार्षिक पारितोषिक वितरण समारोप प्रसंगी प्राचार्य आर·डी· राणे (शारदा महाविद्यालय-जळगाव) यांचे हस्ते पारितोषिके देण्यात आलीत·

-प्रा·नारायण खडके
क्रीडा-प्रमुख

महाविद्यालयात जे विविध उपक्रम या वर्षात राबविण्यात आलेत त्यांचा विभागवार तपशील पुढील प्रमाणे आहे·

जिमखाना

2) जिमखाना (कनिष्ठ महाविद्यालय)- **पावसाळी स्पर्धा**:- तालुका पातळीवर महाविद्यालयातर्फे कबडी खोखो,बॉस्केटबॉल,टेबल टेनिस,फूटबॉल आणि जलतरण हे मुलांचे तर खोखो आणि जलतरण हे मुलींचे संघ पाठविण्यात आले होते·त्यापैकी मुलींचा खोखो संघ उपविजयी झाला·या संघातील कु·लिना मुळे,आश्विनी अभ्यंकर,वीणा देशपांडे,हेमांगी अडकर यांचा खेळ प्रेक्षणीय ठरला·मुलांचा टेबल टेनिस संघ विजयी ठरला·त्याचे श्रेय अंतिम तोतला सर्वेश सोमण,अजय शिरूडे यांचेकडे जाते·,

कु·वीणा शशिकांत देशपांडे ही विद्यार्थीनी जिल्हा आणि विभागीय पातळीवरील जलतरण स्पर्धेत विजयी झाली व त्यातूनच तिची नांदेड येथील राज्यपातळीवरील जलतरण स्पर्धेसाठी निवड झाली श्रीकृष्ण जावळे राजेश चौधरी हे विद्यार्थी जिल्हा पातळीवरील जलतरण स्पर्धेत विजयी झाले व त्यांची निवड विभागीय स्पर्धांसाठी करण्यात आली 4×100 मीटर रिले हा आमचा जलतरण संघ जिल्हा पातळीवरील स्पर्धांसाठी ठाणे येथे गेला·

हिवाळी स्पर्धा:- या स्पर्धांच्या संदर्भात मुलांचे हॉकी,बॅडमिंटन,मैदानी स्पर्धा व कुस्ती हे संघ आणि मुलींचे बॅडमिंटन आणि मैदानी स्पर्धा हे संघ पाठविण्यात आले होते·या संघापैकी तालुका पातळीवर पुढील विद्यार्थ्यांना विजेते पद आणि उपविजेतेपद लाभले·

कु·लिना मुळे -100 मिटर धावणे (विजयी)
200 मि·धावणे (उपविजयी)
कु·आश्विनी अभ्यंकर·-1500मी·धावणे (विजयी)
400 मी·धावणे (उपविजयी)
कु·वीणा देशपांडे- 200 मी धवणे,800 मि·धावणे,गोळाफेक (विजयी)

मुलींचा विजयी संघ

(लिना मुळे,आश्विनी अभ्यंकर,वीणा देशपाडे हेमा अडकर)- 4×100 मी·रिले (विजयी)

रवि जाधव हतोडा फेक (विजयी)
सुहास कोल्हे गोळा फेक (विजयी
उदय चौधरी थाळी फेक (विजयी)

सुहास कोल्हे
जसमीतसिंग छाबडा
दिलीप खडके
— कुस्ती (विजयी संघ)

जिल्हा पातळीवरील हिवाळी स्पर्धेतील विजेते -उपविजेते·

कु·आश्विनी अभ्यंकर 1500मी·धावणे (विजयी)
मुलींचा संघ:- 4×100 मि·रिले (विजयी)
रवी जाधव हातोडा फेक (विजयी)
सुहास कोल्हे गोळा फेक (उपविजयी)
सुहास कोल्हे,जसमितसिंग- कुस्ती (विजयी)
कु·लिना मुळे 100मी·धावणे (उपविजयी)

विभागीय पातळीवरील स्पर्धा

रवि जाधव हातोडा फेक (सर्वप्रथम) (राज्यस्तरीय स्पर्धेसाठी निवड)
सुहास कोल्हे -कुस्ती (उपविजयी)

प्रा·पी·डी·तळेले
क्रिडा प्रमुख (मु·जे·कनिष्ठ महाविद्यालय,जळगांव

कलामंडळ

कला··मंडळाच्या यंदाच्या कार्याचा प्रारंभ 'पुरुषोत्तम करंडक' पुणे या नावाजलेल्या एकांकिकास्पर्धांनी झाला· या स्पर्धेसाठी राजेंद्र मनसुटे दिग्दर्शित "अस्मिता" ही एकांकिका आपल्या महाविद्यालयातर्फे सादर करण्यात आली· सतीश जुनागडे या विद्यार्थ्याला अभिनयाचे उत्तेजनार्थ पारितोषिक मिळाले·

जामनेर येथे लोकहितवादी मंडळातर्फे आयोजित करण्यांत आलेल्या एकांकिकास्पर्धेत यंदा महाविद्यालयातर्फे "कुणाचे ओझे" ही प्रेमानंद गज्वी लिखित व राजेन्द्र मनसुटे दिग्दर्शित एकांकिका सादर करण्यात आली, तिने प्रथम पारितोषिक मिळविले·

"संवाद" या संस्थेतर्फे आयोजित करण्यांत आलेल्या एकांकिका स्पर्धेत "कुणाचे ओझे" या एकांकिकेतील कु·मंदाकिनी महाजन हिला अभिनयाचे पारितोषिक मिळाले· धरणगाव येथे आयोजित करण्यांत आलेल्या गीत गायन स्पर्धेत कु· रेवती ठिपसे आणि कु·मनिषा पवार यांना अनुक्रमे द्वितीय व उत्तेजनार्थ पारितोषिके मिळाली· कु·मनिषा पवार हिने नाशिक येथील कालीदास

संगीत स्पर्धेतही तृतीय क्रमांकाचे पारितोषिक मिळविले·

पुणे विद्यापिठातर्फे आयोजित करण्यात आलेल्या युवक महोत्सवासाठी महाविद्यालयाचा एक संघ पाठविण्यात आलेला होता· त्यापैकी नाटयसंगीत आणि शास्त्रीय संगीत अशी दोन सुवर्णपदके कु·मनिषा पवार हिने मिळविली· नाटय लेखनाचे रौप्यपदक कु·कस्तुरी दातारने मिळविले· ही अभिमानाची बाब म्हणावी लागेल·

नाटय प्रशिक्षण शिबीर

पुणे विद्यापीठ पुरस्कृत, या विद्यापीठाच्या क्क्षेतील सर्व महाविद्यालयांच्या विद्यार्थी - विद्यार्थीनींसाठी खुल्या असलेल्या नाटय प्रशिक्षण शिबीराचे यजमान पद यंदा आमच्या महाविद्यालयाकडे होते· 8 फेब्रुवारी 88 ते 13 फेब्रुवारी 88 या कालावधीत या शिबीराचे आयोजन सुप्रसिध्द नाटय समीक्षक आणि नट प्रा·माधव वझे यांच्या मार्गदर्शनाखाली यशस्वीरितीने करण्यात आले· शिबीराचे उद्घाटन आमच्या संस्थेचे अध्यक्ष माननीय डॉ·अण्णासाहेब बेंडाळे यांचे शुभहस्ते तर समारोप प्राचार्य नेमाडे यांच्या हस्ते करण्यात आला. शिबीरार्थींना मार्गदर्शन करण्यासाठी डॉ·दुर्गा दिक्षीत, प्रा·राजगुरू, श्री· बाळ मोघे, श्री· पटवर्धन, श्री· हेमंत कुळकर्णी इत्यादींची व्याख्याने आयोजित करण्यांत आली होती· यात नाटयसमीक्षा, नेपथ्य, रंगभूषा, वेषभूषा इ·अनेक विषयांवर चर्चासत्रेही झाली· पुणे विद्यापीठ क्क्षेतील तीस महाविद्यालयांच्या पंच्याहत्तर विद्यार्थी - विद्यार्थीनींनी यात सहभाग घेतला·

जैन करंडक आणि संघवी ढाल एकांकिका स्पर्धा

या स्पर्धेचे आयोजनासाठी प्रा·पु·ग·अभ्यंकर यांच्या अध्यक्षतेखाली प्रा·तेजपाल चौधरी, प्रा·सी·एस·गोखले प्रा·शरदचंद्र छापेकर, प्रा·अनिल राव, प्रा·श्रीरंग राजे, प्रा·महेश जोशी, प्रा·ए·पी·चौधरी आणि प्रा·कु·प्रज्ञा पेठे यांची समिती नियुक्त करण्यांत आली होती· स्पर्धेला प्रतिसाद चांगला मिळाला· दि·19 व 20 मार्च रोजी आयोजित करण्यांत आलेल्या तीन सत्रांमधून एकूण 12 एकांकिका सादर करण्यांत आल्या· जळगावच्या चार आणि परगावच्या तीन महाविद्यालयांनी यात भाग घेतला· स्पर्धेचे उद्घाटन प्राचार्य नेमाडे यांनी केले· स्पर्धेसाठी प्रथम पारितोषिक रूपये हजार 1000/- व्दितीय 750/- आणि तृतीय 500/- आणि व्यक्तिगत वेगळी पारितोषिके अशी वाढीव पारितोषिके ठेवण्यांत आली होती· यंदा जैन करंडक मिळविण्याचा मान नूतन मराठा महाविद्यालयाच्या "काजळ कुबडया एकांताला" या एकांकिकेने मिळविला·

संघवी ढाल मुलजी जेठा महाविद्यालयाच्या "सिनेमा-सिनेमा" या एकांकिकेस मिळाली· उप विजेतेपद न्यू आर्टस्, कॉमर्स, सायन्स कॉलेज अहमदनगर यांच्या "वाटचाल एकविसाव्या शतकाकडे" या एकांकिकेस मिळाले·

एकंदरीत वर्षभर नाटय, संगीत आणि तदनुषंगिक विविध उपक्रम कलामंडळामार्फत राबविण्यांत आलेत, व विद्यार्थ्यांनी या उपक्रमातून आपली गुणसंपदा प्रकट केली·

कार्यकारिणी

प्रा·श्रीरंग राजे (अध्यक्ष)	प्रा·सौ·रजनी अत्तरदे
प्रा·चारूदत्त गोखले	प्रा·डी·डी·चौधरी
प्रा·तेजपाल चौधरी ·	प्रा·जे·टी·अत्तरदे
प्रा·सुरेश जावळे	प्रा·कु·प्रज्ञा पेठे
प्रा·सौ·साळवेकर	प्रा·महेश जोशी
प्रा·एस·एस·चौबे	प्रा·महेश बडवे

वसतीगृह

1987-88 या वर्षात विद्यार्थी-विद्यार्थीनींच्या वसतीगृहात विविध सुधारणा करण्यात आल्या· तसेच विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाचे दृष्टीकोनातून विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले·

(1) डॉ·सौ·सुजाता महाजन यांचे स्त्रीजीवन या विषयावरील 'स्त्रियांच्या शारिरिक आणि मानसिक विकासाच्या दृष्टीने' माहिती देणारे उद्बोधक व्याख्यान·

(2) प्राचार्य डॉ साळवेकर व सौ·डॉ·वासंती साळवेकर यांचे "आमची अमेरिका यात्रा" या विषयावरील तेथील संस्कृती, शिक्षण पध्दती इ बाबतचे अनुभव कथन·

(3) सौ·वंदना गोखले यांचे "योगासन" या विषयावरील व्याख्यान व प्रात्यक्षिके·

(4) मामासाहेब कुलकर्णी यांचे "हुंडा व स्त्री जीवन" या विषयावरील वस्तुस्थितीचे चित्रण करणारे व्याख्यान·

(5) दस-याच्या शुभ मुहूर्तावर प्राचार्य नेमाडे यांच्या हस्ते मेसमधील कर्मचा-यांना-विद्यार्थ्यांनी भेटवस्तु देऊन केलेला सत्कार आणि कर्मचा-यांची मनोगते·

§6§ 26 जानेवारी रोजी झालेला, ॲडव्होकेट चंदू नेवे यांचा विनोदी कथा हा कार्यक्रम आणि विद्यार्थी के.के. महाजन यांनी सादर केलेल्या चिंतनिका.

§7§ मेहरूण तलावावर दोन वेळा खेळीमेळीच्या वातावरणात पार पडलेले सहभोजन.

विद्यार्थी -विद्यार्थीनींनी "विकास" ही भित्ती पत्रिका याही वर्षी स्वयम् स्फूर्तीने चालविली. गरीब, हुशार व होतकरू विद्यार्थ्यांसाठी "कमवा व शिका" ही योजना राबविण्यात आली. अनेक विद्यार्थ्यांनी या योजनेचा लाभ घेतला.

या विद्यार्थ्यांपैकी दिगंबर कोळंबे या विद्यार्थ्यास पोतनीस पारितोषिक मिळाले.

प्रा. ए. पी. चौधरी
विद्यार्थी वसतीगृह प्रमुख

प्रा.सौ.मालती जावळे
विद्यार्थीनी वसतिगृह प्रमुख

युवती सभा

23/1/88 रोजी ॲड.उषा पिले यांच्या शुभ हस्ते युवती सभेचे उद्घाटन झाले.याप्रसंगी हुंडा पद्धती,सती-प्रथा,गर्भलिंग चाचणी इत्यादी संदर्भात "अनिष्ठ प्रथा व नवीन कायदे" या विषयावर ॲड.पिले यांचे भाषण झाले.अध्यक्षस्थानी प्राचार्य नेमाडे होते.

अखिल भारतीय पातळीवर हुंडा विरोधी आंदोलनाचे कार्य करणारे श्री डी.बी.कुळकर्णी यांचेहि व्याख्यान दि.14/2/88 रोजी झाले.अध्यक्षस्थानी प्रा.लता पाटणकर होत्या.

"दूरदर्शन" हे ज्ञान साधनेचे प्रभावी माध्यम आहे" या विषयावर एक परिसंवाद ही आयोजित करण्यात आला होता या परिसंवादात 15 विद्यार्थीनिंनी भाग घेतला होता.कु.संगीता कोरडे,सौ. आशा कीर्तीकर,कु.राजश्री कुळकर्णी यांना अनुक्रमे प्रथम,द्वितीय,तृतीय आणि उत्तेजनार्थ पारितोषिक मिळालीत.परिक्षक म्हणून प्रा.सौ.बिराजदार व प्रा.सौ.नेमाडे यांनी काम पाहिले.19/3/88 रोजी आयोजित केलेल्या भावगीत स्पर्धेत कु.मनीषा पवार कु.जयश्री पाठक,वैशाली सराफ यांना अनुक्रमे प्रथम द्वितीय व तृतीय क्रमांकाची पारितोषिके मिळाली पुणे विद्यापिठातर्फे आयोजित करण्यात आलेल्या युवक महोत्सवात कु.मनीषा पवार ने नाटयगीत व भारतीय शास्त्रीय संगीत यात प्राविण्य दाखवून दोन सुवर्णपदके मिळविल्याबद्दल तिचा सत्कार प्राचार्यांच्या हस्ते करण्यात आला.व विवि[...] स्पर्धांमधील यशस्वी विद्यार्थीनिंना पारितोषि[...] देण्यात आली.

युवती सभे तर्फे पद्मालयाच्या निसगरम्य परि[...]सरात एका दिवसाची सहलही आयोजित करण्या[...] आली होती.

अध्यक्षा
डॉ.सौ.वासंती साळ्वेकर
कार्यकारीणी सदस्य

1§ प्रा.सौ.उषा मानधने 2§ प्रा.सौ.प्रतिभा जो[...]
3§ प्रा.सौ.सुनंदा पिंपरकर
4§ प्रा.सौ.उषा सावंत
5§ प्रा.सौ.सुजाता देशपांडे

राष्ट्रीय सेवा योजना

1987-88 या शैक्षणिक वर्षातील कार्याचे उ[...] घाटन प्राचार्य द.स.नेमाडे यांच्या हस्ते झा[...] प्राचार्यांच्या अध्यक्षतेखाली सल्लागार समितीची स्था[...] करण्यात येऊन या समितीच्या सभेत वर्षभरा[...] कार्याची रूपरेषा ठरविण्यात आली. या वर्षाचे [...] कार्यक्रम असे-

1- गाजरगवत निर्मूलन- प्रत्येक रविवारी म[...] विद्यालयाच्या आवारातील गाजरगवत नष्ट कर[...] आले.

2- वृक्षारोपण- महाविद्यालयाच्या परिसरा[...] जुन्या वृक्षांचे संवर्धन नविन वृक्षांची लागवड[...] कार्यक्रम हाती घेण्यात आले. नगरपालिका आयो[...] वृक्षदिंडीच्या कार्यक्रमात विद्यार्थी सहभागी [...]

3- आरोग्य तपासणी कार्यक्रम- जळगावा[...] तांबापुरा येथील वस्तीत आरोग्य तपासणी शि[...] रोटरी क्लब जळगांव यांचे वतीने आयोजित कर[...] आले होते. या शिबिरात विद्यार्थ्यांनी आपला [...] भाग दिला.

4- नेत्रचिकित्सा शिबीर- जळगांवात डोळ्[...] साथ आली असता शहरातील समतानगर या [...] मध्ये नेत्र चिकित्सा शिबीर आयोजित करण्यात [...] डॉ.सौ.शिरीष ठुसे यांनी रूग्णांची तपासणी [...] उपचार केले.

5- विशेष हिवाळी शिबीर- जानेवारी महि[...]

शेळगांव, ता.जळगांव येथे विशेष हिवाळी शिबिराचे आयोजन करण्यात आले. श्रमदान, वृक्षारोपण आणि गोबर गॅस प्लॅंट निर्मिती हे प्रमुख कार्यक्रम हाताळण्यात आलेत. विद्यार्थ्यांनी तेरा फूट व्यासाचे बारा गोबर गॅस खड्डे खोदून दिले. पन्नास शौचखड्डेही तयार केलेत. जळगांव तालुका पंचायत समितीच्या गटविकास अधिका-यांनी या शिबीराला भेट देऊन कार्या बद्दल समाधान व्यक्त केले. शेळगांव जवळ तापी आणि वाघूर या नद्यांच्या संगम परिसरात धार्मिक स्थळ असल्याने शेळगांव ते संगमस्थळा पर्यंतचा रस्ता विद्यार्थ्यांनी श्रमदानाने दुरूस्त केला.

जिल्हा स्तरीय शिबीर

या वर्षाचा ठळक आणि वैशिष्टयपूर्ण कार्यक्रम म्हणजे मु.जे.महाविद्यालयाच्या प्रांगणात घेण्यात आलेले जिल्हा युवक नेतृत्व शिबीर होय.जिल्हयातील 22 महाविद्यालयांमधून 100 विद्यार्थी या शिबीरात सहभागी झाले होते. शिबीरार्थीनी मु.जे. महाविद्यालयाच्या सांस्कृतिक केंद्राच्या इमारतीच्या पाया खोदणीचे काम केले. विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शनासाठी शहरातील तज्ञ आणि नामवंत व्यक्तींची व्याख्याने आयोजित करण्यात आली होती. उद्घाटन मा.डॉ अण्णासाहेब बेंडाळे यांच्या हस्ते व समारोप मा.अण्णासाहेब पी.आर.पाटील यांच्या हस्ते करण्यात आला.

व्यसनमुक्ती कार्यक्रम

हा कार्यक्रम राबविण्यासाठी जिल्हा दारूबंदी प्रचार अधिकारी श्री बि-हाडे यांनी शेळगावी व्यसनमुक्तीसंबंधीचा ‘कसोटी’ हा चित्रपट गावक-यांना दाखविला. व्यसनमुक्तीच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या निबंध स्पर्धा, भित्तीपत्र - स्पर्धा घेण्यात आल्या.

कार्यात्मक साक्षरता

रा.से.योजनेच्या 80 विद्यार्थ्यांनी या कार्यक्रमात भाग घेऊन प्रत्येक विद्यार्थ्याने कमीत कमी एका प्रौढाला साक्षर करण्याचा निश्चय केला. या संदर्भात महाशय शिक्षणाधिकारी यांनी शिबीरार्थीचे प्रबोधन केले.

कार्यक्रमाधिकारी

§1§ डॉ.ए.एस.ओके **§2§ प्रा.एस.एस.राणे**

एन. सी. सी.

यावर्षी 362 विद्यार्थी - विद्यार्थीनींनी एन.सी.सी.चे प्रशिक्षण पूर्ण केले. रक्तदान, वृक्षारोपण, प्रौढ शिक्षण व इतर सामाजिक उपक्रमात विद्यार्थ्यांनी सहभाग दिला. यंदाचे, विद्यार्थ्यांचे वार्षिक प्रशिक्षण शिबीर वरणगाव येथे तर विद्यार्थीनींचे अमरावती येथे मोठया उत्साहाने संपन्न झाले. विविध ठिकाणी झालेल्या कॅंप्स मधून विद्यार्थ्यांनी विशेष नैपुण्य दाखविले. आर्मी ॲटॅचमेंटच्या कामठी येथील 21 दिवसांच्या प्रशिक्षण शिबीरात सार्जंट कांड्रेकर आर.ए, चव्हाण एस.एस. झोपे एस.एन. कासार सी.जी, विसपुते, अमृतकार सी.एम, उपासनी ए.आर. यांनी भाग घेतला.

आसाम राज्यात झालेल्या कॅंपमध्ये सिनिअर अंडर ऑफिसर चौधरी राजेंद्र हा संपूर्ण भारतातून आलेल्या विद्यार्थ्यांत प्रथम ठरला. त्यास सुवर्ण पदकही मिळाले. सार्जंट सुभाष पवार याची गार्ड रेजिमेंटसाठी निवड झाली.

अमरावती येथे झालेल्या विद्यार्थीनी प्रशिक्षण शिबीरात कु.स्वाती कुळकर्णी, कु. उज्वला कोतवाल कु.छाया भाटीया, कु. पूनम बुध्दानी, चंदा चौहान या विद्यार्थीनींनी सहभाग घेतला. कु.स्वाती कुळकर्णीने ग्वाल्हेर येथे रॉक-क्लाईबिंगचे प्रशिक्षण पूर्ण केले.

भोसला मिलीटरी स्कूल नासिक येथील हिवाळी शिबीरासाठी एन.सी.सी.तर्फे सार्जंट छाया भाटीयाची निवड झाली. तेथे तिने परेड संचलनाचे नेतृत्व करून सुवर्णपदक मिळविले. या शिबीरात कु.छाया पाटील व मनिषा जोशी या सहभागी झाल्या. आर्मी ॲटॅचमेंट कॅंप देवळाली व पुणे येथे कु. वैशाली सराफ, कु.निलीमा पाठक, कु. राजश्री ढाके, कु.वर्षा नारखेडे या विद्यार्थीनीं सहभागी झाल्या.

उटी येथील ट्रेनींग कॅंपला कु.विनोदिता वझे, कु.संगीता भटकर, कु.संजीवनी कुलकर्णी, कु. वर्षा नारखेडे या सहभागी झाल्या होत्या.

29 नोव्हेंबर रोजी संपन्न झालेल्या एन.सी.सी. दिना निमित्ताने मा.डॉ.अण्णासाहेब बेंडाळे यांनी ध्वजारोहण करून मानवंदना स्वीकारली. यावेळी 18 महाराष्ट्र बटालियनचे मा.श्री.ओमप्रकाश, प्राचार्य नेमाडे व अन्य प्रतिष्ठित व्यक्ती उपस्थित

होत्या· परेडचे संचलन सेकंड लेफ्टनंट श्री·भालसिंग यांनी केले· प्लॅटून कमांडर म्हणून राजेंद्र चौधरी व सी·एम·क्यु·एस· उज्वला कोतवाल हे होते· पायलट म्हणून कु स्वाती कुलकर्णी व कु सुनीता बाहेकर या होत्या· प्रजासत्ताक दिनी प्राचार्य नेमाडे यांनी ध्वजारोहण करून कॅडेट्सची मानवंदना स्विकारली· परेडचे संचलन श्री राजेंद्र चौधरी व कु·उज्वला कोतवाल यांनी केले·पोलीस परेड ग्राऊंडवरील परेड संचलन कु सुनीता बाहेकर यांनी केले· प्राचार्यांच्या हस्ते खालील विद्यार्थ्यांना व विद्यार्थिनींना मेडल्स देण्यात आली राजेंद्र चौधरी ‖बेस्ट सिनी·अंडर ऑफीसर‖ तुषार वाघुळदे ‖बेस्ट कॅडेट‖ सुभाष पवार ‖बेस्ट रँक होल्डर‖ भिमराव इंगळे ‖ फर्स्ट इन् क्रॉस कंट्री‖ देशपांडे ‖मॅप रिडींग‖सुभाष राणे ‖बेस्ट सर्व्हीस‖

कु·सुनीता बाहेकर, कु· अश्विनी अभ्यंकर, कु· मनीषा जोशी, कु·संगीता जाधव, कु· राजश्री देशपांडे, यांनाही विशेष प्रावीण्याबद्दल मेडल्स देण्यात आली·

यंदाच्या B.Cert परिक्षेचा निकाल 100 टक्के लागला व C.Cert चा निकाल ही चांगला लागला·

ग्रूप कमांडर कर्नल सतनामसिंह, लेफ्टनंट कर्नल खान, मेजर सिंधू या मान्यवरांनी भेटी देऊन कामकाजाबद्दल समाधान व्यक्त केले·

कॅप्टन - सौ·मालती जावळे

लेफ्टनंट - प्रा·एस्·एम्·रडे

सेकंड लेफ्टनंट -आर·आर·भालसिंग

स्नेहसंमेलन

दि· 5 आणि 6 मार्च रोजी मुलजी जेठा महाविद्यालयाचे वार्षिक स्नेहसंमेलन मोठ्या उत्साहात संपन्न झाले· महाविद्यालयीन स्नेहसंमेलन म्हणजे जल्लोष,गोंधळ असे जणू समीकरण होऊन गेले आहे· पण या पार्श्वभूमीवर हे संमेलन म्हणजे एक अपवादच !

जिल्ह्यात आणि पुणे विद्यापीठाच्या क्षेत्रात या महाविद्यालयाने जो लौकिक आणि प्रतिष्ठा मिळविली आहे· त्याला साजेसे असे हे स्नेहसंमेलन झाले· विद्यार्थी,प्राध्यापक आणि प्राध्यापकेतर कर्मचारी यांच्या स्नेहपूर्ण आणि सौहार्दपूर्ण सहभागातून हे संमेलन यशस्वी होऊ शकले·

स्नेहसंमेलनाचे दोन दिवस कार्यक्रमांची रेलचेल होती· संमेलनाच्या पहिल्याच दिवशी प्राध्यापक आणि विद्यार्थी यांच्यातील क्रिकेटचा सामना हे सर्वांचेच एक मोठे आकर्षण ठरले· प्राचार्य नेमाडे यांनी या सामन्याचे औपचारीक उद्घाटन केले आणि प्राध्यापक संघाचे नेतृत्व करून सक्रीय सहभाग दिला· प्राध्या·भावे,प्रा·अभ्यंकर,उपप्राचार्य श्री·दि·ह·महाजन व श्री·येवले,प्रा·भंगाळे प्रा·गोखले, प्रा·महेश जोशी या सारख्या जुन्या नव्या प्राध्यापकांनी या सामन्यात भाग घेतला· आणि सामन्याची रंगत वाढविली· प्रा·लोहार यांनी उत्कृष्ठ क्षेत्ररक्षण केले· विशेष म्हणजे प्रा· सौ·चारुता गोखले आणि प्रा·सौ·बिराजदार या प्राध्यापिकांनीही आपली फलंदाजी क्रिडारसिकांसमोर सादर केली·श्री·शशी पाटील व श्री·मन्सुरी यांनीही खेळात भाग घेतला·

प्रा·महेश जोशी आणि· प्रा·भंगाळे यांनी उत्कृष्ट फलंदाजी करून आणि प्रा·चारुदत्त गोखले यांनी उत्कृष्ट गोलंदाजी करून आपल्या संघाची बाजू भक्कम केली· विद्यापीठ प्रतिनिधी श्री·किरण अत्तरदे यांनी विद्यार्थ्यांच्या संघाचे नेतृत्व केले· विशेष म्हणजे प्राध्यापक संघाने हा सामना जिंकला· खेळीमेळीच्या या सामन्यातून विद्यार्थी आणि प्राध्यापक यांच्यातील स्नेहपूर्ण संबंधांना अधिकच उठाव मिळाल्याचे दिसून आले· दि·5 मार्च रोजी दुपारी 3 ते 5 या वेळात डॉ·पी· आय·चौधरी यांच्या अध्यक्षतेखाली कथाकथन,काव्य लेखन,उत्स्फूर्त भाषण यासारख्या विविध स्पर्धा घेण्यात आल्या· स्पर्धांचे स्वरूप आणि विषय अभिनव व आकर्षक असे होते· श्री·किशोर महाजन यांनी "प्राध्यापक" या विषयावर केलेले उत्स्फूर्त भाषण पारितोषिकपात्र ठरले· तर श्री·नितीन कुळकर्णी यांनी "स्वप्न" या विषयावर लिहिलेली उत्स्फू कविता रसिकांची दाद घेऊन गेली आणि पारितोषिक पात्रही ठरली· या कार्यक्रमासहि श्रोतृवर्गाचा प्रतिसाद उत्तम होता·

दि· 6 मार्च रोजी सकाळच्या सत्राचा प्रारंभ विविध प्रकारच्या "फनी-गेम्सनी" झाला· प्रा·अनिल राव यांच्या मार्गदर्शनाखाली या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले· संगीत-खुर्ची,स्लो सायकलींग, बॅक-रनिंग, तिपाई-शर्यत यासारख्या "फनी-गेम्सना" खेळाडू आणि प्रेक्षक यासर्वांनीच उत्तम प्रतिसाद दिला आणि कार्यक्रमाची रंगत वाढविली·

स्नेहसंमेलनाचा ख-या अर्थाने आत्मा ठरणा-या विविध करमणुकीच्या कार्यक्रमास दि·6

विज्ञान-मंडळ कार्यकारिणी.

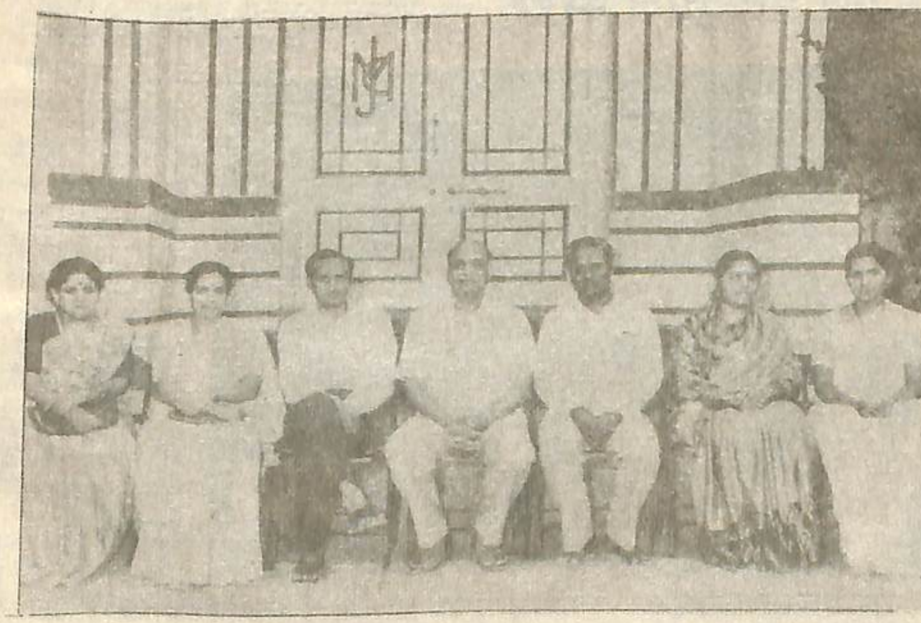

युवति सभा - कार्यकारिणी

विज्ञान मंच

उद्घाटन प्रसंगी-प्रा.स.दि.सिरसीकर प्रास्ताविक करीत असतांना डावीकडून प्रा.मु.म.थत्ते (उद्घाटक) व प्राचार्य नेमाडे

विज्ञान मंच

सांगता समारोह प्रसंगी
डावीकडून प्रा.सिरसीकर प्राचार्य नेमाडे.
मा.श्री.भंवरलालजी जैन (प्रमुख पाहुणे) उपप्राचार्य श्री.येवले

विज्ञान मंच

राज्य विज्ञान मंडळ नागपूर व जिल्हा परिषद ळगाव (शिक्षण विभाग) यांच्या संयुक्त विद्यमाने राज्यातील सर्व जिल्हयात विज्ञान मंच ही योजना ासनाच्या अनुदानाच्या व मार्गदर्शनाच्या सहायाने राबविली जाते. गेल्या काही वर्षापासून मु.जे.महा वेद्यालय ही योजना अतिशय उत्कृष्टपणे राबवित ाहे. जिल्हयातील नागरी आणि ग्रामिण भागातील ज्ञावंत मुलांचा शोध घेऊन त्यांना तज्ज्ञ मार्गदर्शका ार्फत विज्ञानाची विशेष माहिती करून देणे हा ा योजनेचा प्रमुख उद्देश आहे. 1987/88 या र्षासाठी राज्यातील सर्व जिल्हयात विद्यार्थ्यांची ूर्व चाचणी परिक्षा होऊन प्रथम "अ" आणि "ब" गटासाठी अनुक्रमे 40 ते 30 विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली. "अ" गटातील विद्यार्थ्यां साठी 5 सप्टेंबर 1987 या शिक्षक दिनी, विज्ञान मंच योजनेचे उद्घाटन प्रा.मु.म.थत्ते यांच्या हस्ते ाले. वर्षभरात प्रा.ए.पी.चौधरी, प्रा.एस.के.भोळे, ा.कुरकुरे, प्रा.जे.डी.नारखेडे, प्रा.एस.एस.नेमाडे, ा. प्रज्ञा पेठे, प्रा. आर.ए.पाटील यांचे प्रबोधन र्गाला मार्गदर्शन लाभले. याशिवाय महाविद्यालया ील तज्ज्ञ प्राध्यापक श्री.ए.जी.कर्णिक, डॉ.शहा, प्रा. ार.डी.चौधरी, प्रा.एस.एन.जावळे, श्री.एस.जी.कुळकर्णी ी.आर.के.रारावीकर, प्रा.यु.जी.पाटील, प्रा.एस.एन ारंबे, प्रा.ए.पी.पाटील यांची विविध विषयांवर याख्याने झाली.

विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक सहल रजिस केमिकल्स थे आयोजित करण्यात आली. प्रश्न-मंजुषा, प्रयोग ाळेतील प्रत्यक्ष कार्य, वादविवाद-स्पर्धा, मुलाखतीचे ्र इ. संबंधी माहिती विद्यार्थ्यांना देण्यात आली. यांना विज्ञान विषयक पुस्तकेही वाचनासाठी दली जात असत. या सर्व कार्यक्रमांबाबतची नोंद वद्यार्थ्यांना ठेवावी लागत असे. त्यानुसार विद्या- र्थींनी आपली मनोगते लिहून ठेवली आहेत.

"अ" गटातील विद्यार्थ्यांच्या कार्याचा समा- प 20 फेब्रुवारी 88 रोजी डॉ.सदाशिव आठ- े यांच्या हस्ते झाला.

1987/88 या वर्षातील विज्ञान मंच "ब" टाचा उद्घाटन कार्यक्रम दि.26 डिसेंबर 1987 जी प्राचार्य नेमाडे यांच्या अध्यक्षतेखाली व उप- ाचार्य मु.के.येवले यांच्या हस्ते पार पडला. मु.जे हाविद्यालयातील अनुभवी व विषय तज्ज्ञ प्राध्या- कांचे मार्गदर्शन या विद्यार्थ्यांना लाभले.

1 जानेवारी 88 रोजी या गटाच्या कार्याचा समारोप सुप्रसिद्ध उद्योगपती श्रीमान भंवरलालजी जैन यांच्या हस्ते झाला. या गटातील सर्व विद्यार्थ्यांची डॉ.सदाशिव आठवले यांनी जातीने चौकशी करून त्यांचा रोटरी क्लबतर्फे सत्कार घडवून आणला. या विद्यार्थ्यांनी जैन पाईप फॅक्टरी आणि रजिस् केमिकल्स् या उद्योग संस्थांना भेटी दिल्या.

डॉ.सौ.वासंती साळवेकर यांनी विज्ञान मंच वाच- नालयास 51 रूपयांची देणगी दिली. तसेच प्रा.जे.टी अत्तरदे, प्रा.आर.यु.पाटील, प्रा.एल.आर.चौधरी, श्री. एस.जी.कुळकर्णी, श्री. शशिकांत पाटील यानीही विज्ञान विषयक पुस्तकांची देणगी देऊन विज्ञान मंचचे वाचनालय समृद्ध करण्यास हातभार लावला.

प्रा.स. दि. सिरसीकर — समन्वयक
प्राचार्य द.स.नेमाडे — संचालक
विज्ञान मंच मुलजी जेठा महा. जळगाव

विज्ञान मंडळ

13/11/87 रोजी ब्लो प्लास्ट कंपनी जळगावचे जनरल मॅनेजर यांचे शुभहस्ते यंदाच्या विज्ञान मंड- ळाच्या कार्याचा प्रारंभ झाला. त्यांनी "आजचे विज्ञान आणि तंत्रज्ञान" या विषयावर माहितीपूर्ण व्याख्यान दिले.

पुणे येथे जानेवारी महिन्यात झालेल्या इंडियन सायन्स कॉंग्रेसच्या अधिवेशनात सहभागी होण्यासाठी विज्ञान मंडळाचे काही सभासद पुण्यास गेले होते.

यावर्षी विज्ञान विषयक निबंध लेखन, कविता लेखन, फोटोग्राफी, पोस्टर्स, व्यंगचित्रे इत्यादी स्पर्धा विद्यार्थ्यांसाठी आयोजित करण्यात आल्या. वेळोवेळी वैज्ञानिक चित्रपटही दाखविण्यात आलेत.

प्रा.ना.ल.सावजी — चेअरमन
श्री.डी.आर.शिरसाठ — जनरल सेक्रेटरी

वर्गप्रतिनिधी
एन.जी.चिरमाडे
एस.एन.नारखेडे
पी.बी.पाटील
एस.पी.चौधरी
प्रकाश लोहार
कु. आस्था रस्तोगी

स्नेहसंमेलन १९८७-८८

प्राध्यापक संघ विरुध्द विद्यार्थी संघ
रंगलेल्या क्रिकेट सामन्याची क्षणचित्रे

स्नेहसंमेलन - १९८७-८८

प्रा. शरच्चंद्र छापेकर आणि विद्यार्थीवृंद 'मूलजियन्स' हे कॉलेज-गीत सादर करीत असतांना.

पारितोषिक वितरण समारंभ - १९८७-८८

पारितोषिक वितरण समारंभप्रसंगी - प्रमुख अतिथी प्राचार्य आर. डी. राणे यांचे स्वागत व सत्कार करीत असतांना प्राचार्य नेमाडे.

रोजी दुपारी 2·30 ला प्रारंभ झाला· स्नेहसंमेलन कार्यक्रम समितीचे प्रमुख आणि समन्वय प्रा·श·मु· छापेकर यांनी या सर्व कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन केले· प्रारंभी प्राचार्य नेमाडे यांचे हस्ते रंगमंच पूजन होऊन कार्यक्रमाचे औपचारिक उद्घाटन झाले· नंतर प्रा·श·मु·छापेकर यांनी प्रास्ताविक करून महाविद्यालयातील विद्यार्थी आणि श्री·मोहन तायडे व सहकारी यांनी संयुक्तपणे बसविलेला, विविध करमणुकीचा कार्यक्रम रसिकांपुढे सादर केला· समरगीत,शास्त्रीय नृत्य, शास्त्रीयगीत, चित्र गीत,वाद्यसंगीत, ब्रेकडान्स, गझल,मराठी-हिन्दी विनोदी बातम्या यासारख्या विविध आणि दर्जेदार करमणूक प्रकारांच्या सहभागामुळे करमणूक कार्यक्रमाचा एकूण दर्जा आणि अभिरूची उच्च दर्जाचे असल्याचे आढळून आले· कु·स्वाती कुळकर्णी कु·मनिषा व यामिनी महाजन यांची शास्त्रीय नृत्ये,विद्यार्थिनींचे समरगीत,विनय नेवे यांची गझल हेमंत खडके यांचा ब्रेकडान्स, सतीश जुनागडे नितीन कैंकरे,मोहन तायडे,सुनील जोशी यांनी सादर केलेली गीते रसिकांच्या पसंतीस विशेषत्वाने उतरल्याचे जाणवले· सुमारे अडीच तासाचा हा कार्यक्रम कोठेही कंटाळवाणा न होता आणि कोणताही गोंधळ न होता रसिकांनी स्वीकारला यातच त्यांचे यश सामावले असल्याची पावती मिळाली· करमणुकीच्या या कार्यक्रमानंतर विविध प्रकारची शै·व क्रीडाविषयक गुणवत्ता प्राप्त करणा-या विद्यार्थ्यांना पारितोषिके देण्याचा कार्यक्रम झाला· या कार्यक्रमाचा प्रारंभ प्रा·राजा महाजन लिखीत मुलजीयून्स या गीताने झाला· हे गीत प्रा·शरदचंद्र छापेकर यांनी स्वरबध्द करून विद्यार्थीवृंदासह सादर केले·

समारंभाच्या अध्यक्षस्थानी प्राचार्य नेमाडे होते तर प्राचार्य आर·डी·राणे (शारदा महाविद्यालय) यांचे हस्ते पारितोषिक वितरण झाले·प्रमुख उल्लेख करावयाचा झाल्यास यंदाचे "बेस्ट स्टुडन्टचे पारितोषिक मिळविलेल्या श्री· सतिश जुनागडे आणि श्री·राजेंद्र खडायते यांचा करावा लागेल· याचप्रसंगी दिल्ली येथे प्रजासत्ताक दिनाच्या संचलनात भाग घेऊन कौतुकास पात्र ठरलेल्या श्री·आर·डी·चौधरी यांचाही गौरव करण्यात आला· स्नेहसंमेलनाच्या विविध स्पर्धात यशस्वी ठरलेल्या विद्यार्थ्यांना पारितोषिके देण्यात आली· प्रमुख पाहुण्यांनी शिस्तबध्द आणि दर्जेदार कार्यक्रम सादर केल्याबद्दल संयोजकांचे आणि विद्यार्थ्यांचे कौतुक केले· विद्यापीठ प्रतिनिधी किरण अत्तरदे यांनी आभार प्रदर्शन केले आणि नंतर विद्यार्थ्यांच्या आवडीच्या 'शेला-पागोटे' या कार्यक्रमानंतर स्नेहसंमेलनाची यशस्वी सांगता झाली· कु· छाया भाटिया व श्री·चोपडे यांनी शेला-पागोटे या कार्यक्रमाची जबाबदारी सांभाळली· एकंदरित एक अतिशय नेटका,वैविध्य असलेला आणि संबंधितांमधील स्नेहाचे दर्शन घडविणारा दुर्मिळ सुखद सोहळा असे या कार्यक्रमाचे वर्णन करता येईल· श्री·एल·एन·पाटील व प्रा·तळेले यांनी बैठक व स्टेज व्यवस्थेची जबाबदारी सांभाळली·

या कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी विद्यापीठ प्रतिनिधी श्री किरण अत्तरदे,सर्व वर्गप्रतिनिधी,प्राचार्य नेमाडे,उपप्राचार्य सर्वश्री दि·ह·महाजन, येवले कोल्हे, सर्व समित्यांचे प्रमुख, प्राध्यापक,प्राध्यापकेतर कर्मचारी, वाद्यवृंदाचे संचालक श्री मोहन तायडे आणि विद्यार्थी वर्ग यांचे उत्स्फूर्त सहकार्य लाभले·

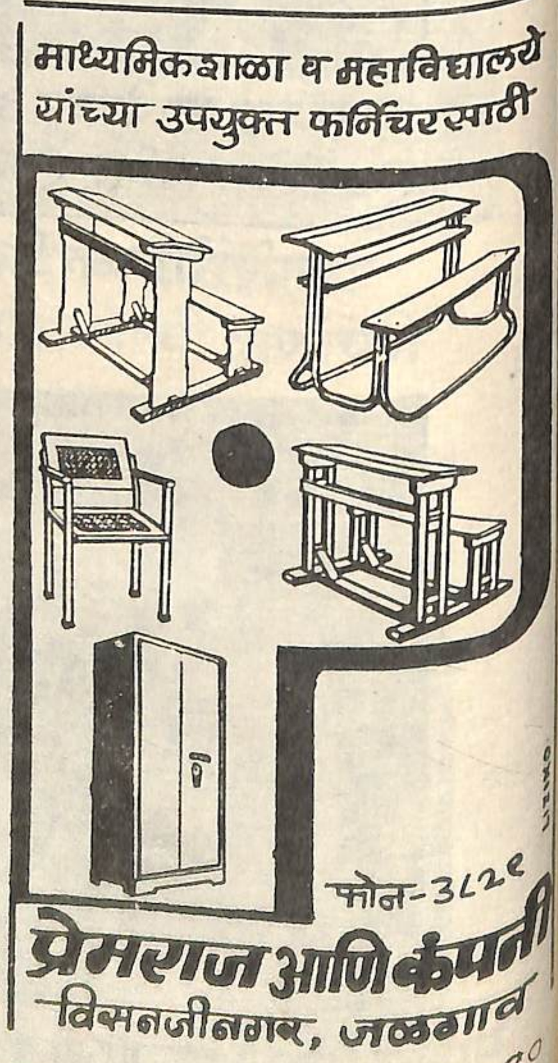

महाविद्यालय वार्ता

प्राध्यापकांचे विशेष कार्य

प्राध्यापकाचे नाव	विभाग	कार्याचे स्वरूप
1) उपप्राचार्य मु·के· येवले	भौतिकशास्त्र	1)Automic & Molecular Spectre. 2)Nuclear Physics या T.Y. B.Sc साठी असलेल्या क्रमिक पुस्तकांचे लेखन
2) प्रा·पु·ग·अभ्यंकर	वाणिज्य	धरणगाव येथे दि·9 व 10 एप्रिल रोजी झालेल्या महाराष्ट्र वाणिज्य अध्यापक संघटना - प्रथम अधिवेशनाचे अध्यक्ष
3) प्रा·बी·व्ही·नाईक	वाणिज्य	महाराष्ट्र वाणिज्य संघटनेचे उपाध्यक्ष, अखिल भारतीय वाणिज्य परिषदेत निबंध वाचन
4) प्रा·आर·जी·खारूळ	गणित	पुणे विद्यापिठ आणि इन्स्टिटयुट ऑफ आर्मामेंट टेक्नॉलॉजी या संस्थातर्फे रामानुजनजन्मशताब्दी निमित्तआयोजित (26 डिसेंबर ते 28 डिसें या काळातील) चर्चा सत्रात सहभाग
5) प्रा·डॉ·के·बी·पाटील	-"-	
6) प्रा·डी·डी·पाटील	-"-	
7) प्रा·एम·डी·बोंडे	-"-	
8) प्रा·व्ही·जे·चौधरी	-"-	
9) प्रा·डॉ·पी·वीरमणी	गणीत	1) उपरोक्त चर्चासत्रात सहभागी होऊन A Remark on a Fixed point Theorem of Browder या विषयावरील शोध निंबंधाचे वाचन 2)Indian Journal of Pure Mathematics च्या डिसेंबर 1987 च्या अंकात संदर्भ- 18(12) 1069-1072 A Note on some result in fixed point theory BestApproximation and optimization या विषयावरील शोधनिंबध प्रसिद
10) प्रा·एस·ए·वाडेकर	इतिहास	राष्ट्रीय प्रज्ञाशोध प्राश्निकांच्या कृती सत्रात इतिहास विषयाचे तज्ञ म्हणून सहभाग· 2) बारामती येथे भरलेल्या पुणे विद्यापीठ इतिहास अध्यापक परिषदेस उपस्थित राहून विदर्भातील ब्रिटीश सत्तेचा विस्तार - या शोध निबंधाचे वाचन·
11) प्रा·डॉ·मालती जावळे	हिन्दी	हिन्दी विषयांतर्गत "साठोत्तर हिंदी कहानी और अश्लिलता" विषयावर संशोधन करून पुणे विद्या-

			पीठातर्फे पी·एच· डी· प्राप्त·
12)	प्रा·एस्·एम्·जावळे	प्राणीशास्त्र	(1) जोधपूर विद्यापीठातून प्रकाशित होणाऱ्या जिओबॉयसपत्रिकेच्या जानेवारी 88 च्या अंकात Parental Care in insect sphaerodema rusticum नावाचा शोधनिबंधप्रकाशित· (2) जानेवारी 88 मध्ये पुणे येथे भरलेल्या इंडियन सायन्स कॉंग्रेस मध्ये सहभाग Development of Insect sperm नावाचा शोध निबंध प्रस्तुत केला·
13)	डॉ·ओ·एच्·महाजन	भौतिक	दि·25 जाने·ते 5 फेब्रु·88 दरम्यान "अण्णा युनिव्हर्सिटी" मध्ये Crystal growht - and characterization of advanced materials for solid state applications - या विषयावर झालेल्या परिसंवादात सहभाग·
14)	प्रा·डॉ·एन्·डी·पाटील	हिंदी	हिंदी विषयांतर्गत 'आधुनिक खण्ड काव्यों मे युग-चेतना' विषयावर संशोधन करून पुणे विद्यापीठातर्फे पी·एच·डी· प्राप्त·
15)	प्रा·अकबर रहमानी	उर्दू	(1) डॉ·इकबाल व टागोर यांच्याशी खान्देशातील एका उर्दू कवीच्या पत्रव्यवहार या विषयावरस 'शोधनात्म पुस्तक' "तहकीकात व तास्सुरात" चे प्रकाशन· (2) एन·सी·ई·आर·टी तर्फे तयार होणाऱ्या क्रमिक पुस्तकातील पहिल्या इयत्तेच्या उर्दू वर्क बुक च्या तयारीत सहभाग (3) महाराष्ट्र राज्य उर्दू अॅकॅडमी तर्फे नागपूर येथे झालेल्या परिसंवादात बाल साहित्यावर पेपर वाचन·
16)	प्रा·स·दि·सिरसीकर	भूगोल	1) महाराष्ट्र भूगोल शास्त्र परिषद या संस्थेने आयोजित करण्यात आलेल्या पर्यावरण शास्त्र विषयक कृतिसत्रात सहभाग· 2) जळगाव जिल्हा भूगोल मंडळातर्फे दि·21 फेब्रु·1984 रोजी आयोजित कृतिसत्रात सहभाग· 3) प्रज्ञाशोध परिक्षेसाठी भूगोल विषयक साहित्य प्रकाशित अ) प्रज्ञाशोध परिक्षा प्रश्नसंच· ब) राष्ट्रीय प्रज्ञाशोध मार्गदीप क) National Talent publisher (S.I. E. Nagpur) 4) तृतीय वर्ष बी·ए·साठी (भूगोल स्पे·) पर्यावरण शास्त्र या विषयावरील पुस्तकाचे लेखन (सहभाग) 5) जळगाव जिल्हा अंधत्व निवारण प्रकल्पास सहकार्य·
17)	प्रा·एस·आर·पाटील	भूगोल	1) जळगाव जिल्हा भूगोल मंडळ आयोजित कृतिसत्रातसहभाग· 2) तृतिय वर्ष बी·ए·(भूगोल स्पे·) साठी पर्यावरण शास्त्र या विषयावरील पुस्तकाचे लेखन (सहकार्याने)
18)	प्रा·एस·एस·वाळके	भूगोल	1) जळगाव जिल्हा भूगोल मंडळ आयोजित कृतिसत्रातसहभाग· 2) वाराणसी येथे झालेल्या Institute of Indian Geographey च्या 9 व्या वार्षिक अधिवेशनात· Occupational shitt & Urbanisation in Marathwada' या विषयावरील शोध निबंधाचे वाचन· 3) महाराष्ट्र भूगोल परिषद या संस्थेतर्फे बार्शी येथे झालेल्या चर्चासत्रात सहभाग व निबंध वाचन·
19)	प्रा·डॉ·जे·एस·शेळके	भूगोल	National Review of India, Culcutta या मासिकासाठी Evolution of Rural settlemeals in Konkan या शोधनिबंधाचे लेखन·
20)	प्रा·एस·एन·थोरबे	भूगोल	1) जळगाव जिल्हा भुगोल मंडळ आयोजित कृतिसत्रातसहभाग· 2) महाराष्ट्र भूगोल परिषदे तर्फे बार्शी येथे झालेल्याचर्चासत्रात सहभाग·
21)	प्रा·आर·एम·वाणी	भूगोल	जळगाव जिल्हा भूगोल मंडळ आयोजित कृतिसत्रात सहभाग·

सौ.आशा चिपळूणकर
एम्.ए. मराठी
सर्वप्रथम

सुनीता चौधरी
एम्.ए. हिन्दी
सर्वप्रथम

कु.नीता वाणी
एम्.ए. अर्थशास्त्र
सर्वप्रथम

अरूण अढाइंगे
एम्.ए. राज्यशास्त्र
सर्वप्रथम

जयप्रकाश चौधरी
एम्.एस्सी (मॅथस्)
सर्वप्रथम

मोहन बेटावदुकर
एम्. एस्सी (केमिस्ट्री)
सर्वप्रथम

माधव देशपांडे
एम्. कॉम
सर्वप्रथम

सुनील कुलकर्णी
बी.कॉम
सर्वप्रथम

कु.यास्मिनी नेमाडे
बी.एस्सी
सर्वप्रथम

कु.ज्योती कुळकर्णी
बी.ए. मानसशास्त्र
सर्वप्रथम

कु.मनीषा पवार
१२वी कला सर्वप्रथम
पुणे विद्यापीठ युवक महोत्सव १९८७-८८ मधील नाट्यसंगीत व शास्त्रीय संगीतासाठी असलेली सुवर्णपदके प्राप्त

चंद्रकांत असोदेकर
१२वी शास्त्र
सर्वप्रथम

बेस्ट स्टुडंट

सतीश जुनागडे

राजेंद्र खडायते

प्रीती लाठी
१२वी वाणिज्य सर्वप्रथम

शत्रुघ्न पाटोळे

सर्वप्रथम
एम् एस्सी (झुआलॉजी)

मनोज परमार
अकाउन्टन्सी या विषयात
१९८७ मार्च १२वी 'वाणिज्य' परीक्षेत बोर्डात सर्वप्रथम

पी.डी.पाटील-यांची सांस्कृतिक कार्य संचालनालय महाराष्ट्र शासन, मुंबई तर्फे नाट्यप्रशिक्षणासाठी जळगांव जिल्ह्यातून निवड झाल्याबद्दल मा. मधुकरराव चौधरी यांचेकडून सन्मान.

१९८७-८८ या वर्षातील विविध पारितोषिके/शिष्यवृत्ती मिळविणारे मानकरी.

क्र.	पारितोषिक /शिष्यवृत्तीचे नांव	तपशील	पारितोषिक शिष्यवृत्ती मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे नांव
1	सेर गंभीरमल पारितोषिक	सर्वोत्कृष्ट विद्यार्थी §महाविद्यालयातील§	विभागूनः- श्री सतीश जुनागडे श्री राजेंद्र खडायते
2	पी·व्ही· रत्नपारखी पारितोषिक	प्रथम वर्ष कला आणि प्रथम वर्ष विज्ञान या वर्गातून महाविद्यालयात सर्वप्रथम येणारा विद्यार्थी.	श्री बापू चौधरी
3	डॉ के·व्ही· पराडकर पारितोषिक	बारावीं विज्ञान या परिक्षेत जीवशास्त्र या विषयात सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	श्री भूषण देव
4	डी·यू·वाणी पारितोषिक.	बारावी विज्ञान या परिक्षेत गणित या विषयात सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	विभागून श्री चंद्रकांत असोदेकर श्री भूषण देव
5	डी·आर·नाडकर्णी विज्ञान पारितोषिक	बारावी विज्ञान परिक्षेत महाविद्यालयातून सर्वप्रथम येणारा विद्यार्थी	श्री चंद्रकांत असोदेकर
6	तापीराम भगवान चौधरी आणि रमाबाईचौधरी§थोरगव्हाण§पारितोषिक	बारावी विज्ञान परिक्षेत महाविद्यालयातून सर्वप्रथम येणारा विद्यार्थी	श्री चंद्रकांत असोदेकर
7	वि·वा·गंधे आणि सत्यभामा गंधे पारितोषिक	तृतीय वर्ष कला §मराठी§ या परिक्षेत महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळ-विणारा विद्यार्थी.	सौ सुचेता सोबळकर
8	प्रा·म·ना·अदवंत शिष्यवृत्ती	तृतीय वर्ष कला §मराठी§ या परिक्षेत महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळ-विणारा विद्यार्थी	सौ सुचेता सोबळकर
9	नर्मदाबाई नवलराम पाटील पारितोषिक	तृतीय वर्ष कला §मराठी§ या परि-क्षेत महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	सौ· सुचेता सोबळकर
10	बारजिभे-शिष्यवृत्ती	बारावी कला परिक्षेत इंग्रजी या विषयात महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	कु· मनिषा पवार
11	सौ·शांताबाईपाटील§हैद्राबाद§शिष्यवृत्ती	उच्च माध्यमिक कला §बारावी कला§ परिक्षेत महाविद्यालयातून सर्वप्रथम येणारा आणि याच महाविद्यालयात प्रथम वर्ष कला या वर्गात प्रवेश घेणारा विद्यार्थी	कु· मनिषा पवार
12	सौ· लिला महादेव अदवंत पारितोषिक	उच्च माध्यमिक कला §बारावी कला§ या परिक्षेत महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	कु· मनिषा पवार
13	तापीराम भगवान आणि रमाबाई चौधरी §थोरगव्हाण§ पारितोषिक	बारावी कला परिक्षेत महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थिनीत सर्वप्रथम येणारी विद्यार्थिनी	कु· मनिषा पवार
14	सौ·शांताबाई पाटील §हैद्राबाद§ शिष्यवृत्ती	महाविद्यालयात, अकरावी कला या वर्गात प्रवेश घेणारा व दहावीच्या परिक्षेत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	श्री प्रविण ठाकूर
15	सौ· शांताबाई पाटील §हैद्राबाद§ शिष्यवृत्ती	बारावी वाणिज्य परिक्षेत महाविद्यालयात सर्वाधिक गुण मिळविणारा व प्रथम वर्ष-वाणिज्य या वर्गात याच महा-विद्यालयात प्रवेश घेणारा विद्यार्थी,	कु· प्रीती लाठी
16	पाटील-पोतनीस पारितोषिक	बारावी ते पदव्युत्तर वर्गामधील उत्तम चारित्र्य, वर्तणूक असणारा व चांगली शैक्षणिक पात्रता असणारा, §अपेक्षित पण आवश्यक नाही§ महाविद्यालयीन शिक्षण घेत असतांना कॉलेज-मेस मध्ये स्वतः च्या मदतीसाठी काम करणारा विद्यार्थी	श्री·दिगंबर कोळंबे
17	विमल,पिता भोजू चौधरी पारितोषिक	तृतीय वर्ष विज्ञान, प्रधान §रसायन शास्त्र§ या परिक्षेत महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारी विद्यार्थिनी	कु· शुभदा लाठी,
18	महादेव काशिनाथ थत्ते पारितोषिक	तृतीय वर्ष विज्ञान या परिक्षेत महाविद्यालयातून सर्व प्रथम येणारा विद्यार्थी (Without Backlog)	कु· शुभदा लाठी
19	सौ·शांताबाईपाटील§हैद्राबाद§शिष्यवृत्ती	उच्च माध्यमिक विज्ञान §बारावी विज्ञान§ या परिक्षेत या महाविद्यालयात सर्वाधिक गुण मिळविणारा व प्रथम वर्ष विज्ञान या वर्गात या महाविद्यालयात प्रवेश घेणारा विद्यार्थी	कु· संगीता जाधव
20	प्रा·अं·ग· चिपळूणकर पारितोषिक	तृतीय वर्ष कला §इंग्राजी§ ह्या परि-क्षेत महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा व याच महाविद्यालयात एम·ए· §प्रधान इंग्राजी§ च्या वर्गात प्रवेश घेणारा विद्यार्थी.	कु· पूनम बुधानी
21	सौ· शांताबाई पाटील §हैद्राबाद§ शिष्यवृत्ती	या महाविद्यालयात अकरावी विज्ञान या वर्गात प्रवेश घेणारा व शालांत परिक्षेत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	श्री· सागर जावळे
22	मनुभाई देसाई पारितोषिक	या महाविद्यालयात प्रवेश घेणा-या विद्यार्थ्यांमध्ये शालांत परिक्षेत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	श्री· सागर जावळे

23	सौ· शांताबाई पाटील ४हैद्राबाद४, शिष्यवृत्ती	या महाविद्यालयात अकरावी वाणिज्य या वर्गात प्रवेश घेणा-या विद्यार्थ्यां मधील शालांत परिक्षेत सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	कु· संदीपा विग
24	सौ· शांताबाई पाटील ४हैद्राबाद४ शिष्यवृत्ती	तृतीय वर्ष ४वाणिज्य४ या परिक्षेत महाविद्यालयातून सर्वप्रथम येणारा विद्यार्थी	श्री· सुनिल कुळकर्णी
25	कै· बाबूराव लेले पारितोषिक	तृतीय वर्ष कला या परिक्षेत इंग्रजी ४आवश्यक४ या विषयात महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	कु· ज्योती कुळकर्णी
26	सौ·शीला महादेव अदवंत पारितोषिक	प्रथम वर्ष कला या परिक्षेत महाविद्यालयातून सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी	कु· सुनिता बाहेकर

सेल का लालच नही
ईनामी कूपन का झंझट नही
अपने पैसों का पूरा लाभ उठाइऐ तथा
उचित दाम की मन पसंद खरेदी कीजिये ।

जनता क्लॉथ स्टोअर्स

(सरकारमान्य विदेशी कपडो का विक्री केन्द्र)

हमारे यहाँ देशी तथा विदेशी (Custom) साडियाँ, ड्रेस मटेरियल, सुटींग-शर्टिंग तथा प्रेझेंटेशन आर्टिकल्स किफायती दामों मे मिलेंगे ।

एक बार अवश्य पधारिये

२५/२६, फुले मार्केट, टॉवर के पास, जलगांव ४२५००१

फोन : ४०६३ (दुकान) ३२८९ (निवास)

مسکراہٹ کے پھول

- ایک آدمی کے گھر کے سامنے گدھا مرا پڑا تھا۔ اس نے میونسپل کارپوریشن کو فون کیا کہ میرے گھر کے سامنے گدھا مرا پڑا ہے، اُٹھوالیں۔
جواب ملا " وہیں دفنا دیں۔"
آدمی کچھ دیر تک خاموش رہا اور پھر جل کر بولا :
" دفنا تو دیتا، مگر میں نے سوچا کہ پہلے خاندان والوں کو اطلاع کر دوں۔"

از علی یار خان S.Y.B.A.

- ملّا نصیر الدین کے گھر روز صبح صبح ایک فقیر آجاتا تھا۔ ملّا اس سے تنگ آچکے تھے۔ ایک دن فقیر آیا۔ ملّا نے پوچھا :
" کون ہے ؟"
اس نے کہا " اللہ کا مہمان۔"
ملّا نے اس کا ہاتھ پکڑا اور مسجد کی طرف لے جا کر کہا :
" تجھے غلط فہمی ہوئی ہے اللہ کا گھر یہ ہے۔"

از جاہت علی S.Y.B.A

**

محبّت مجھے ان جوانوں سے ہے
ستاروں پہ جو ڈالتے ہیں کمند

حکمت کے موتی

- سب آدمیوں میں بہتر وہ ہے جو سب سے پہلے سلام کرے۔

(حضرت ابو بکر صدیق رضؓ)

- وہ علم بیکار ہے جس پر عمل نہ کیا جائے۔

(حضرت عثمان رضؓ)

از شفیق احمد S.Y.B.A

- عقل مند سوچ کر بولتا ہے اور بے وقوف بول کر سوچتا ہے۔

(حضرت حسن بصری رحؒ)

- جو شخص تحصیلِ علم کی مشکلات برداشت نہیں کر سکتا، اسے جہل کی سختیاں عمر بھر جھیلنی پڑتی ہیں۔

(مولانا محمد علی)

- دوستی ایک آسمانی صفت ہے جو صرف فرشتوں اور انسانوں کو عطا کی گئی ہے۔
- کفایت شعاری افلاس سے بچاتی ہے اور اس سے خیر و برکت ہوتی ہے۔

از اعجاز احمد خیر الدین
F.Y.B.A

★★

کتابت : جمال ہاشم بجز بنگباڑی، مالیگاؤں
طباعت : ہدیٰ آفسیٹ، مالیگاؤں

اقبال کی نظم

نیا شوالہ

آفاق انجم - متعلم .S.Y.B.A

یہ نظم اقبال کے دورِ وطن پرستی کا بہترین نمونہ ہے۔ اس کا اندازِ بیان موثر اور دل کش ہے۔ اس نظم کے لفظ لفظ سے اقبال کی وطن پرستی کے جذبے کا اظہار ہوتا ہے۔ اردو کے اکثر نقادوں نے اس نظم کو ہندو مسلم اتحاد پر سب سے اچھی نظم قرار دیا ہے۔ اور یہ سچ بھی ہے۔

"نیا شوالہ" ہندو مسلم اتحاد اور محبّت کی علامت ہے۔ علّامہ اقبالؔ نے اس نظم میں ہندوؤں اور مسلمانوں دونوں سے خطاب کیا ہے۔ "برہمن" سے مراد ہندو اور "واعظ" سے مراد مسلمان ہیں۔

اقبال فرماتے ہیں کہ ـــ اے برہمن! تو جن بتوں کو پوجتا ہے اب وہ پرانے ہو چکے ہیں۔ ان کی پوجا سے اب کوئی فائدہ نہیں۔ تو نے انہی بتوں کی وجہ سے اپنے ہم وطنوں سے نفرت کی۔

شاعر واعظوں سے بھی اسی انداز میں مخاطب ہو کر کہتا ہے کہ ـــ تم نے بھی ایسے خداؤں کی پرستش کی جنہوں نے ہندوؤں کو اپنا دشمن جانا اور ان کے ساتھ جنگ و جدل کی تعلیم دی۔ یعنی برہمنوں اور واعظوں نے اپنے اپنے مذہب کی غلط تفسیریں کر کے ہندوؤں اور مسلمانوں کو لڑایا۔

موجودہ حالات میں بھی یہی کچھ ہو رہا ہے ـــ مفاد پرست اور خود غرض سیاست دان مذہب کی آڑ لے کر دونوں قوموں میں نفرت کی خلیج بڑھا رہے ہیں۔

اس نظم میں اقبال نے نام نہاد دیشی بھکتوں پر شدید چوٹ کی ہے۔ وہ کہتا ہے کہ ـــ اے برہمن! تو پتھر کی مورتوں کو خدا سمجھتا ہے جب کہ میرے لیے وطن کا ہر ذرّہ دیوتا ہے ـــ اس سے اقبال کی اپنے وطن سے سچی محبت کا پتہ چلتا ہے۔

وطن سے سچی محبّت ہی کا تقاضہ تھا کہ وہ ہندوؤں اور مسلمانوں کو باہمی محبت اور یک جہتی کی تلقین کرے چنانچہ اس نظم میں اقبال ہندوؤں اور مسلمانوں سے کہتے ہیں کہ وہ نفرت کو دور کریں، نقشِ دوئی مٹا دیں اور سب مل کر اس ملک میں ایک ایسے شوالے کی تعمیر کریں جو دنیا کی تمام تیرتھوں میں سب سے اونچا ہو، جس کا کلس آسمان کو چھونے لگے۔ جہاں روزانہ صبح میٹھے میٹھے منتر گائے جائیں اور اس کے پجاریوں میں پریم و محبت کا نشہ ہو۔ یہ وطن اسی وقت غلامی سے نجات پائے گا جب اس کے باشندوں میں بھائی چارگی، اتحاد اور محبّت ہوگی۔ محبّت ہی سے ملک طاقتور ہوگا اور ملک میں امن و امان ہوگا۔ آج ہمارے ملک میں تشدّد کی جو آندھی چل رہی ہے اقبال کا نیا شوالہ پھر اس اندھیرے میں ہمیں روشنی دکھا رہا ہے اور یہ پیغام دے رہا ہے ع

دھرتی کے باسیوں کی مکتی پریت میں ہے ●●

پسندیدہ اشعار

- لگے منہ بھی چڑانے دیتے دیتے گالیاں
زباں بگڑی تو بگڑی تھی خبر لیجے دہن بگڑا

- سرفروشی کی تمنّا اب ہمارے دل میں ہے
دیکھنا ہے زورِ کتنا بازوئے قاتل میں ہے

(بسمل عظیم آبادی)

از عبدالاحد فاروقی .T.Y.B.A

- آ تجھ کو بتاؤں میں تقدیرِ امم کیا ہے
شمشیر و سناں اوّل، طاؤس و رباب آخر

(اقبالؔ)

- تیر کھانے کی ہوس ہے تو جگر پیدا کر
سرفروشی کی تمنّا ہے تو سر پیدا کر

(امیر مینائی)

از سیف الدین .T.Y.B.A

- عقابی روح جب بیدار ہوتی ہے جوانوں میں
نظر آتی ہے ان کو اپنی منزل آسمانوں میں

(اقبال)

- چلا جاتا ہوں ہنستا کھیلتا موجِ حوادث سے
اگر آسانیاں ہوں، زندگی دشوار ہو جائے

(اصغر)

از سیّد فاروق احمد S.Y.B.A

- جواں ہو عزم تو تارے بھی توڑ سکتا ہے
کٹھن نہیں ہے کوئی کام آدمی کے لیے

(فراز غازی پوری)

- ہمّت جو ہو تو چھین لو دستِ جفا سے تیغ
اہلِ ستم سے رحم و کرم کا سوال کیا؟

(عزیز بگودی)

از شیخ عبداللہ T.Y.B.A

- تھا مستعار حُسن سے اس کے جو نور تھا
خورشید میں بھی اسی ہی کا ذرّہ ظہور تھا

(میرؔ)

- صورت تری دکھا کے کہوں گا یہ روزِ حشر
آنکھوں کا کچھ گناہ نہ دل کا قصور تھا

(امیر مینائیؒ)

از عبدالحق S.Y.B.A

اقوالِ زرّیں

- علم سب سے بڑی دولت ہے۔
- تندرستی سب سے بڑی نعمت ہے۔
- اتفاق سب سے بڑی طاقت ہے۔
- معاف کرنا سب سے بڑی سخاوت ہے۔
- خودداری سے جینا سب سے بڑی عزّت ہے۔
- خلقِ خدا کی خدمت سب سے بڑی عبادت ہے۔
- جب غصّہ کا غلبہ ہو تو خاموشی اختیار کرو۔
- تلوار کا زخم جسم پر لگتا ہے اور گناہ کا روح پر۔
- نیکوں کے ساتھ رہ، تو بھی نیک ہو جائے گا۔
- دوستی صرف دوستی سے خریدی جا سکتی ہے۔

از مشرف شیخ
متعلم T.Y.B.A

افسانہ

شراب

سلمیٰ مشتاق قادری
متعلم T.Y.B.A

میں جس بینک میں ملازمت کرتی تھی وہ ٹھیک شام ۵ بجے بند ہوتا تھا۔ واپسی میں روزانہ مجھے ایک اخبار فروش لڑکا ملتا تھا جس کی عمر یہی کوئی دس بارہ سال تھی مگر تھا بڑا خوب صورت، تندرست، بادامی آنکھیں، خوب صورت بال، پتلے پتلے ہونٹ۔ وہ کچھ اس انداز سے آواز لگاتا کہ راہ گیر متوجہ ہو جاتے اور بڑے شوق سے اخبار خرید لیتے۔

میں روزانہ واپسی کے وقت اسے دیکھتی رہتی تھی۔ اس کے چہرے پر پھیلی ہوئی معصومیت، اس کی سادگی اور شریفانہ لہجے کو دیکھ کر میرے دل میں اس کے لیے ہمدردی کے جذبات پیدا ہو گئے تھے۔

میں یہ سوچتی کہ ـــــ

کہیں یہ معصوم کسی اونچے خاندان کا نہ ہو اور گھر والوں سے ناراض ہو کر بمبئی بھاگ آیا ہو ـــــ

پھر یہ خیال آتا کہ گھر کے حالات سے مجبور ہو کر وہ اخبار بیچنے پر مجبور ہو گیا ہو اور اس طرح اپنے گھر والوں پر بوجھ بننے کی بجائے مددگار بن گیا ہو۔

ایک خیال یہ بھی گذرا کہ اپنی اسکول کی فیس اور کتابوں بیاضوں کے لیے شام کو اخبار فروخت کرتا ہو۔

ایک دن میں نے اس سے اخبار خریدا اور پوچھا

"تمہارا نام کیا ہے؟"

"میرا نام راجہ ہے جی!" یہ کہہ کر وہ آگے بڑھ گیا۔

میں اس سے مزید گفتگو کرنا چاہتی تھی۔ اس کے احوال دریافت کرنا چاہتی تھی لیکن اس نے اس کا موقع نہ دیا۔ میں نے سوچا ـــ ہو سکتا ہے اس کے پاس اتنا وقت نہ ہو۔ وہ اپنا کام جلد ختم کر کے گھر جانا چاہتا ہو تاکہ انتظار کرتی ہوئی ماں کے ہاتھوں میں اپنی کمائی رکھ سکے...... مجھے بڑا ترس آیا۔ میری آنکھوں سے آنسو نکل پڑے۔

میرا اس سے کوئی رشتہ نہ تھا ـــ ہاں ایک رشتہ تھا انسانیت کا ـــ میرے دل میں اس معصوم کے لیے محبّت اور ہمدردی کے جذبات تھے ..... میں نے سوچا کہ اب ملاقات ہو گی تو اس سے کہوں گی کہ اسکول کی فیس میں ادا کر دوں گی اور جو کچھ تعلیم کے لیے مدد کی ضرورت ہو گی حتی المقدور دوں گی۔ اب تمہیں اخبار بیچنے کی ضرورت نہیں ہے ..... اب تم تعلیم میں جی لگایا کرو۔"

آج جمعہ تھا۔ سنیچر اور اتوار دو دن چھٹّی تھی۔ اس لیے آج آفس میں کاموں کو نپٹانے کے لیے کچھ دیر

رکنا پڑا۔

چھ بجے آفس سے روانہ ہوئی۔ بس اسٹاپ پر آئی تو راجہ کہیں دکھائی نہ دیا۔ آج میں اس سے بہت سی باتیں کرنا چاہتی تھی۔ اسے اپنے گھر بھی لے جانا چاہتی تھی....

راجہ دکھائی نہ دیا تو طرح طرح کے وسوسے دل میں پیدا ہوئے۔ ان وسوسوں کو جھٹکنے کے لیے بس اسٹاپ سے باہر نکل آئی اور سامنے والی دکان میں کچھ ضروری سامان خریدنے کے لیے سڑک پار کرنے لگی کہ اچانک اس دکان کی بازو کی گلی میں راجہ دکھائی دیا مگر..... یہ کیا۔ ....؟ اپنے ایک دوست کے ساتھ سگریٹ پیتا ہوا ...... ہاتھ میں تاش کی گڈی ..... ناک اور منہ سے سگریٹ کا دھواں نکل کر آسمان کی طرف جا رہا تھا...... کبھی کبھی وہ زور سے کھانس بھی لیتا تھا۔

مجھ سے یہ منظر دیکھا نہ گیا۔ میں تیزی سے آگے بڑھی تاکہ راجہ کو سمجھاؤں، ڈانٹوں اور اسے اپنے طور پر خوب نصیحت کروں۔ ایسی بُری صحبت سے اس کی تعلیم کا نقصان ہوگا۔

میں نے قریب پہنچ کر زور سے چیخ ماری:

"راجہ!"

راجہ نے میری طرف دیکھا، سرسری نظر سے، اور پھر وہ تاش کھیلنے میں مصروف ہو گیا۔

میں نے کہا:

"راجہ! تمہیں شرم آنی چاہیے۔ اچھے گھرانے کے ہو کر ایسی عادتیں .... چھی چھی! مجھے تم سے ایسی اُمید نہ تھی .... میں تو تمہیں فرشتہ .... معصوم فرشتہ سمجھتی تھی مگر تم ...."

"آپ کون ہوتے ہو جی ـــ جو مجھ کو اس طرح ڈانٹ رہے ہو۔؟ میں اپنی مرضی کا مالک ہوں۔ چاہے جو کروں ..... میں اپنا کماتا ہوں، اپنا کھاتا ہوں اور موج کرتا ہوں ـــ آپ کا کیا بگڑتا ہے"

راجہ نے بڑی رکھائی اور بے ادبی سے کہا۔

یہ سُن کر میرا دل شیشے کی طرح چور چور ہو گیا ـــ مجھے ایسے سلوک کی اُمید نہ تھی۔ اس کے لیے میں ہی قصوروار تھی۔ راجہ کے ظاہری حالات کو دیکھ کر میں نے غلط اندازے لگائے تھے۔ اب اس کی اصلیت نظر آئی تو معلوم ہوا کہ یہ "شراب" تھا۔ ●●

اقوالِ زرّیں

- جو شخص اپنے ارادے کا پکّا ہو، وہ دنیا کو اپنی مرضی کے مطابق ڈھال سکتا ہے۔
(گوئٹے)
- وقت ایک ایسی زمین ہے جس پر محنت کیے بغیر کچھ پیدا نہیں ہوتا۔ اگر محنت کی جائے تو یہ زمین پھل دینے لگتی ہے۔ اگر بے کار چھوڑ دی جائے تو اس میں خار دار جھاڑیاں اُگ آتی ہیں۔
(افلاطون)

از شکیل احمد
متعلم S.Y.B.A.

شبہہ ناسخ نہیں کچھ میر کی استادی میں
آپ بے بہرہ ہیں جو معتقدِ میر نہیں
(ناسخ لکھنوی)

اے مصحفی تو اور کہاں شعر کا دعویٰ؟
پھبتا ہے یہ اندازِ سخن میر کے منہ پر
(مصحفی)

شعر میرے بھی ہیں پُر درد ولیکن حسرت
میر کا شیوۂ گفتار کہاں سے لاؤں
(حسرت موہانی)

میر ملے تھے میرا جی سے باتوں سے ہم جان گئے
فیض کا چشمہ جاری ہے حفظ ان کا بھی دیوان کریں
(میرا جی)

دل پہ جو بیتے سہہ لیتے ہیں اپنی زباں میں کہہ لیتے ہیں
انشا جی ہم لوگ کہاں اور میر کا رنگِ کلام کہاں
(ابنِ انشاء)

نقادوں کی نظر میں :

محمد حسین آزاد :

"میر صاحب کی زبان شستہ، کلام صاف، بیان ایسا پاکیزہ جیسے باتیں کرتے ہیں زبان میں خدا نے ایسی تاثیر دی ہے کہ اکثر جگہ یہی معلوم ہوتا ہے کہ گویا نیچر کی تصویر کھینچ رہے ہیں۔ یہی سبب ہے کہ دلوں پر اثر بھی زیادہ کرتی ہے۔ وہ گویا اُردو کے سعدی ہیں۔"

(آبِ حیات)

حکیم عبدالحئیٰ :

"میر صاحب غزل کے بادشاہ ہیں۔"

(گلِ رعنا)

ابواللیث صدیقی :

"میر کے یہاں اُردو غزل آبگینے کی نزاکت کے ساتھ جلوہ گر ہے۔ غمِ جاناں اور غمِ دوراں کا شاید ہی کوئی پہلو ہو جسے میر نے نظر انداز کیا ہو۔"

●●

نظم

خدایا

خدایا مجھے تیرے وجود سے انکار نہیں
آسمانوں میں تو، فضاؤں میں تو
پہاڑوں میں تو، صحراؤں میں تو
مگر ـــ کبھی یہ شک سا دل میں گزرتا ہے
کہ اگر تو زمیں پر بھی ہوتا موجود
تو وحشت و بربریت کا رقصِ عریاں نہ ہوتا
آگ اور خون کے دریا نہ بہتے
قتل و غارت گری کا بازار گرم نہ ہوتا
مگر میرے خدا ـــ پھر بھی مجھے یقیں ہے
کہ تیرے یہاں دیر ہے، اندھیر نہیں ہے

سہیل اختر رحمانی متعلم S.Y. B.A.

مولانا الطاف حسین حالی

شاعر اور نثر نگار

از : شیخ شبیّر۔ متعلم T.Y. B.A

مولانا الطاف حسین حالی اُردو کے ایک عظیم شاعر، ادیب، نقاد اور سوانح نگار تھے۔ انہوں نے اُردو شاعری میں زبردست انقلاب لایا۔ اُردو شاعری کو حُسن و عشق کے تنگ کوچوں سے نکال کر خارجی دُنیا کی وسعتوں سے روشناس کرایا۔ انہوں نے شاعری کے ذریعے ملک و قوم کی خدمت کی۔ مسلمانوں کو خوابِ غفلت سے بیدار کیا۔ حبّ الوطنی کے جذبات کو جگایا۔ نشاطِ اُمید، مناجاتِ بیوہ اور حبِّ وطن جیسی نظمیں لکھ کر انہوں نے نہ صرف اردو شاعری کے دامن کو وسیع کیا بلکہ نئی شاعری کی بنیاد ڈالی۔ ان کی سب سے مشہور نظم "مدّ و جزرِ اسلام" ہے جو "مسدّسِ حالی" کے نام سے مشہور ہے۔ اس نظم میں انہوں نے مسلمانوں کی زبوں حالی کا ذکر کرتے ہوئے انہیں پھر سے جدوجہد کرنے اور ترقی کرنے کا حیات آفریں پیغام دیا ہے۔

شاعری کے علاوہ نثر نگاری میں بھی انہوں نے گراں قدر خدمت انجام دی ہے۔ "مقدمہ شعر و شاعری" حالی کی وہ اہم تصنیف ہے جس نے اردو شاعری کو زبردست انقلاب سے دوچار کیا اور جدید اُردو تنقید کی بنیاد رکھی۔

اردو میں جدید طرز کی سوانح نگاری کو فروغ دینے میں حالی نے اہم کردار ادا کیا ہے۔ سوانح نگاری میں ان کی تین کتابیں بڑی اہمیت رکھتی ہیں :

(۱) پہلی سوانح عمری "حیاتِ سعدی" ہے جس میں انہوں نے شیخ سعدی کے حالاتِ زندگی اور ان کے کلام کی خصوصیات بیان کی ہیں۔ اس کتاب کی وجہ سے ہندوستان میں سعدی رح کی مقبولیت میں کافی اضافہ ہوا۔

(۲) دوسری سوانح عمری "یادگارِ غالب" ہے۔ اس کتاب میں انہوں نے غالب کی زندگی کے حالات کے علاوہ اس کے کلام کی خوبیوں کو اس طرح واضح کیا ہے کہ غالب کی شاعرانہ عظمت کا نقش قاری کے دلوں پر بیٹھ جاتا ہے۔

(۳) تیسری اہم کتاب "حیاتِ جاوید" ہے جس میں سرسیّد کے حالاتِ زندگی اور کارناموں پر روشنی ڈالی گئی ہے۔

غرض الطاف حسین حالی نے اُردو ادب کا زندگی سے رشتہ ہموار کر کے اسے نئی توانائی عطا کی جس کی بدولت وہ ترقی کی راہوں پر گامزن ہو سکا۔ اگر حالی نہ ہوتے تو اردو شاعری اتنی ترقی نہ کر پاتی۔

●●

مولجی جیٹھا آرٹس، سائنس اینڈ کامرس کالج جلگاؤں

M.J. COLLEGE
JALGAON

AJANTA

اجنتا

अजिंठा

سالانہ مجلّہ
1987-88

EDITOR :
PROF: AKBAR REHMANI

زیر ادارت
پروفیسر اکبر رحمانی
ایم اے بی ایڈ
صدر شعبۂ اردو ایم جے کالج جلگاؤں

उर्दू विभाग

اُردُو سُوسَیٔٹی

میر تقی میر

شاعروں اور نقادوں کی نظر میں

از محمود شیخ متعلم T.Y.B.A

میر کی شاعرانہ عظمت کا اعتراف غالبؔ سے لے کر ابن انشا تک کے شعراء نے اور مولانا حالی سے لے کر آل احمد سرور تک نے کیا ہے۔ قدامت پرستی سے ترقّی پسندی اور جدیدیت پسندی تک ـــــ ہر دور میں میر کا فن نہ صرف زندہ رہا بلکہ اجاگر ہوتا گیا۔ آیئے پہلے ہم دیکھیں کہ شاعروں نے میر کے بارے میں کیا کہا ہے :

شاعروں کی نظر میں :

غالبؔ اپنا یہ عقیدہ ہے بقول ناسخؔ
آپ بے بہرہ ہیں جو معتقدِ میرؔ نہیں
(غالبؔ)

ریختے کے تمہیں استاد نہیں ہو غالبؔ
کہتے ہیں کہ اگلے زمانے میں کوئی میرؔ بھی تھا
(غالبؔ)

نہ ہوا پر نہ ہوا میرؔ کا انداز نصیب
ذوقؔ یاروں نے بہت زور غزل میں مارا
(ذوقؔ)

मेट्रो टेलर्स

○ जेन्टस् स्पेशालिस्ट

○ सुंदर व आकर्षक
व्यक्तिमत्वासाठी

●

प्रोप्रायटर– आर. टी. शिंपी

शास्त्री टॉवर समोर
जळगाव

ग झ ल

★

जलगांव शहर में पहिली बार ... ...
धीमी लाईट, सुमधुर संगीत ... ...
स्वादिष्ट भोजन ... ...
इंडियन, चायनीज, पंजाबी, मराठी डिशेस् का
अनोखा स्वाद

हॉटेल – गझल

नॅशनल फेअर स्केल, नॅशनल हायवे, नशिराबाद रोड
जलगांव ४२५००१

भोरटक्के अँड सन्स

दुकान नं. १२४
खान्देश मिल शॉपिंग कॉम्प्लेक्स
स्टेशन रोड, जळगाव ४२५००१

अधिकृत विक्रेते–

- लार्सन अँड टुब्रो लि, (स्विच गियर्स)
- एल. टी. एल. के. स्टार्टर्स कंट्रोल स्विचगियर्स
- करोमन्डल इन्डग प्रॉ इंडिया प्रॉ. लि.
- स्प्रिंकलर्स व ठिबक (ड्रीप) इरिगेशन सिस्टी
- व्होल्टाज लि.
  इलेक्ट्रिकल मोटर्स, पंप सेटस् व सबमर्सिबल
- महिन्द्रा इंजिनिअरिंग अँड केमिकल्स प्रा. लि
- एम. सी. जनरल परपज, केबल कंपाऊंडस,
  जॉइनिंग कोटस्

ग्राफिक आर्टस्

सर्व प्रकारच्या स्क्रीन – प्रिंटींगच्या कामासाठी तसेच सर्व प्रकारच्या स्क्रीन – प्रिंटींग मटेरियलसाठी प्रसिद्ध–

५, भाटीया मार्केट,
जळगाव
फोन : ४३६२

गिफ्ट पॅलेस

नेहरु चौक, जळगाव

सर्व प्रकारच्या सुबक व सुन्दर – प्रेझेंटेशन आर्टिकल्स

- इमिटेशन ज्वेलर्स
- टॉईज् कॉस्मेटिक्स्
- स्टेशनरी इ. चे
  अद्ययावत शो–रूम

माफक भाव व गॅरंटेड वस्तूंचे एकमेव ठिकाण
फोन : ४४८२

मु. जे. महाविद्यालय जळगाव
नियतकालिकासाठी आमच्या शुभेच्छा !

महाजन जनरल स्टोअर्स

खालची आळी, नशिराबाद

प्रोप्रायटर– अनिल महाजन

बालाजी मेडिकल अँन्ड जनरल स्टोअर्स

१६१, भवानी पेठ,
राजकमल टॉकिज रोड, जळगाव

- देशी–विदेशी आयुर्वेदिक औषधी
- सर्व प्रकारची रजिष्टर्स, वह्या
- स्टेशनरी

ठोक व किरकोळ भावात
मिळण्याचे एकमेव ठिकाण

भोरटके झेरॉक्स

टायपिंग, सायक्लोस्टायलिंग,
अमोनिया प्रिंटस आणि झेरॉक्स
(रिडक्शन व एनलार्जमेंट)
करून मिळेल.

पत्ता– प्रकाश बिल्डिंग, जयकिसन वाडी
जी. एस्. ग्राऊंड समोर,
जळगाव

टीप– बॉल पोस्टर्स मिळतील.

न्यू कचिन्स टेलर्स

जेन्टस्-सफारी-सूट-स्पेशालिस्ट

अत्याधुनिक फॅशन्स करिता.

प्रोप्रा.— सुरेश अहिरराव

●

भवानी पेठ
राजकमल टॉकीज रिक्षा स्टॉप जवळ
जळगाव ४२५ ००१

जे. व्ही. टेलर्स

सुट स्पेशालिस्टस्

- जीन पॅन्टस्
- लूझर्स
- अत्याधुनिक फॅशनच्या कपडयांसाठी अवश्य भेट द्या

जयकिसन वाडी,
नवजीवन मंगल कार्यालयाजवळ
जळगाव

रेडीमेड
कपडयांचे
भव्य शो–रुम

विकी गारमेंटस

६, खान्देश मिल शॉपिंग कॉम्प्लेक्स,
जळगाव (भंडारी ब्रदर्स जवळ)

- बाबा सूट
- सफारी
- पंजाबी ड्रेस
- मिडी – मॅक्सी
- पॅन्ट – शर्टस
- होजिअरी

अवंती गरेली मोपेड

अधिकृत विक्रेता—

डुवेल ऑटो सर्व्हिसेस प्रा. लि.

५-६, आचार्य काम्प्लेक्स,
जळगाव ४२५ ००१
फोन : ५९३६

मे. चंदन मेडिकल्स ॲन्ड जनरल स्टोअर्स

न्यू इंग्लिश स्कूल समोर. जामनेर रोड
भुसावळ

- देशी–विदेशी व आयुर्वेदिक औषधी
- सौंदर्य प्रसाधने

ठोक व किरकोळ भावात
मिळण्याचे एकमेव ठिकाण

प्रोप्रा.— प्रविण म. महाजन

सूटींग शर्टींगचा भव्य सेल–

महाराजा कलेक्शन्स

प्रोप्रा.– पवन नाथानी

सूटींग-शर्टिंगमध्ये
भरपूर व्हरायटीज उपलब्ध

दु. नं १३. संत कंवरराम मार्केट
जळगाव

आशीर्वाद शॉर्ट हॅन्ड ॲन्ड टाइपरायटिंग इन्स्टिटयूट

(सरकारमान्य)

- टायपिंग व शॉर्टहॅन्ड शिकण्याची उत्तम व्यवस्था.
- प्रत्येक विद्यार्थ्याकडे वैयक्तिक लक्ष

मु. जे. महाविद्यालयाचे पाठीमागे
जळगाव

प्राचार्य— पी. डी. पाटील

मे. किरणकुमार ॲन्ड कंपनी

आम्ही तयार करतो व विकतो –

- सनमायका कॉट
- बॉक्स कॉट
- ड्रेसिंग टेबल
- डायनिंग टेबल
- टी. व्ही शोकेस
- स्टील व लाकडी खुर्ची
- ॲल्युमिनियम किचन रॅक
- सोफा सेट
- सोफा कम् बेड
- टी. व्ही. स्टॅन्ड

त से च

प्रसिद्ध कंपन्यांचे टेबल व सिलिंग फॅन्स, हॉटलाईन क्राऊन टी. व्ही. चे अधिकृत विक्रेते

किरणकुमार ॲन्ड कंपनी

पांजरापोळ शॉपिंग कॉम्प्लेक्स, नेरी नाक्यासमोर,
अजिंठा रोड, जळगाव ४२५ ००१

संबंधित फर्म–

आनंद सॉ मिल, जळगांव

सु. जे. महाविद्यालय जळगाव,

नियतकालिकासाठी आमच्या शुभेच्छा!

हॉटेल रुपाली

- ★ शाकाहारी व मांसाहारी भोजनाची सोय
- ★ परमिट रुम

नवीन बस स्टँड शेजारी, जळगाव

कुसुम अर्बन को. आप. क्रेडीट सोसायटी लिमिटेड, जळगांव

प्लॉट नं. ४, दिक्षितवाडी, हेड पोस्ट ऑफिस रोड, जळगांव ४२५००१
Regi. JGA/RSR (R) 308/87

वसूल भाग भांडवल	३,९६,०००
ठेवी	१,२५,०००

– संचालक मंडळ –

श्री. किरण जगन्नाथ खडके, चेअरमन
श्री. लक्ष्मीकांत गोपाळकृष्ण मणियार, व्हा. चेअरमन
श्री. राजेंद्र निळकंठ राणे
श्री. किरण नारायण नेहेते
श्री. मुकुंद मुरलीधर खडके
श्री. हेमंत कालीदास नारखेडे
श्री. शिरीष भागवत गाजरे
श्री. विजय रामू कोल्हे
श्री. नरेंद्र रामचंद्र वाघुळदे
श्री. किसन पुना काटकर

एक घर.... असे....
मनात घर करून असलेले

घर

मनी वसेल ते स्वप्नी दिसेल
स्वप्नात दिसेल
ते
प्रत्यक्षात उतरेल

घर

दर्जेदार बांधणी - रास्त भाव
ओनरशिप फ्लॅट योजना-निवड तुमची

फोन : ६४५१

राज बिल्डर्स

ऑफिस- प्लॉट नं. ५
दिक्षित वाडी
महाराष्ट्र फेअर स्केल समोर
जळगाव ४२५००१